

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE'DE İSTİHDAM
POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ**

Metin ERK

**Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Lisansüstü Eğitimi, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Çalışma Ekonomisi ve Endüstri
İlişkileri Ana Bilim Dalı/Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı için Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖZTÜRK

SİVAS
2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Metin ERK' in yapmış olduğu bu çalışma, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Nevzat GÜLDİKEN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ASLAN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖZTÜRK
(Danışman)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

06 / 03 / 2007

Prof. Dr. Nevzat GÜLDİKEN
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR YAZISI

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’de İstihdam Politikaları Üzerine Etkileri tezimi yoğun ve yorucu bir çalışmadan sonra tamamlamış olup bu çalışmanın bu konuda yapılacak diğer çalışmalara yardımcı olmasını temenni ediyorum.

Tez aşamasında samimi ilgisini ve desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Nevzat GÜLDİKEN’ e ve Yrd.Doç. Dr. Mehmet ASLAN’ a, tezin hazırlanması aşamasında çalışmamı sabırla okuyarak bana yol gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖZTÜRK’ e ve tez çalışmalarım esnasında büyük yardımlarını ve desteğini gördüğüm Duygu BİLGET’ e, kardeşlerim Oğuz ve Şerafettin’ e ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Son olarak bu çalışmanın sıkıntılarını benimle paylaşan, anlayışını ve hoş görüsünü esirgemeyen eşim Arzu ‘ ya da teşekkür borçluyum.

Metin ERK

2007

ÖZET

Doğrudan yabancı sermaye yatırımların rolü, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ülkelerin ekonomik kalkınma politikaları içinde gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bugün daha belirgin hale gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme konusundaki ülkelerarası rekabetin, 1990'ların başında uygulanmaya başlayan liberal yabancı sermaye yatırım politikalarıyla birlikte dünya ekonomisinin önemli bir gerçeği haline geldiği söylenebilir. Bununla beraber yabancı sermaye yatırımlarının, 1980'lerde olduğu gibi tasarruf açığı bulunan ve dolayısıyla yatırımların finansmanı için kaynak sıkıntısı çeken ülkelerin kalkınma politikalarına katkı sağlayan bir araç olmaktan çok, küresel bazdaki üretim yapılanmalarına dahil olabilmenin etkili bir yöntemi olarak kabul edilir hale geldiği görülmektedir.

Bu bağlamda, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'de İstihdam Politikaları Üzerine Etkileri üç bölüm halinde incelenmiştir. Birinci bölümde yabancı sermaye yatırımları başlığı altında, yabancı sermayenin tanımı, tarihsel gelişimi ve türleri, yabancı sermayeyi etkileyen faktörler, doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenmiştir. İkinci bölümde istihdam ve işsizlik başlığı altında, kavramsal ve teorik açıdan istihdam, işsizlik kavramı ve türleri, işgücü piyasa politikaları incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımların Türkiye'de İstihdam ve işsizliğe etkileri başlığı altında Dünya'da ve Türkiye'de istihdam ve işgücü yapısı, Dünya'da ve Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'deki istihdam yapısı üzerine etkileri incelenmiştir.

ABSTRACT

The role of foreign direct investment has gained more importance in development policies of countries since the second half of 1980s. It can be said that the competition among countries to attract foreign capital has been an important issue in World economy with the beginning of liberal foreign capital investment policies practices since the beginning 1990s. Nevertheless, it is accepted that foreign direct investment is seen as a way of global production structuring today rather than financing countries, which have scarce resources and need resource to invest as in 1980s.

So that, the affects of foreign direct investment on Turkey's employment policies have been analyzed in three parts. In first part, under the title of foreign capital investment, the definition of foreign capital, historical development, types of foreign capital, factors that are affecting foreign capital, foreign direct investment are analyzed. In second part, under the title of employment and unemployment, conceptual and theoretical view of employment, types and concept of unemployment, workforce market policies are analyzed. In third and last part, under the title of the affects of foreign direct investment to employment and unemployment in Turkey, employment and structure of workforce in World and Turkey, foreign capital investments in World and Turkey and the effects of foreign direct investment to the structure of employment in Turkey are analyzed.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR YAZISI.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
ÖNSÖZ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1.Yabancı Sermayenin Tanımı, Tarihsel Gelişimi Ve Türleri.....	4
1.1.1.Tanıımı.....	4
1.1.2.Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi.....	5
1.1.2.1.Yabancı Sermayenin Dünya'daki Tarihsel Gelişimi	6
1.1.2.2. Yabancı Sermayenin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi.....	8
1.1.3.Yabancı Sermaye Türleri	11
1.1.3.1.Yabancı Sermaye Portföy Yatırımları	12
1.1.3.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	13
1.1.3.3.Doğrudan Yatırım ve Portföy Yatırımı Arasındaki Farklar..	14
1.2.Yabancı Sermayeyi Etkileyen Faktörler	16
1.2.1.Ekonomik Faktörler	16
1.2.1.1.Makro Ekonomik Faktörler.....	16
1.2.1.2.Mikro Ekonomik Faktörler.....	18
1.2.2.Sosyal Faktörler	19
1.2.3.Politik Faktörler	19
1.3.Ülkeler İtibariyle Yabancı Sermaye Stoku.....	21
1.4.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	24

1.4.1.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı	24
1.4.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri	27
1.4.2.1.Ortak Girişim.....	28
1.4.2.2.Şirket Birleşmeleri.....	28
1.4.2.3.Stratejik Birleşmeler.....	30
1.4.3.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenleri	30
1.4.3.1.Hammadde Kaynakları	31
1.4.3.2.Üretim Faaliyetlerinde Dikey veya Yatay Bütünleşme	31
1.4.3.3.Şirket Ünvanının ve Sırlarının Korunması	32
1.4.3.4.Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi	32
1.4.3.5.İthalatçı Ülkenin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma..	33
1.4.3.6.Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma	33
1.4.3.7.Firmanın Müşterilerini İzlemesi.....	33
1.4.3.8.Yatırımların Uluslararası Çeşitlendirme	34
1.4.3.9.Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı	34
1.4.3.10.Aktarılamayan Bilgilerin Varlığı.....	34
1.4.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Belirleyicileri.....	35
1.4.5.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü	37
1.5.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisindeki Önemi ve Etkileri	40
1.5.1.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Etkileri	41
1.5.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Etkileri.....	42
1.6.Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar.....	45
1.6.1.Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemi	45
1.6.2.Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yılları	46
1.6.3.1929 Ekonomik Bunalımı ve İki Savaş Arası Dönemde Türkiye ...	47
1.6.4.1954-1979 Dönemi.....	48
1.6.5.1980-1990 Dönemi.....	48
1.6.6.1990 Sonrası Dönem	49

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

2.1.Kavramsal ve Teorik Açıdan İstihdam.....	52
2.1.1.Kavramsal Açıdan İstihdam	52
2.1.1.1.Tam İstihdam.....	53
2.1.1.2.Eksik İstihdam	54
2.1.1.3.Aşırı İstihdam.....	56
2.1.2.Teorik Açıdan İstihdam	57
2.1.2.1.Klasik İstihdam Teorisi.....	57
2.1.2.2.Keynes ve Modern İstihdam Teorisi	59
2.1.2.3.Keynes Sonrası Yaklaşımlar	61
2.1.2.3.1.Parasalıcı Yaklaşım	62
2.1.2.3.2.Emek Piyasalarında Rasyonel Beklentiler: Yeni Klasik Yaklaşım	64
2.1.2.3.3.Keynesyen-Monetarist Görüşlerin Sentezi: Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı(Nairu). 66	
2.2.İşsizlik Kavramı	69
2.2.1.İşsizlik Kavramının Teorik Çerçevesi	71
2.2.2.İşsizlik Türleri	72
2.2.2.1.Açık İşsizlik.....	72
2.2.2.1.1.Geçici Açık İşsizlik	73
2.2.2.1.1.1.Friksiyonel İşsizlik	74
2.2.2.1.1.2.Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik.....	75
2.2.2.1.2.Yapısal İşsizlik	76
2.2.2.1.3.Teknolojik İşsizlik.....	77
2.2.2.1.4.Mevsimlik İşsizlik	78
2.2.2.2.Gizli İşsizlik.....	79
2.2.3.İşsizliğin Toplumsal Maliyeti	80
2.2.4.İşsizliğin Politik Yönü.....	81

2.2.5.İşsizliğin Psikolojik ve Sosyal Sonuçlarının İşgücü Piyasasına Etkisi	84
2.2.6.İşgücü Piyasası Kurumları	86
2.2.6.1.Hükümete Bağlı Kurumlar	86
2.2.6.2.İşgücü Piyasasına Yönelik Düzenlemeler.....	87
2.2.7.İşgücü Piyasası Politikaları	90
2.2.7.1.Pasif İstihdam Politikaları	91
2.2.7.2.Aktif İstihdam Politikaları	93
2.2.7.3.Diğer Ekonomi Politikası Tetbirleri.....	96
2.2.7.3.1.Para Ve Maliye Politikaları.....	96
2.2.7.3.2.Arz Yönlü İktisat Politikası	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE'DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞE ETKİLERİ

3.1.Dünyada İstihdam ve İşgücü Yapısı.....	98
3.2.Türkiye'de İstihdam ve İşgücü Yapısı	105
3.3.Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	121
3.4.Türkiye'ye Yabancı Yatırım Girişleri.....	124
3.5.Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	129
3.5.1.İstihdam Hacmi Üzerindeki Olumlu Etkiler	130
3.5.1.1.İstihdam Hacmi Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkiler..	133
3.5.2.İstihdam Hacmi Üzerinde Olumsuz Etkileri	135
3.6.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'deki İstihdam Yapısına Etkileri	137
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	148

Tablo Ve Şekiller Listesi

Tablolar	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1. Ülkeler İtibariyle Yabancı Sermaye Stoku Ve Yabancı Sermaye Yatırım Projeleri.....	22
Tablo 2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	36
Tablo 3. Doğrudan Yabancı Sermaye Karar Alma Prosedürü	38
Tablo 4. İşgücü Piyasasına İlişkin Başlıca Yasal Düzenlemeler.....	88
Tablo 5. Dünyada İşsizlik.....	99
Tablo 6. OECD Ülkelerinde İşsizlik Oranları	101
Tablo 7. İşgücü Piyasası Göstergeleri.....	102
Tablo 8. İşgücüne Katılma Oranları	104
Tablo 9. 2000 Yılı Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına Göre Nüfus Durumu	105
Tablo 10. 10 Yıllık Nüfus Projeksiyonu	106
Tablo 11. Yıllara Göre İşgücü Durumu	111
Tablo 12. Yıllar İtibarıyla İstihdamın Sektörel Dağılımı	114
Tablo 13. İşyeri Durumuna Göre (Kamu-Özel) İstihdam Edilenler.....	116
Tablo 14. İstihdam Edilenlerin Yıllar Ve Cinsiyete Göre Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu.....	117
Tablo 15. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	121
Tablo 16. Ülke Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Dağılımı	122
Tablo 17. Dünyada Doğrudan Yatırımları Çeken İlk 10 Ülke	123
Tablo 18. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Fiili Girişler)	126
Tablo 19. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	127
Tablo 20. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	128
Tablo 21. Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri.....	134
Tablo 22. Türkiye’de İstihdam, İşsizlik ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	140

ÖNSÖZ

Yabancı Sermaye ; bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan sağlayacağı ve ekonomik gücü ile ulusal varlıklarına ekleyebileceği mali, teknolojik, bilgisel (know-how) ve hizmetsel kaynaklara denilmektedir. Mali ve teknolojik kaynak, bir ülkeden diğerine yatırım ve üretime katılma şeklinde gidebileceği gibi borçlanma şeklinde de gidebilir. Yatırım ve üretime katılma şeklinde gittiği takdirde, bu bir ülkenin, diğer ülke sınırları içinde mülkiyet hakkına sahip olması anlamına gelir. Borçlanma da ise faiz ödenmesi söz konusudur.

Bir ülkeye yabancı sermayeyi çekebilmek için gerekli iki temel koşulun varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki, ülkede ekonomisi ile ilgili karar ve yasaların sıklıkla değiştirilmemesi, ikincisi de siyasi iktidarların söz konusu yasaları istismar etmemeleri ve yasal olarak yürürlükte olsa da fiilen uygulanması konusunda kararsızlık göstermemeleridir.

Yabancı sermaye hareketlerinin başlangıçta genel olarak borçlanma şeklinde ortaya çıktığı savunulmaktadır. 18. Yüzyılda batılı ülkelerde sanayi devrimiyle birlikte hızlı sanayileşmenin bir uzantısı olarak ortaya çıkan sermaye fazlasının, sermaye açığı olan ülkelere doğru konumlanma eğilimine girmesinin yabancı sermaye hareketlerini başlattığı öne sürülmektedir.

1970'li yıllardan sonra gerek uluslar arası para sisteminin değiştirilmesi, gerekse dünyada yaşanan petrol krizleri uluslararası piyasalarda, faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesine yol açmış ve ülkelerin dış borçlanma maliyetlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler, dış finansman sorununa çözüm olarak yabancı sermayeyi görmüşlerdir. Bu ülkeler yabancı sermayeyi ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla yatırımcıya uygun ortam sağlayacak teşvik tedbirleri uygulamaya koymaya başlamışlardır.

Tarihsel süreçte yabancı sermayenin Türkiye'deki gelişim seyrine bakıldığında yabancı sermaye girişlerinin başlangıcının Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1838 Ticaret Anlaşmasına kadar dayandığı görülmektedir.

Türkiye'de yabancı sermayeye ilişkin olarak kabul edilen ilk yasal düzenleme 1954 yılında çıkarılan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'dur. Ancak bu yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik zorluklar, ekonomi politikasındaki yetersiz ve yanlış uygulamalar, eğitilmiş insan gücünün yetersizliği ve altyapı noksanlığı gibi nedenlerle, 1980 yılına kadar yabancı sermaye girişi konusunda başarı sağlandığı söylenemez.

Yabancı sermaye girişi 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar tedbirleri ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi gibi düzenlemelerle teşvik edilmiş ve buna paralel olarak da yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar görülmüştür.

1980 yılından sonra, dünya ekonomileriyle bütünleşme yoluna giren Türkiye ekonomisinin, tam olarak dışa açılmaması ve bunu teşvik etmek amacıyla yabancı sermayeye büyük destek verilmesi ve sağlanan ekonomik ve politik istikrar nedeniyle, gelişmiş ülkeler için oldukça çekici hale gelmiştir. Dolayısıyla, 1980'li yıllarda ülkemize yapılan yabancı sermaye yatırımlarının büyük oranda arttığı söylenebilir.

İstihdam ve işsizlik, birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan hayati öneme sahip bir alandır ve bir bakıma çalışma yada çalışmama şeklinde tanımlanabilir. Gerek bireysel açıdan gerekse toplumsal düzeyde yarattığı ciddi sorunlar bakımından üzerinde önemle durulması gereklidir. İstihdam, bir ekonominin işleyişi ve sağlıklı olup olmadığı konusundaki en önemli göstergelerinden birisidir. Bu bağlamda, 1970'li yıllardan bu güne kadarki süreçte hemen hemen tüm dünya ekonomilerinin bir hastalık içinde

olduğunu söylemek mümkündür. Bu hastalığın adı da işsizliktir. Gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu dünya ekonomileri, bu süreçte istihdam yaratma konusunda başarısız olmuşlardır.

Günümüzde, ulusal ekonomilerin özel sektöre dayalı sürdürülebilir büyüme hedefini gerçekleştirebilmelerinin, ulusal kaynaklarını harekete geçirebilmeleri kadar, hızla artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekebilme ve bu yatırımların sağladığı kaynaklardan azami ölçüde istifade edebilme kapasitelerine de bağlı olduğu görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, sürdürülebilir büyümeye sağladığı katkının yanında, ulusal ekonomilere borç yükünü artırmayan dış kaynak, yeni istihdam ve ihracat imkanları, vergi geliri ile geliştirme maliyeti oldukça yüksek olan ileri teknoloji ve işletmecilik teknikleri sağlayabilme potansiyeline sahip olması da bu yatırımların cezp edilmesini ülkeler açısından önemli bir hedef haline getirmektedir. Sayılan tüm bu faydaların teorik bir bulgu olmanın ötesinde, pek çok gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerde gözlenen gerçeklikler olması sebebiyle, doğrudan yabancı yatırımların cezp edilmesi hususu, tüm ekonomik kalkınma politikalarında anahtar rol oynayan stratejik bir araç haline gelmiştir.

Türkiye'nin son dönemde yakaladığı güçlü ve istikrarlı makroekonomik performansın, uluslararası yatırımcılar için oldukça büyük önem taşıyan öngörülebilirlik ve büyüme potansiyeli ölçütleri bakımından cazibesini arttırdığı söylemek mümkündür.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekme performansındaki bu artışı sürekli kılmak ve ülkeye ulusal ekonomik kalkınma hedeflerinin gerektirdiği nitelikte doğrudan yabancı yatırım girişi sağlamak açısından Türkiye'nin diğer ülkelerle bu alandaki yarışta rekabet gücünün artırılması büyük önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1. YABANCI SERMAYENİN TANIMI TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRLERİ

1.1.1. TANIMI

Yatırım, bir akım değişkendir. Sermaye stokundaki zaman içerisindeki değişimi ifade eder. Teoriye baktığımız zaman;net yatırım, genişleme yatırımı,yenileme yatırımı, brüt yatırım, özel-kamu yatırımı, uyarılmış-otonom yatırım, demografik yatırım gibi farklı özellikte yatırımların görülmesi mümkündür.¹

Yabancı Sermaye ; bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan sağlayacağı ve ekonomik gücü ile ulusal varlıklarına ekleyebileceği mali, teknolojik, bilgisel (know-how) ve hizmetsel kaynaklara denilmektedir. Mali ve teknolojik kaynak, bir ülkeden diğerine yatırım ve üretime katılma şeklinde gidebileceği gibi borçlanma şeklinde de gidebilir. Yatırım ve üretime katılma şeklinde gittiği takdirde, bu bir ülkenin, diğer ülke sınırları içinde mülkiyet hakkına sahip olması anlamına gelir. Borçlanma da ise faiz ödenmesi söz konusudur.²

Yabancı sermaye: Başka bir bölgeden, başka bir ülkeden, başka bireyler, kurumlar, yada yatırımcılar tarafından o ülkeye getirilmiş ve o

(1) S.Rıdvan KARLUK,**Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**,Beta Yayınları,10.Baskı,İstanbul,2005,s.547.

(2) Ahmet EROL,“**Yabancı Sermaye I**”,Mükellefin Dergisi,sayı:93,2000,ss.75-76.

ülkenin ulusal varlıklarına ödünç olarak, geçici veya sürekli olarak eklenmiş bir dış varlık durumundadır, geçici olarak yada sürekli olarak kalabilir. Gelen sermayenin faaliyette bulunması sonucu elde edilen karlar dışarıya transfer edilebilir veya varolan sermayeye eklenebilir. Yabancı sermaye, varolan tesisi tümüyle satın alma , işletmek üzere kiralama yada sıfırdan yeni yatırım yapma biçiminde gelebilir.³

Bir ülkeye yabancı sermayeyi çekebilmek için gerekli iki temel koşulun varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki, ülkede ekonomisi ile ilgili karar ve yasaların sıklıkla değiştirilmemesi, ikincisi de siyasi iktidarların söz konusu yasaları istismar etmemeleri ve yasal olarak yürürlükte olsa da fiilen uygulanması konusunda kararsızlık göstermemeleridir.⁴

Ayrıca gelişmekte olan piyasalara girmeyi düşünen yabancı sermayenin üç temel faktöre dikkat ettikleri söylenebilir. Bunlar, global ekonominin durumu, ülkelerin büyüme performansı ve cari işlemler dengesidir.⁵

1.1.2. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel süreçte yabancı sermayenin, yüksek karlılığı sağlamak için önceleri doğal kaynaklara yöneldiği görülmektedir. Özellikle Merkantilist İktisadi Düşüce Sisteminde, ülkelerin zenginliğinin değerli madenlerle ölçüldüğü ve bu kıymetli madenlerin elde edilmesi için de, başka ülkelere

(3) EROL a.g.e.,s.72.

(4) Kimberly Evans, “**Foreign Portfolio Direct Investment**” Global Forum International Investment, December 2002.

(5) “**Foreign Portfolio Investment& Foreign Direct Investment:Characteristics, Similarities, Complementarities and Differences, Policy Implications and Development Impact**”,United Nationc, June 1999.

sömürge ve ithalat yoluyla ülke içerine bu madenlerin sokulması amacı güdüldüğü görülmektedir.⁶

Merkantilizm Avrupa'da 1500-1800 döneminde ortaya çıkan siyasal devrimin (feodal dönemdeki bölgesel güç merkezlerinin birleşerek İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa'da ulus devletler kurmalarının), kültürel devrimin (dine dayalı düşüncenin yerine karı ve birikimi önemseyen laik düşüncenin ikame edilmesinin) ve ticari devrimin (coğrafi keşifler sonucu ticaret hacminin artmasının) bir ürünüdür.⁷

Aşağıda yabancı sermayenin önce dünyadaki tarihsel gelişimi daha sonra da Türkiye'deki tarihsel gelişimi incelenecektir.

1.1.2.1. YABANCI SERMAYENİN DÜNYA'DAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Yabancı sermaye hareketlerinin başlangıçta genel olarak borçlanma şeklinde ortaya çıktığı savunulmaktadır. 18. Yüzyılda batılı ülkelerde sanayi devrimiyle birlikte hızlı sanayileşmenin bir uzantısı olarak ortaya çıkan sermaye fazlasının, sermaye açığı olan ülkelere doğru konumlanma eğilimine girmesinin yabancı sermaye hareketlerini başlattığı öne sürülmektedir. Ünlü İngiliz iktisatçısı Ricardo, 1817 yılında İngiltere'nin elindeki sermaye fazlasını ülke sınırları dışında değerlendirebileceğini öne sürmüştür. 1825'li yıllarda bu konudaki gelişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir.⁸ Bu bağlamda 1880'li yılların ilk yarısında başta İngiltere olmak üzere güçlü ekonomiye sahip devletlerin ihtiyaç duydukları hammadde, madenler ve diğer kaynakların

(6) Tuncay HACALOĞLU, “**Yabancı Sermaye ve Türkiye’ de Yabancı Sermaye Uygulaması**”,Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Ankara 1983,s.3.

(7) Vural Savaş,**İktisat Tarihi**,İmaj Yayınları,Ankara,2004,s.320.

(8) Ludwing von Mises The Freeman:**Ideas on Liberty**,April 1980.

çıkarılması için sömürgelere yaptığı yatırımların, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını oluşturduğu söylenebilir.⁹

19.yüzyıla kadar yabancı sermaye olarak sadece Batı Avrupa sermayesinden söz edilmektedir, hatta İngiltere'nin bu süreçte demiryolları ve pek çok sanayi dalıyla ilgili ABD'ye yatırımlar yaptığı görülmektedir. Ancak, özellikle 1914 yılından sonra bunun değiştiği, ABD'nin daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ABD'nin yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı aldığı görülmektedir. Ancak bu hızlı yükseliş 1929 dünya ekonomik buhranı nedeniyle ciddi bir şekilde sekteye uğramıştır. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını durdurma hatta tasfiye etmeye yönelmişlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarının arttığı söylenebilir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malı ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Bu aşamada yabancı sermaye yatırımları ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelere, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir.¹⁰

1970'li yıllardan sonra gerek uluslar arası para sisteminin değiştirilmesi, gerekse dünyada yaşanan petrol krizleri uluslararası piyasalarda, faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesine yol açmış ve ülkelerin dış borçlanma maliyetlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler, dış finansman sorununa çözüm olarak yabancı sermayeyi görmüşlerdir. Bu ülkeler yabancı sermayeyi ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla yatırımcıya uygun ortam sağlayacak teşvik tedbirleri uygulamaya koymaya başlamışlardır. Dünya Bankasının yaptığı bir araştırma, teşviklerin

(9) Richard E.BALDWIN Philippe MARTIN “**Two Waves of Globalization Superficial Fundamental Differences**”, NBER Working Paper No 6907,1999.

(10) R.D. GERMAIN **The International Organization of Credit:States and Global Finance in the World Economy**, Cambridge University Press, Cambridge,1997.

yabancı sermayeyi yönlendirmekte oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmaya göre, diğer koşullar aynı kaldığında, teşvik tedbirleri, incelenen her üç projeden ikisinin yerini belirlenmesinde etkili olmuştur.¹¹

16. yüzyıl sonlarındaki , sanayi devriminden sonra İngiltere'nin sömürgelerindeki yatırımları ile başlayan ve ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında katılması ile artan yabancı sermaye yatırımlarının bugün ülke ayrımı söz konusu olmaksızın dünyanın her tarafında hızlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir.

1.1.2.2. YABANCI SERMAYENİN TÜRKİYEDEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel süreçte yabancı sermayenin Türkiye'deki gelişim seyrine bakıldığında yabancı sermaye girişlerinin başlangıcının Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1838 Ticaret Anlaşmasına kadar dayandığı görülmektedir. Hem Anadolu'da hem de Rumeli'de demiryolu yapımı için ilk girişimler, 1856 yılında İngiliz şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir. İngiltere'ye girişimler bu ilk ayrıcalıklar, Köstence-Çernova (66 km) hattı ve İzmir –Aydın (131 km) hattı ile ilgili ayrıcalıklardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında Liberal ekonomi politikalarının uygulanması yönünde görüşünün ağır bastığı görülmektedir. Bu, Türkiye İktisat kapsamında da dile getirilmiştir, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılarak özel sektörün teşvik edilmesi gerektiği uygulanmıştır. Ancak 1929'da ortaya çıkan Dünya Ekonomik Bunalımı, ülkedeki iç ekonomik sorunlar ve kapitülasyonların uzantısı olarak ortaya çıkan, yeni kurulan

(11) Murat ÇETİNKAYA “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi” Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Cumhuriyet Hükümeti bu görüşü uygulamaya geçirememiş ve 1930'lu yıllardan sonra katı devletçilik politikası uygulamak zorunda kalmıştır. Bu dönemde bazı ayrıcalıklarla yabancı sermayeli şirketler tarafından kurulmuş olan tekeller (hukuki veya fiili) millileştirilmiştir. Bunu devamda da, 1950'li yıllara kadar gerçekleştirilen sanayi yatırımlarında tamamen ülkenin kendi ekonomik olanakları kullanılmaya çalışılmıştır.¹²

Türkiye'de yabancı sermayeye ilişkin olarak kabul edilen ilk yasal düzenleme 1954 yılında çıkarılan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'dur. Ancak bu yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomi istikrarsızlıklar, bürokratik zorluklar, ekonomi politikasındaki yetersiz ve yanlış uygulamalar, eğitilmiş insan gücünün yetersizliği ve altyapı noksanlığı gibi nedenlerle, 1980 yılına kadar yabancı sermaye girişi konusunda başarı sağlandığı söylenemez, bu tarihe kadar verilen toplam yabancı sermaye izinlerinin 228 milyon doları aşamadığı görülmektedir.

Yabancı sermaye girişi 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar tedbirleri ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi gibi düzenlemelerle teşvik edilmiş ve buna paralel olarak da yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar görülmüştür. Alınan bu teşvik tedbirleri arasında yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili kamu yatırımlarında "yap-işlet-devret" modelinin kabulü ile "joint-venture" şeklindeki ortak yatırım girişimleri yer almaktadır.¹³ Yabancı sermayeyi teşvik konusundaki bu çabaların devamında Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. Bu kurum daha sonra da Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlanmıştır. 17 Temmuz 1991 tarihinde ise söz konusu Daire Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü haline

(12) Yakup KEPENEK, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara ,2005,ss.20-28.

(13) Suna OKSAY, "**Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi**,"Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi,Ocak 1998,sayı 8,www.hazine.gov.tr,(Erişim Tarihi:12.12.2006).

getirilip Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. 9 Kasım 1994 tarihli ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının ayrılması ile de söz konusu Genel Müdürlük Hazine Müsteşarlığı bünyesinde kalmıştır.¹⁴

Sonuç olarak 1980 yılından sonra, dünya ekonomileriyle bütünleşme yoluna giren Türkiye ekonomisinin, tam olarak dışa açılmaması ve bunu teşvik etmek amacıyla yabancı sermayeye büyük destek verilmesi ve sağlanan ekonomik ve politik istikrar nedeniyle, gelişmiş ülkeler için oldukça çekici hale gelmiştir. Dolayısıyla, 1980'li yıllarda ülkemize yapılan yabancı sermaye yatırımlarının büyük oranda arttığı söylenebilir.

1986 ve 1992 yıllarında üzerinde değişiklik yapılan çerçeve kararları ile ilgili son düzenlemeler 7 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe giren 95/6990 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" ile yapılmıştır. Oldukça liberal bir anlayışla gerçekleştirilen düzenlemeler ile yabancı sermaye ciddi bir biçimde teşvik edilmeye çalışılmıştır. Yabancı sermaye, Türk girişimcilere açık olan her alanda her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyette bulunabilecektir.¹⁵

1992 yılında ülkemize girişine izin verilen yabancı sermaye miktarları, bir önceki yıla göre %7.5 oranında azalarak 1.967 milyon dolardan, 1.820 milyon dolara inmiştir. 1993 yılında tekrar artma eğilimine girerek, 2.124 milyon \$'a yükselen yabancı sermaye yatırımları, 1994 yılında Türk ekonomisini etkisi altına alan krizden önemli ölçüde etkilenmesi nedeniyle, %30.13 oranında düşerek 1993 yılında 2.124.99 milyon \$ iken, 1.484.66 milyon \$'a düşmüştür. 1994 yılından sonra, yabancı sermaye yatırımları tekrar artmaya başlamıştır. 1995'de %97.91'lik rekor bir artışla 2.938.32 milyon \$'a,

(14) DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPD:2514-ÖİK:532, Ankara Mayıs 2000, s.8.

(15) DPT, **a.g.e.**, ss.8-9.

1996 yılında ise %30.5'lik bir artışla 3.836.97 milyon \$'a çıkmıştır. 1995 yılında görülen yaklaşık %100'lük artış oranı, bir önceki yıl görülen önemli miktardaki düşüş dahi göz önüne alındığında, gene de 1984 yılındaki %100'ün üzerindeki artıştan sonraki en büyük artış oranıdır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, 1980 yılından itibaren yabancı sermaye yatırımları için verilen izin miktarları 1997 yılına kadar artarak, yılda girişine izin verilen yabancı sermaye miktarı 97 milyon \$'dan, 3.836.97 milyon \$'a çıkmış ve kümülatif olarak 20.592.12 milyon \$ olmuştur.¹⁶

1.1.3. YABANCI SERMAYE TÜRLERİ

Mallar ve emek gibi sermaye de uluslar arası akışkanlığa sahiptir. Ülkeler arasında hareket eder. Bu bağlamda ülkeler arasındaki sermaye hareketlerini iki temel başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar, yabancı dolaysız yatırımları ve portföy yatırımlarıdır. Yabancı dolaysız yatırımda yurt dışındaki bir firma sermayenin gittiği ülkelerdeki (ev sahibi ülkedeki) mevcut bir firmanın hisselerinin tümünü veya kendisinin yönetimde söz sahibi olmasını sağlayacak kadarını satın alır. Uluslar arası dolaysız yabancı sermaye yatırımda ana firmanın amacı, yabancı firmanın yönetimde söz sahibi olmaktır. Diğer taraftan portföy yatırımda yatırımcının yatırımın yöneldiği firmanın yönetimde söz sahibi olması gibi bir amacı olduğu söylenemez. Portföy yatırımına örnekler olarak; bir İngiliz firmasının bir Türk bankasında mevduat hesabı açtırması gösterilebilir.¹⁷

(16) OKSAY, a.g.e..

(17) Erdal M.Ünsal, **Uluslar arası İktisat**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2005, s.282.

1.1.3.1. YABANCI SERMAYE PORTFÖY YATIRIMLARI

Portföy yatırımları, genellikle hükümet tahvilleri yada özel kuruluşların bono ve tahvilleri ile hisse senedi satın alınması şeklinde gerçekleşebilir. Bunun yanı sıra para piyasası araçları ile Finansal türevleri de içermektedir. Portföy yatırımlarının düzeyinin artması yada azalmasında yurt dışındaki ve yurt içindeki faiz oranları ve yatırım yapılan ülkedeki politikalar etkili olmaktadır.¹⁸ Yani, yabancı sermayenin borsada işlem gören bir şirketin hisse senetlerini alması bir portföy yatırımdır. Dolaylı yatırım olarak da adlandırılan portföy yatırımlarının ülkeye giriş ve çıkışı (özellikle elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemler sayesinde) oldukça kısa süreli olabilmekte ve yatırımcılar risk gördükleri anda kolaylıkla portföylerini boşaltabilmektedirler.¹⁹

Portföy yatırımları kalemi varlık ve yükümlülük ana başlıkları altında;

-Hisse Senetleri

-Borç Senetleri

-Tahvil ve senetler

-Para piyasası araçları

-Finanssal türevler

ayrımında ve sektörel dağılımı da içerecek şekilde sınıflandırılabilir.

(18) TCMB, **Ödemeler Dengesi Metodolojisi ve Türkiye Uygulaması**, www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/odemeler_dengesi, (Erişim Tarihi:02.01.2007).

(19) Erkan YETKİNER, “**Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçme Nedenleri**”, Vergi Dünyası Yıl:2001, Sayı:235, s.92.

Bir ülkede yabancı portföy yatırımlarının artmasının sermaye piyasalarının likitidesini artırarak piyasaların etkinliğini arttıracığı ve beraberinde piyasa derinliğini getirerek yatırımların çeşitlenmesini sağlayacağı söylenebilir. Bu tür yatırımlar piyasalara da belli bir disiplin getirecek ve şeffaflığı artıracaktır.

1.1.3.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Bir büyük şirketin üretimini kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesinde yapmak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması veya sermayesini arttırarak kendine bağlı bir şirket durumuna getirmesi bir doğrudan dış yatırımdır.²⁰ “Yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınması”²¹ şeklinde de ifade edilen doğrudan dış yatırımlar, üretime dönük olan yabancı ülkelerin fiziki üretim araçları üzerinde gerçekleştirilen yatırımlardır. Doğrudan yabancı sermaye, sabit sermaye yatırımı adı altında, sermayenin kaynak ülkeden yatırıma ev sahipliği yapacak ülkedeki şirket hisselerinin uluslararası yatırımcılar tarafından en az %10'unun alınması şeklinde kendini gösterir. Sabit sermaye yatırımlarına ek olarak doğrudan yatırımın ülkelere girişi, şirket birleşmesi yada devri, özelleştirme uygulamaları, ortak girişim, stratejik ortaklık yada devam eden faaliyetlerin genişletilmesi ile de mümkündür. Doğrudan dış yatırımlar , bir ülkeye, ye makine, teçhizat ve diğer üretim araçları şeklinde yada lisans, teknik bilgi, know-how gibi gayri maddi haklar olarak girmektedir²². Doğrudan dış yatırımlar yoluyla yerli şirketlerin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olması ve bu şirketlerin yönetiminde söz sahibi olması globalleşen dünyada

(20) Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası Finans**, 3. Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul, 2001, s.397.

(21) DPT, **ag.e.**

(22) Sadi UZUNOĞLU, **Yeni Finansman Teknikleri**, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s.101.

bir anlamda ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle rekabet halinde olmasını sağlamaktadır.

1.1.3.3. DOĞRUDAN YATIRIM VE PORTFÖY YATIRIMI ARASINDAKİ FARKLAR

Portföy yatırımlar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yapıldığı ülke ekonomisine oldukça ciddi katkılar sağlar. Sonuçta ülke ekonomisine dışarıdan bir kaynak girişi söz konusudur. Ancak iki yatırım türü bazı noktalarda birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu farklılıklar şu şekilde sıralanabilir:

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yatırımları kabul eden ülkenin, bu yatırımların yönü hakkında belirleyici bir gücü yoktur. Yatırımın denetimi veya yönetimle ilgili karar alma yetkisi doğrudan doğruya yabancıların elinde bulunmaktadır. Oysa portföy yatırımlarında yönetimde yabancıların doğrudan etkinliği söz konusu değildir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ülkeye yabancı sermaye girişinin beraberinde işletmecilik bilgisinin ve üretim teknolojisinin de getirilmesi söz konusudur. Portföy yatırımlarının ise sermaye piyasalarının gelişimine katkıda bulunduğu söylenebilir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarda genellikle belirli bir amortisman söz konusu değildir. Kar transferleri de işletmenin karlılık durumu ve ülkenin döviz rezervleri ile ilişkilidir. Portföy yatırımlarında ise gelir ve amortismanların geri ödeme koşulları

önceden belirlidir. Bunlar borç alan ülke açısından sabit bir döviz borcu niteliğindedir ve ekonomik koşullara göre değişmez

- Portföy yatırımlarında, yatırımı alan ülkede faaliyet gösteren şirketler yada hükümet tarafından ihraç edilen hisse senedi ve tahvillerin yabancılar tarafından borsada satın alınması söz konusudur. Burada yabancılar tarafından getirilerin ve risk dengelerinin optimal düzeye taşınması amaçlanmaktadır. Yani belirli bir risk düzeyinde maksimum getiri aranır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ise maddi veya maddi olmayan duran varlıklara yatırım yapılması söz konusudur.²³

(23) Halil SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, ss.760-768

1.2. YABANCI SERMAYEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yatırımcılar, bir ülkeye yatırım kararı almadan önce o ülkeyi detaylı bir şekilde incelemekte ve kararı ona göre belirlemektedirler. Yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen bazı temel faktörler vardır. Bunlar ekonomik, politik ve sosyal faktörler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Ekonomik ve politik faktörler doğrudan doğruya ülkelerin borç yükümlülüklerini etkilemektedir. Sosyal faktörler ise ülkelerin politik ve ekonomik yapısını, tercihlerini etkilemektedir. Aşağıda sırasıyla bu faktörler incelenecektir.

1.2.1. EKONOMİK FAKTÖRLER

Ekonomik faktörler, makro ekonomik faktörler ve mikro ekonomik faktörler olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.2.1.1. MAKRO-EKONOMİK FAKTÖRLER

- Dünyada bölgesel ticari blokların hızlı bir şekilde gelişmesi uluslar arası ticareti olumlu etkilemektedir. Ancak Ulusal şirketler uluslar arası şirketlerle rekabet edebilme konusunda sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Şirketler, bu sorunu aşabilmek için jointventure yönelmektedirler. Buda piyasaların daha fazla dışa açık hale gelmesine önemli katkılar sağlanmaktadır
- Günümüzde bilgiye dayalı endüstrilerin hızla geliştiği görülmektedir. Buna paralel olarak bu alanda yoğun bir rekabet

yaşanmaktadır. Dolayısıyla yatırımların, gelişmenin, bilginin ve enformasyonun bulunduğu yerlere yapılması eğiliminin öne çıktığı görülmektedir.

- Şirketin kurulu bulunduğu bölgede, üretim faaliyetlerini destekleyen diğer yan üretim faaliyetlerinin yoğunlaşması maliyetleri düşüren önemli bir unsurdur. Böylece ana şirketteki gerekli altyapı ve üretim kapasitesi genişleyecektir.
- Üretimin globalleşmesine bağlı olarak girdilerin gittikçe artan oranda uluslar arası bir karakter kazanması sonucunda, girişimciler için yatırım yapılacak yerin önemi artmaktadır.
- Üretimde otomasyonun artması ve yeni teknolojilerin kullanımının yaygınlaşması, sanayide geleneksel işgücü becerilerinin üretim sürecindeki önemini azaltmaktadır.
- Girişimcilerin temel amacı maksimum kar elde edebilmektir. Emek, özellikle emek-yoğun üretim yapan şirketler açısından önemli bir maliyet unsurudur. Bu bağlamda, Girişimcilerin özellikle ucuz işgücünün bulunduğu bölgelere yatırım yapması daha yüksek kar elde edilebilmesi açısından oldukça önemlidir.

Sonuç olarak gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermayeyi çekebilmek konusunda oldukça yoğun bir rekabet yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin bu yarışta öne geçebilmek için sürekli daha fazla taviz vermek zorunda kalmasının kaçılmaz bir hale geldiği söylenebilir.²⁴

(24) R.Hakan ÖZYILDIZ, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”,Hazine Dergisi,sayı:11,(1998),ss.69-70.

1.2.1.2. MİKRO-EKONOMİK FAKTÖRLER

Gelişmekte olan ülkelerde, büyük firmalar bir koruma duvarı arkasında ve istikrarlı bir ortamda büyümektedir. Piyasaların serbestleştirilmesi ve giriş çıkışın serbest olması, iç ve dış rekabetin serbestleştirilmesi sübvansiyonların ve kotaların kaldırılması, açık sermaye piyasası ve anti-tröst yasaları birçok büyük gelişmekte olan ülkenin büyük şirketlerinin geleceğini farklılaştırabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, gelişen ve büyüyen piyasalarda yer alabilmek büyük firmalar yerine henüz büyümekte olan firmalara yapılacak yatırımlarla olanaklı görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki dışa açık büyük firmalar uluslar arası piyasalarda entegrasyonu gerçekleştirebilmiş firmalardır. Bu bağlamda bu firmaların nakit akımları, dünya piyasalarında faaliyet gösteren firmalarla benzer olacaktır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde bu tür firmaların risk çeşitlendirme potansiyeli de düşük olacaktır. Bundan dolayı beklenen gelir ve risk çeşitlendirmesi ile ilişkili olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki daha küçük ölçekli firmalar tercih edilmektedir.

Yabancı yatırımcı için yatırım yapılan ülkedeki belirli endüstrilerde faaliyet gösterilmesine izin verilmemesi yada şirket ortaklıklarının belirli oranlarla sınırlandırılması gibi uygulamalar ciddi sorunlar yaratmaktadır. Finansal maliyetlerin yüksekliği, yönetsel ve kültürel farklılıklar, teknolojinin kontrolünde duyulan endişe ve kalifiye işgücünün bulunmayışı yabancı sermayeyi engelleyen diğer unsurlar olarak sayılabilir.²⁵

(25) İMKB ;**Uluslar arası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Araştırma yayınları No:3, İstanbul, 1994, ss.24-27.

1.2.2. SOSYAL FAKTÖRLER

Bir ülkenin sosyal istikrarını belirleyen pek çok unsur vardır. Bunlar nüfus yoğunluğu, eğitim düzeyi, etnik ve dini yapı, işgücü yoğunluğu, gelir dağılımı ve aile yapısı olarak sayılabilir.

Sosyal yapıda ortaya çıkabilecek uyumsuzluk ve dengesizlikler bir ülkede her an sosyal patlamalara neden olabilir. Dolayısıyla ekonomik ve politik istikrar da bundan olumsuz etkilenecektir. Bu da yabancı sermaye yatırım kararlarını ilgili ülke aleyhinde olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak, eğer sosyal yapı uyum ve istikrar içinde ise, sermaye yatırımlarında dikkate alınan ülke riski düşük bir seviyede olacağından dolayı; bu istikrarın yatırım kararını da pozitif yönde etkileme gücü yüksektir.

Yabancı yatırımcı açısından bir başka önemli kriterde ülkenin adalet sisteminin işleyişinin etkinliğidir. Yatırımcının sermaye ve kazançlarını transfer etmede veya bir anlaşmazlık durumunda hakkını arama sistemlerinin işlerliği güven ortamının yaratılmasında oldukça önemlidir.²⁶

1.2.3. POLİTİK FAKTÖRLER

- Aynı alanda faaliyette bulunan yabancı ve yerli yatırımcı her bakımdan eşittir.
- Yabancı sermaye mevzuatına göre, yabancı yatırımcının ortaklık payına ilişkin herhangi bir yüzde sınırlaması yoktur.

(26) İMKB, a.g.e., ss.24-27.

- Yabancı sermayeli yatırımcının işletme aşamasında ihtiyaç duyacağı yabancı personelin istihdamı serbesttir.
- Yabancı sermayeli yatırımcının tasfiyesi veya ortak hisselerinin satışı durumunda yabancı yatırımcıya isabet eden net gelirin transferi bankalarca bekletilmeksizin yapılır.
- Türkiye'ye giren yabancı sermaye, ülke genelinde tekel oluşturacak faaliyetlerde ulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamaz.
- Her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik yabancı sermaye yatırım ve faaliyetleri; Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması, yatırım ve faaliyetin Türk Özel Teşebbüsüne açık olan bir sahada olması, tekel veya özel imtiyaz oluşturmaması, kaydıyla serbesttir.²⁷

(27) S.Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 2003, s.527.

1.3. ÜLKELER İTİBARIYLA YABANCI SERMAYE STOKU

1980'li yıllarda ülke ekonomilerinin artan ölçüde dışa açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin yaygınlaşması ve firma birleşme ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemelerin yabancı sermaye yatırımlarının ivme kazanmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. 1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliğinin dağılması ve Çin'in artan ölçüde Dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları yabancı sermaye yatırımlarının hızlanmasına neden olmuştur.²⁸

Dünya genelinde yabancı sermaye stokunun 1990 yılında 1.769 milyar dolar seviyesinden, 2004 yılında 8.895 milyar dolar seviyesine yükseldiği görülmektedir(Tablo.1). Bu dönemde, Rusya, Polonya, Macaristan ve Romanya'ya yabancı sermaye girişlerinin hız kazandığı görülmektedir. Ayrıca Çin'e yönelik yabancı sermaye girişlerinin de artış gösterdiği söylenebilir. Nitekim, 1990-2004 döneminde, Çin, Hong-Kong, Rusya, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın yabancı sermaye stoku içindeki payı yüzde 3.8'den (67 milyar dolar) yüzde 10.6'ya (939 milyar dolar) yükselmiştir. 1990-2004 döneminde, ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda'nın yabancı sermaye stoku içindeki payları yüzde 55.3'ten yüzde 43.4'e gerilemiştir. Gene bu dönemde Türkiye'de mevcut yabancı sermaye stoku 11 milyar dolardan, 35 milyar dolara yükselmiş, ancak dünya genelindeki yabancı sermaye stoku içindeki payı yüzde 0.62'den yüzde 0.39'a gerilemiştir.²⁹

Böylece, Türkiye 2004 yılında incelenen 25 ülke içinde 22. sırada yer almıştır. Ancak, Türkiye'de firmaların, makroekonomik istikrarsızlık ve vergi düzenlemeleri nedeniyle, doğrudan yabancı sermaye yerine sermaye benzeri

(28) Zafer YÜKSELER, **Doğrudan yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi**, TCMB, 26 Aralık 2005, s.4.

(29) Ercan TÜRKAN, **"Türkiye'de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı"**, TCMB, 19 Ocak 2005.

kredi kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Nitekim, yapılan bir çalışmaya göre, özel imalat sanayi üretimi içinde yabancı sermayeli firmaların, yabancı sermaye istatistiklerinin aksine, önemli bir pay aldıkları görülmektedir

Tablo 1: Ülkeler İtibariyle Yabancı Sermaye Stoku ve Yabancı Sermaye Yatırım Projeleri

	Yabancı Sermaye Stoku				2002-2004 Ortalaması			Yab.Ser. Projesi(1) Adet
	Milyar Dolar		2004		Yabancı Sermaye Girişi		Yab.Sermaye Yatırımına Oran	
	1990	2004	GSYİH'ya Oran (%)	Sıra	Milyar \$	Yüzde		
1.ABD	395	1.474	12.6	21	74.7	3.6	21	527
2.Kanada	113	304	30.5	10	11.4	10.4	14	227
3.Hong-Kong, Çin	45	457	277.6	1	19.1	52.6	2	90
4.İngiltere	204	772	36.3	8	40.9	12.7	10	407
5.İrlanda	42	229	126.3	2	21.7	67.1	1	119
6.Almanya	111	348	12.9	20	13.1	3.9	20	214
7.Malezya	10	46	39.3	6	3.4	14.8	8	129
8.Hollanda	69	429	74.2	3	13.2	14.5	9	75
9.Şili	10	54	58.2	5	4.8	28.4	3	51
10.G.Kore	5	55	8.1	23	4.8	2.6	23	90
11.İspanya	66	347	34.9	9	30.4	15.7	6	203
12.Portekiz	11	64	39.0	7	3.2	9.3	15	56
13.Fransa	87	535	26.5	12	38.6	12.1	12	161
14.Macaristan	1	60	60.7	4	3.1	16.7	5	211
15.Polonya	0	61	25.4	13	4.8	12.2	11	158
16.İtalya	60	221	13.1	19	15.9	5.7	18	102
17.Meksika	22	183	27.0	11	14.4	11.2	13	150
18.Romanya	0	18	25.2	14	2.8	20.3	4	132
19.Rusya	0	98	16.9	16	7.7	9.0	17	337
20.Yunanistan	6	27	13.2	18	0.8	1.4	24	41
21.Çin	21	245	14.9	17	55.6	9.1	16	1.136
22.Türkiye	11	35	11.7	22	1.9	4.4	19	60
23.Endonezya	9	11	4.4	25	0.2	0.3	25	50
24.Hindistan	2	39	5.9	24	4.3	3.2	22	464
25.Brezilya	37	151	25.2	15	15.0	15.4	7	240
25 ÜLKE GENELİ	1.337	6.263	40.8		405.7	14.3		5.431
DÜNYA TOPLAMI	1.769	8.895	21.7		665.6	8.8		8.252

Kaynak: UNCTAD. World Investment Report 2005.

UNCTAD verilerine göre, dünya geneline bakıldığında 2004 yılında yabancı sermaye stokunun GSYİH'ya oranının yüzde 21.7 olduğu görülmektedir. İncelenen 25 ülke için bu oran yüzde 40.8'dir. Yabancı sermaye stokunun GSYİH'ya oranının yüksekliği açısından ilk sırayı alan ülkeler, Hong-Kong, İrlanda, Hollanda, Macaristan, Şili, Malezya ve İngiltere'dir. Yabancı sermaye stokunun GSYİH'ya oranının en düşük ülkeler ise Endonezya, Hindistan, G.Kore, Türkiye, ABD, Almanya ve İtalya'dır.

2002-2004 döneminde, dünya geneline bakıldığında yıllık ortalama yabancı sermaye girişinin 665.6 milyar dolar olduğu görülmektedir. İncelenen 25 ülkenin, bu dönemde yabancı sermaye girişinden aldığı pay yüzde 61 olarak gerçekleşmiştir. En fazla yabancı sermaye çeken ülkelerin başında ABD, Çin, İngiltere, Fransa ve İspanya gelmektedir. Performansı en zayıf olan ülkeler ise, sırasıyla, Endonezya, Yunanistan ve Türkiye'dir.

1.4.DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.4.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ TANIMI

Ülkelerin dünya ekonomisiyle entegrasyon dereceleri, genel kalkınma düzeyleri ve uluslararası ekonomik iklimin bir göstergesi olarak doğrudan yabancı yatırımlar giderek artan bir önem kazanmaktadır.

Doğrudan Yabancı yatırımlar, bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya bir kaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlardır şeklinde tanımlanabilir.³⁰

“Doğrudan yabancı sermaye yatırımı” kavramında geçen “yabancı” kelimesi, bir ülkenin milli sınırları dışında olmak anlamındadır.”Yabancı sermaye” ise, başka bir ülkenin bir ülkedeki mevcut sermaye stokuna, sahipliğini ifade etmektedir.”Doğrudan” kelimesi ise, sermaye ile birlikte değişen ölçüde teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin de ülkeye geldiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda, uluslar arası ekonomi teorisinde doğrudan yatırımlar, bir yabancı ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin uluslar arası sermaye piyasalarından satın alınması yoluyla yapılan yatırımlardan, yani portföy yatırımlarından ayrılmaktadır.³¹

(30) DPT,**a.g.e.**,

(31) Rıdvan KARLUK:”**Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı**”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve yabancı Sermaye Semineri, Der.Ali TARHAN,(Ankara:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan kaynakları Genel Müdürlüğü,2001),s.100.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla yapılan yatırımlardır. Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımlarında ülkede bulunan firmalar tarafından getirilen yatırımlarla birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisi de beraberinde getirilmektedir.³²

Burada yabancı ülkede yatırım yapan asıl şirkete “ana şirket”, yatırım yapılan ise “yavru şirket”, “yabancı sermaye şirketi”, “tabi şirket” veya “şube” adı verilmektedir.³³ Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkeler için öncelikle ek dış kaynak konumundadır.

Doğrudan Yabancı Sermaye akışı yatay ve dikey yatırımlar olmak üzere iki şekilde meydana gelebilir. Yatay yatırımlar, bir firmanın yatırım yaptığı ülkelerde, kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştirdiği zaman ortaya çıkmaktadır. Dikey yatırımlar ise, yatırım yapılan ülkede esas ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili olarak ileriye ve geriye dönük şekilde yapıldığı zaman görülmektedir. Fakat çok sayıda küçük yavru şirket, ev sahibi ülkelerde sadece dağıtım yapmakta ve ana firmanın ürünlerin ev sahibi ülkelerde pazarlamaktadırlar.³⁴

Etkin bir şekilde yönlendirilebilmiş ve iyi bir şekilde planlanmış Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde bazı olumlu ekonomik etkiler yaratacağı söylenebilir. Bu

(32) **2003.Economic Determinants of German Foreign Direct Investment in Turkey**, International Economics Working Paper, 2003-02, Universität Potsdam, 2003.

(33) OKSAY, **a.g.e.**

(34) Taner BERKSOY ve Burak SALTOĞLU, **Türk Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul Ticaret Odası, No:58 (İstanbul, 1998), s.20.

etkiler, üretim, istihdam, gelir, ihracat artışı, ödemeler dengesi ve ekonomik gelişme şeklinde sıralanabilir.³⁵

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım ile ilgili faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretime ilişkin kararları tek merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen uluslar arası şirketler tarafından gerçekleştirilirler. Bu gibi farklı ülkelerde kurduğu şubelerle aynı anda bir çok ülkede birden çok üretim faaliyetine katılan şirketlere çok uluslu şirket adı verilmektedir.³⁶ Çok uluslu şirket: ana merkezi genellikle gelişmiş bir ülkede bulunan, kendi denetimi altındaki bağlı şirketler yada şubeler aracılığı ile üretim, pazarlama ve ihracat gibi dallarda faaliyet gösteren: ciroları, üretim ve ihracat düzeyleri, satış gelirleri ve karları ile dev ekonomik güçleri temsil eden, amacı dünya çapında kâr maksimizasyonu olan şirketler olarak tanımlanabilir.³⁷

Faaliyetlerini çeşitli gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere yaymış bulunan çok uluslu şirketler ileri üretim teknolojileri ve yönetim bilgileri kullanırlar. Yönetim kadrolarında pek çok ülkeden profesyonel yöneticiler ve teknik elemanlar görev yapmaktadır. Ancak bu şirketlerin asıl sahiplerinin onların hisse senetlerini elinde bulunduran portfolyo yatırımcı olduğu söylenebilir. Çok uluslu bir şirketin iyi yönetilmesi ve yüksek karla elde etmesi, borsaya yansiyarak onun hisse senetlerinin piyasa değerini yükseltecektir, buda onu daha çekici bir mali yatırım aracı durumuna getirecektir.³⁸

Çokuluslu şirketler, uluslararası borç ilişkilerinde de kullanılan önemli araçlardır. Çokuluslu şirketler daha sonra geri döneceği ümidiyle, şirket ana

(35) Tuğrul GÖRGÜL, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**, (Uzmanlık Tezi) DTM, İGEME, Ankara 2004, s.4.

(36) SEYİDOĞLU, **Uluslararası Finans**, s.397.

(37) Tuba ONGUN, **"Yabancı Sermaye ve Borçlar"** Türkiye Ekonomisi, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s.324.

(38) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, ss.718-719.

merkezi dışında faaliyet gösterdiği ülkelere sermaye sağlamaktadırlar. Bu sürecin Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, uluslararası kredi verme işlemlerine, kısmen de olsa, alternatif haline getirdiği söylenebilir. Bununla beraber, çokuluslu şirketleri uluslararası kredi verme işlemlerine tamamı ile alternatif olarak düşünmek yanlıştır.

Ekonomide doğrudan yabancı sermaye girişlerinin artırılabilmesi için yatırım ortamının iyileştirilmesi gerektiği öncelikli bir konu olarak öne çıkmış bulunmaktadır. Bu çerçevede, girişimciliğin, ticaret ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, devlet kontrolünün ağırlığının azaltılması, piyasalarda rekabetçi bir yapı ve işleyişin sağlanması, yargı sisteminin etkinleştirilmesi, mevzuat uygulamalarının yeknesak ve öngörülebilir olması, mal, işgücü ve finans piyasalarında idari engellerin azaltılması yönündeki girişimler ağırlık kazanmaktadır.

Dünyada özellikle son dönemde yaşanan siyasal değişiklikler ile birlikte yabancı sermaye yatırımlarının yönünde de değişiklikler ortaya çıktığı söylenebilir. Başta Doğu Bloğu ülkeleri ile Çin olmak üzere siyasal ve ekonomik rejimleri farklı ülkeler yabancı yatırımlar için yeni alanları oluşturmaktadırlar. Çin'in son 20 yıllık süreçte ucuz, yoğun ve nitelikli işgücü ile doğrudan yabancı yatırımları cezbeden ve faydalanan en önemli ülkelerden biri olduğu görülmektedir.

1.4.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRLERİ

Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı sermaye yatırımına karar verirken aynı zamanda uluslar arası piyasaya giriş yöntemini de belirlemek durumundadır. Bu konuda üç temel yöntem vardır. Bunlar: yabancı şirketin bir yada daha fazla sayıda ortak girişim kurması, mevcut bir yerel firma ile

birleşme yada onun satın alınması, bir yada daha çok sayıda ortak ile stratejik birlikler oluşturulması. Aşağıda sırasıyla bunlar incelenecektir.³⁹

1.4.2.1. ORTAK GİRİŞİM

Ortak girişim, iki veya daha fazla şirketin bir araya gelerek belirli bir mamul ve/veya Pazar alanında işbirliği yapmalarıdır. İki şirket ayrı ayrı hareket ettiklerinde başarmakta zorlanabilecekleri bir işi, bir araya gelerek daha kolay başarabilirler. Burada yatırım ortaklığına giren işletmelerden her biri farklı kaynağa yada kaynaklara sahip olabilir. Örneğin bazısı uzman beşeri kaynaklara yada finanssal kaynağa, bazısı da gelişmiş teknolojiye veya kaliteli hammaddeye sahiptir. Ortak girişimin yeni bir işe başlamanın yüksek riskini azalttığı, küçük işletmelere büyük şirketlerle rekabet etme ve onlar arasında yaşama şansı ve yeni teknolojileri kolayca elde edebilme imkanı verdiği için işletmelere cazip geldiğini söylemek mümkündür. Aslında ortak girişimler, bazen ev sahibi ülke tarafından zorunlu kılınan koşullar arasında yer alabilir. Bu ülke hükümetleri ulusal firmaların yabancılarla ortaklığa girerek bilgi ve deneyimlerini arttırmalarını amaçlamaktadırlar.⁴⁰

1.4.2.2. ŞİRKET BİRLEŞMELERİ

Birleşme, iki veya daha fazla şirketin sahip olduğu tüm kaynaklarını bir araya getirerek, hukuki varlıklarını kaybetmeleri ve ortaya yeni bir işletme olarak çıkmaları stratejisidir. Ekonomik ve mali küreselleşme sürecinin de şirket birleşmelerini (şirket evliliklerini) hızlandırıcı bir etki yaptığı söylenebilir. Böylece şirketler birbirlerinin teknolojik ve yönetim deneyimleri ile sermaye

(39) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, s.720.

(40) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası Finans**, s.328.

kaynaklarından yararlanarak rekabetçi güçlerini arttırmakta ve dünya piyasalarından daha büyük oranda pay elde edebilmektedirler.⁴¹

Sınır ötesi şirket birleşmelerinin olumlu yönleri şu şekilde sıralanabilir:⁴²

- Daha yüksek bir maliyete katlanarak teknolojiyi içsel olarak geliştirmek yerine, çok daha düşük maliyetle vardan teknolojiye ulaşma imkanı sağlar.
- Yabancı bir ülke veya bölge içinde (Avrupa Birliği gibi) faaliyete geçmenin oldukça kısa bir yoludur.
- Yalnızca iç piyasada faaliyet durumuna göre üretim hacmini arttırarak daha büyük ölçek ekonomileri elde edilmesine olanak verir.
- Yönetim, teknoloji ve sermaye kaynaklarının birleştirilmesi firmanın rekabet gücünü, karlılığını ve dolayısıyla hisse senetlerinin piyasa değerini arttıracaktır.

Sınır ötesi şirket birleşmelerini olumsuz yönleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kültür farklılıkları, çeşitli milliyet, adet ve değerlere sahip örgütlerin birleşmelerini güçleştirici bir rol oynamaktadır.

(41) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası Finans**, ss.328-329.

(42) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, s.722.

- Ulusal bir şirketin yabancı bir şirket içinde erimesi, ev sahibi ülkede olumsuz siyasal tepkiler yol açabilir.
- Farklı ülkelere ait şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlara neden olabilir.

1.4.2.3. STRATEJİK BİRLEŞMELER

Stratejik birleşmeler son yıllarda dünyada yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Sınır ötesi stratejik birlik oluşturmanın en basit yolu, iki firmanın hisse senetlerinin belli bir bölümünü birbirleriyle değiştirmeleridir. Burada firmanın amacı, hisse senetlerinin güvenilir ellere geçmesini sağlamaktır. Ancak, bu kadarı ile yetinilirse bu bir doğrudan yabancı sermaye yatırımı değil, portföy yatırımı niteliği taşır. Daha geniş kapsamlı bir stratejik birlik oluşturma şeklinde ise tarafların hem hisse senetlerini değiştirmeleri, hem de mal ve hizmet üretimi amacıyla ortak bir girişim kurmaları söz konusudur. Üçüncü bir işbirliği yönteminde, ortak pazarlama ve hizmet anlaşmaları yapılır ve taraflardan birisi belirli piyasalarda diğerini temsil eder. Ancak bu uygulamaların rekabeti sınırlandırıcı bir sonuç doğurduğu söylenebilir.⁴³

1.4.3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ NEDENLERİ

Yaklaşık olarak son elli yıllık süreçte dünyada oldukça hızlı bir şekilde gelişen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerini açıklamak üzere ortaya atılan ve test edilen çok sayıda teori olduğu söylenebilir. Genel olarak bu teorilerin her birinin belirli türdeki endüstri veya firmalara ait doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılış nedenlerini açıklamaya

(43) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, ss.722-723.

yönelik olduğu görülmektedir. Aşağıda ortaya atılan bu teorilerde çoğunlukla üzerinde durulan unsurlar gözden geçirilecektir. Tüm bu teori ve hipotezlerin ortak noktası firmaların neden doğrudan dış yatırım yoluna gittiğini açıklamaya yönelmiş olmalarıdır. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının nedenlerini açıklayan hipotezlerin başlıcaları şu şekilde sıralanabilir.⁴⁴

1.4.3.1. HAMMADDE KAYNAKLARI

Hammadde kaynakları dünya genelinde ve ülke bazında dengeli biçimde dağılmamıştır. Bazı kaynaklar belirli ülkelerde ve belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda hammaddelerin işletilmesine yönelik yatırımların, madenlerde olduğu gibi bu kaynakların bulunduğu yerlere kurulması gerekir. Siyasi Tarih açısından; bakıldığı zaman hammadde kaynakları ve sanayi üretimi ilişkisi sonucu, Sanayi Devrimi ile güçlenen ülkelerin dünyanın hammadde kaynaklarının olduğu yerlerde sömürgeci bir sistem meydana getirdikleri görülmektedir. Geleneksel dış yatırımların nedenleri bununla ilgilidir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ana ülke sanayilerinin ihtiyacı olan hammaddelerin sağlanması için, Batılı şirketlerin yatırımlarının bu kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yapıldığı görülmektedir.

1.4.3.2. ÜRETİM FAALİYETLERİNDE DİKEY VEYA YATAY BÜTÜNLEŞME

Üretimin ilk aşamasından son aşamasına (nihai ürün) kadar tüm faaliyetlerin (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerinin hepsinin tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme), üretimde bütünleşmeye gidilir. Bu gibi durumlarda girdi sağlamanın güvenceye alınması veya üretimin belirli aşamalarının farklı

(44) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, ss.723-726.

ülkelerde gerçekleştirilmesinin faaliyet avantajı yaratması gibi nedenlerden dolayı üretim farklı ülkelere yaygınlaştırılabilir. Bu yapıda ürüne ait her bir parça maliyet avantajı ve uzmanlık bilgisi ile verimlilik çerçevesinde farklı ülkelerde üretilebilir.

1.4.3.3. ŞİRKET ÜNVANININ VE SİRLARININ KORUNMASI

Bazı firmaların ünleri, iş hayatındaki başarılı performansların dan dolayı ülke sınırlarını aşmış olabilir. Dolayısıyla bu firmalar Lisans anlaşması yaparak ürünün imal hakkını yabancı üreticilere verdiklerinde karşı firmanın aynı performansı gösteremeyeceği yani aynı kalitede üretimin gerçekleştirilemeyeceği konusunda bir fikre kapılabilirler. Dolayısıyla ürün kalitesine ve ürünlerine zarar gelmemesi için malları yurt dışında kendileri üretmeyi tercih edebilirler.

Burada karşımıza çıkan bir başka olguda üretime ilişkin bilgilerin gizliliğidir. Gizliliğin önemli olduğu durumlarda, doğrudan yatırım lisansa tercih edilebilir. Çünkü lisans sahibi olan firma, bu bilgilerin dışarıya sızmasına patent sahibi kadar özen göstermeyebilir.

1.4.3.4. ÜRÜNÜN YAŞAM DÖNEMİ HİPOTEZİ

Bu hipoteze göre yeni bir ürünün gelişmesi tamamlandıktan ve iç piyasa sınırına ulaşılması ile beraber daha fazla kar elde etme olanağı kalmayacaktır. Kar artışının sürdürülebilmesi için, daha az girilmiş bulunan ve belki de rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalarda üretim yapılması gerekebilir.

1.4.3.5. İTHALATÇI ÜLKENİN KOYDUĞU TARİFE VE KOTALARDAN KAÇINMA

İhracatçı firma dış alıcı ülkenin uygulama koyduğu tarife ve kotalar karşısında, o piyasayı kaybetme tehlikesi ile karşılaşır. Bu durumda tarife ve kotaların etkisinden kurtulup o piyasayı elde tutmanın en etkili yolu, söz konusu piyasada üretime başlamaktır.

1.4.3.6. YURTIÇİ KISITLAMALARDAN KURTULMA

Yurtiçindeki çeşitli kısıtlamalardan kurtulma çabası; bankaların ve bazı imalat sanayi alt sektörlerin uluslararası alana yayılmalarında önemli bir etkidir. ABD’de ve diğer sanayileşmiş ülkelerde bankacılık yasalarının getirmiş olduğu düzenlemeler, bunlardan kurtulmak üzere bankaları yurtdışında şubeler açmaya yöneltmiştir. Bunun gibi, ülkedeki çevre koruma standartların getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen imalat sanayi firmaları, üretim için düşük çevre standartlı ülkeleri seçmişlerdir. Bunlar arasında çevreyi kirletici ve kamu sağlığına zararlı endüstriler özellikle belirtilebilir. Türkiye’de Çitosan’a bağlı çimento fabrikalarının Fransız firmalarınca satın alınması buna bir örnektir. Ancak bu yatırımlar temelde ülkenin iç pazarını hedefleyen katkıları sınırlı yatırımlardır.

1.4.3.7. FİRMANIN MÜŞTERİLERİNİ İZLEMESİ

Bazı endüstrilerdeki firmaların müşterilerini izlemeleri gereklidir. Müşterileri yurt dışına yatırım yapınca onlarda o bölgede şube veya ofis açarlar. Buna örnek olarak bankaların danışmanlık hizmeti vermeleri gösterilebilir.

1.4.3.8. YATIRIMLARI ULUSLARARASI ÇEŞİTLENDİRME

Firmaların dış piyasada yatırım yapmalarının bir nedeni de ekonomik fırsatları çeşitlendirerek satış hacmi ve gelirlerinde istikrar aramak yatmaktadır. Üretimin bir tek piyasayla sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirilmesi ile bunu bir ölçüde dengelemeye çalışabilir. Çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez ancak firma üretimini uluslar arası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir.

1.4.3.9. UCUZ YABANCI FAKTÖR KULLANIMI

İşgücü ve doğal kaynak maliyetleri, ülkeler arasında büyük değişimler göstermektedir. Dolayısıyla emek ve doğal kaynak yoğun malların bu faktörlerin bol ve ucuz olduğu yerlerde kurulması, üretim maliyetlerini düşürücü etki yapar.

1.4.3.10. AKTARILAMAYAN BİLGİLERİN VARLIĞI

Firmalar üretimle ilgili olarak sahip oldukları teknik bilgileri, patent veya lisans anlaşmaları şeklinde diğer firmalara satabilirler. Fakat bunu engelleyen bazı özel durumlar söz konusu olabilir. Mesela öyle bilgiler vardır ki bunlar uzun yılların deneyim ve birikimine bağlı olup satılması uygun değildir.

1.4.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri ifadesi ile genel olarak bir ÷lkedeki sermayenin ulusal sınırları aşarak diğer ÷lkelerde yatırıma yönelmesine neden olan unsurlar anlatılmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının pek çok farklı riski göze alarak bir başka ÷lkeye gitmesinin çok sayıda belirleyicisi vardır. Ancak bunların başında kar elde etme amacı gelmektedir. Yani temel unsur kar elde etme güdüsüdür. Diğer belirleyiciler bu amaç etrafında odaklanmaktadır.

UNCTAD 1998 yılı dünya yatırım raporunda, Doğrudan Yabancı yatırımları etkileyen faktörleri üç ana başlıkta toplamıştır. Bunlar; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörlerdir. Ayrıca, ekonomik faktörlerin yatırım stratejileri açısından alt başlıkları da ortaya konmuştur. UNCTAD'ın belirtmiş olduğu faktörler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I. Politik Faktörler	Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, Vergi politikası, Ticaret politikası, ticaret politikası ve Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımlarının tutarlılığı, Özelleştirme politikası, Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın ve birleşme politikaları), Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) Yatırım teşvikleri Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb) Yatırım sonrası hizmetler (Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. Piyasanın büyümesi. Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları. Tüketici tercihleri. Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	Hammaddeler Düşük ücretli vasıfsız işgücü Vasıflı işgücü Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) AR-GE Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme	Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 1998-Trends and Determinants-, UN: New York and Cenova, 1998, s.91.

1.4.5. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINDA KARAR ALMA PROSEDÜRÜ

Aşağıdaki tabloda yabancı bir ülkede yatırım yapma konusunda isteği olan uluslar arası bir firmanın karar alma prosedürü gösterilmeye çalışılmıştır. Bu prosedürde doğal olarak yatırımın özelliği karar alma sürecini etkileyecektir.⁴⁵

Tablo 3 incelendiğinde yapılacak yatırımın türünün, büyük ölçüde dikkate alınan ana ve ikincil kriterleri farklılaştıracağı görülmektedir. Fakat genellikle yatırım kararı alınırken dikkate alınan temel kriterler pazara giriş olanakları ile iş ortamıdır. İş ortamı açısından ele alındığında ulaşım olanakları, istikrarlı bir ekonomi (döviz kuru, enflasyon) ve çalışma mevzuatının dikkate alınması gereken temel konul olduğu söylenebilir. Bu konu kriterlerin değerlendirilmesi yolu ile yatırımcı ilk aşamada genel olarak yatırım yapabileceği ülkeleri tespit edebilecektir.

Yatırım yapılacak yerin daha belirgin bir hale gelebilmesi için uluslararası yatırımcının ilgili ülkeleri yerinde inceleyerek, iş ortamını, işgücü konularını, ilgili kurumların uygulamalarını, yetersizlik durumlarını değerlendirmesi gerekecektir. Gerçekleştirilmesi düşünülen yatırım konusunun da belirginleşeceği daha sonraki aşamada ise, yatırım yapılması düşünülen ülkeler her yönden (teşvikler, işgücü, telekomünikasyon, diğer altyapı unsurları, ilgili kurumlar vb.) değerlendirmeye tabi tutularak karar sürecine girilecektir.⁴⁶

(45) ÖZYILDIZ ,a.g.e., s:4-8.

(46) Fulya BAYRAKTAR,**Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**,Türkiye kalkınma bankası A.Ş. Genel Araştırmalar,GA/03-1-1, Ankara,Ocak,2003,s.14.

Tablo 3:Doğrudan Yabancı Sermaye Karar Alma Prosedürü

1-PROSEDÜRDEKİ AŞAMA	2-ANA KRİTERLER	3-İKİNCİL KRİTERLER
Ülkelerin Uzun Listesinin Çıkarılması (5/9)*	I.AŞAMA Pazara Giriş İş Ortamı Anlayışı Büyümenin İstikrarlılığı	Mali Rejim (Vergi, Teşvikler) İşgücü Konuları Komünikasyon Olanakları İdrak Kabiliyeti
Ülkelerin Kısa Listesinin Çıkarılması (2 / 3)*	II.AŞAMA Yerel İş Ortamı (Vergi, Teşvikler, Maliyet Bazı) Sektördeki Geçmiş Deneyimler Sorumlu Kuruluşun Tepkisi Komünikasyon Olanakları	Komünikasyon Olanakları Sorumlu Kuruluşun Tepkisi Yatırım Mekanı/Gayrimenkul (Yetersizlik Ölçüsü)
Ülkelerin Belirlenmesi (2 / 3)* Bölgelerin Seçimi (her ülke için 2 / 3)*	III.AŞAMA Yerel İş Ortamı (Vergi, Teşvikler, Maliyet Bazı) Sektördeki Geçmiş Deneyimler Sorumlu Kuruluşun Tepkisi Komünikasyon Olanakları	İşgücü Konuları Yatırım Mekanı/Gayrimenkul (Yetersizlik Ölçüsü)
Ülkelerin / Bölgelerin Karşılaştırılması (2 / 3)*	IV.AŞAMA Sorumlu Kuruluşun Tepkisi Özgül Sorunlar *Yatırım Mekanı / Gayrimenkul *Teşvikler *Destekler *Maliyet bazı	İşgücünün *Becerileri *Maliyeti *Mevcudiyeti Özgül Lojistik ve Komünikasyon Sorunları
Nihai Yer Seçimi	V.AŞAMA Teşvikler (Direkt Etki) Yatırım Mekanı/Gayrimenkul Sorunları Sorumlu Kuruluşun Önerileri	Tüm Diğer Kriterlerde Yeterlilik

* Ülke Sayıları

Kaynak: Hakan ÖZYILDIZ, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, Hazine Dergisi,S.11, Temmuz 1998,S.4-5.

Yatırım kriterleri dışında kalan, ancak yatırımcıların göz önünde bulundurdukları ve ülkelerin genel imajını etkileyen faktörler ise şu şekilde sıralanabilir:⁴⁷

(47) ÖZYILDIZ,a.g.e.,s.8.

- Ülkedeki yaşam standardı,
- Genel eğitim düzeyi,
- Yabancı dil konuşma oranı,
- Genel olarak yasal düzenlemeler,
- Mevcut doğal kaynaklar,
- Yurtiçi rekabet koşulları,
- İşgücü piyasasına ilişkin ayrıntılar,
- Güvenlik sorunları.

1.5. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKE EKONOMİSİNDEKİ ÖNEMİ VE ETKİLERİ

Gelişmiş ülke ekonomileri açısından bakıldığında çok da fazla önemsenmeyen yabancı sermaye dünyadaki küreselleşme eğiliminin artmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik politikalarındaki liberalleşme, ticarete serbestleşme, tüketici alışkanlıklarının benzeşmesi ve sermayenin serbest dolaşımı gibi unsurlarla beraber hem gelişmiş hem de gelişmekte olan bütün ülkeler açısından oldukça önemli bir konu haline gelmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkeler açısından kazanç sağlanabilecek yeni yatırım alanları bulmak, gelişmekte olan ülkeler açısından da sermaye yetersizliği sorununu gidererek kalkınmalarını gerçekleştirmek açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra küreselleşme olgusu da uluslar arası rekabeti arttırarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kaçınılmaz bir hale getirmektedir.

Yabancı sermaye dolaylı yada doğrudan girdiği ülke ekonomisi üzerinde çeşitli etkiler yaratır. Dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapılan ülkelere yönelik olarak olumlu etkileri ele alınmakla birlikte muhtemel olumsuz etkileri de dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi üzerinde yarattığı etkilerin başlıcaları şunlardır:

1.5.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ OLUMLU ETKİLERİ

Yabancı sermaye yatırımlarının yatırımın yapıldığı ülke bakımında başlıca ekonomik yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir:⁴⁸

- i.* Ekonominin üretim kapasitesinin artması: az gelişmiş yada gelişmekte olan bir ülke olmanın temel özelliği sermaye birikiminin yetersizliğidir. Yabancı sermaye hem başlangıçta getirdiği sermaye ile hem de elde ettiği karları yeniden yatırıma dönüştürerek ülkenin üretim kapasitesinin arttırılmasına önemli bir katkıda bulunacaktır.
- ii.* Yeni teknoloji ve yönetime bilgisi getirme: yabancı sermaye gittiği ülkeye teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde götürecektir. Dolayısıyla yabancı sermaye yatırımları ülkeler arası teknoloji transferi yollarından birisi olarak kabul edilmektedir.
- iii.* Döviz girişi sağlama: her ne kadar yurt dışına yapılan kar transferleri ödemeler dengesini olumsuz etkilese de yabancı sermayenin getirdiği dövizler uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı arttırıcı etkiler yaratarak ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunacaktır.
- iv.* İhracatı arttırma: gelişmekte olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarına giriş izni verirken bu yatırımların ihracata yönelik olarak üretimde bulunmalarını göz önünde bulundurlar. Çünkü uluslar arası nitelikte olan yabancı firmalar dış piyasalar

(48) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, ss.729-730.

konusunda oldukça geniş deneyimlere sahiptir ve yaygın bir satış ve pazarlama örgütleri vardır. Ev sahibi ülke bu olanaklardan yararlanmayı amaçlamaktadır.

- v. Rekabet ve dinamizm: yabancı sermaye yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti artırır.
- vi. İstihdam yaratma: yabancı sermaye yatırımları yaratacağı yeni iş olanakları ile ülkenin işsizlik sorununun çözümüne önemli derecede katkı sağlayabilir.
- vii. Vergi geliri sağlama: yabancı sermaye şirketleri elde ettikleri gelir ve sağladıkları karlar ölçüsünde hükümetler için önemli bir vergi kaynağıdır.

1.5.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ OLUMSUZ ETKİLERİ

Yabancı sermayeye karşı yöneltilen başlıca eleştirileri de aşağıdaki gibi belirtebiliriz.⁴⁹

- i. Ekonomi üzerinde yabancı denetiminin artması: yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliği şirket yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlamaktır. Bu açıdan bir plana bağlı olmaksızın kabul edilen yabancı sermaye yatırımları başlıca sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilir. Buda ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokacaktır.

(49) SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, ss.730-731.

- ii.* Ekonomik bütünlüğün bozulması: gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye yatırımları ekonominin bütünlüğü üzerinde de tahribat yaratabilir. Yabancı sermaye yatırımlarıyla kurulan işletmelerde gelişmiş üretim teknikleri uygulanırken diğer alanlarda geleneksel üretim yapısının sürdürülmesi ekonomiyi ikili bir yapı içerisine sokabilir.
- iii.* Dış ticaret kısıtlamalarının aşılması: yabancı sermaye yatırımları gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır. Oysa bu kısıtlamalar bazı koruyucu gerekçelerle konulmaktadır.
- iv.* Yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğü: yabancı sermaye işletmelerinin arkasındaki güç ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi küçük ölçekli yerli işletmeler karşısında bir haksız rekabet üstünlüğü sağlayacaktır. Rekabet gücü olmayan yerli girişimciler endüstriyi terk etmek zorunda kalacaklardır. Böylece yabancı işletmeler yerli ekonomide tam bir tekelci konumuna gelebilirler.
- v.* Döviz giderlerini arttırıcı etki: yabancı şirketler pek çok durumda, beklendiği gibi ihracata yönelmemekte, hammaddeleri yerli kaynaklardan değil yurt dışından temin etmekte ve yaptıkları kar transferleriyle de ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı ciddi bir biçimde arttırmaktadırlar.
- vi.* İhracatı kısıtlama: çok uluslu bir şirket yabancı ülkede şube açtığı zaman bu şubenin ihracatta kendisiyle rekabette bulunmasına genellikle izin vermeyecektir. Dolayısıyla ev sahibi

ülkenin ihracat olanakları yapay bir biçimde daraltılmış olacaktır.

- vii.* Teknolojik bağımlılık: yabancı işletmeler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil kendi ana merkezlerinden gerçekleştirecekler. Dolayısıyla ev sahibi ülkeler yeni teknikleri sürekli olarak yurt dışından ithal etmek zorunda kalacaktır. Buda teknolojik bağımlılığın artması demektir.

1.6. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.6.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda gerileme sürecine girdiği dönem ile Batı Avrupa Ülkelerinin sanayi devrimlerini gerçekleştirdikleri dönem aynı zaman kesitine rastlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın başından itibaren girdiği savaşlardan toprak kaybı ile çıkmış, devletin sosyal hayatın her alanında işlev gören kurumlarının eski dinamizmlerini kaybettikleri görülmüştür.⁵⁰ Osmanlı imparatorluğu yabancı sermayenin varlığından Rus tehlikelerine karşı İngilizlerin Osmanlı'ya verdiği desteğin teminatı olarak İngiltere ile 1838 yılında imzalanan ticaret anlaşması ile haberdar olmuştur. Söz konusu anlaşma ile İngiliz tüccarları, ortakları ve adamları Osmanlı tüccarlarına tanınan bütün haklardan eşit olarak yararlanma imkanına kavuşmuşlardır.⁵¹ Anlaşma sonucunda devletin iç pazarı önce İngilizler ve daha sonra tüm yabancılara açılmıştır. 1854 yılında Kırım savaşı harcamalarını karşılamak amacıyla ilk defa dış borca baş vurulmuştur ve 1881 yılında borç ödemede karşılaşılan güçlükler nedeniyle Muharrem Kararnamesi ile “ Düyunu Umumiye-i Osmaniye” idaresi kurulmuştur.⁵² 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik olarak çökmeye başlaması ve iç kaynaklarının artık sistemi çevirmede yetersiz kalması ile dış kaynak gereksiniminin önemi ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da sermayenin dış kaynakları önemli ve belirleyicidir. Bunlar, dış borçlar ve yabancı sermayedir. Dış borçlar da özel kaynaklardan sağlandığından, dış sermayenin kaynak farkı yoktur.

(50) Hüseyin ŞAHİN, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitapevi 8. Baskı, 2006, s.1.

(51) Güngör URAS, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yayınlar, İstanbul, 1979.

(52) Cem ALPAR, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1980, s.159.

Osmanlı İmparatorluğunda yabancı sermayenin kaynak ülkelerine göre dağılımı yüzde 44 dolayında bir bölümü Fransız, yüzde 34 gibi bir kısmı Alman ve yüzde 17 dolayında bir bölümü de İngiliz kökenlidir. Kalanı ise Belçika, ABD gibi ülkelerden kaynaklanmıştır. Dış borçların ülke kökenleri oldukça farklıdır. Yüzde 53,8 Fransız, yüzde 11,2 İngiliz, yüzde 10,4 Alman ve yüzde 24,5 diğerleri.⁵³

1.6.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞ YILLARI

Yeni Türk Devletinin yabancı sermaye konusundaki ilk resmi görüşleri, 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde açıklanmıştır. Kongre'de Mustafa Kemal Atatürk bu görüşleri şöyle ifade etmiştir: “Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayeye karşı bulunuyoruz. Hayır bizim memleketimiz çok vapidir ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sanayimize ve servet-i sabitimize inzimani etsin. İktisat vekili Mahmut Esat bey ise “Yasalara saygı gösteren yabancı sermayeye Türkiye'nin diğer ülkelerden bile daha fazla ayrıcalık tanımaya hazır olduğu” ifade etmiştir.⁵⁴

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde yabancı sermayenin denetiminde 7 demiryolu ortaklığı, 6 maden çıkarma yetkisi, 23 banka, 12 sanayi girişimi, 35 ticaretle uğraşan ortaklık ve 11 belediyelere hizmet veren ortaklık olduğu öne sürülmüştür.⁵⁵

(53) Yakup KEPENEK ve Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi İstanbul, 18. Basım, 2005. s.11

(54) Dilek EMİL, “**Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları**”, Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003, s.114.

(55) KEPENEK ve YENTÜRK, **a.g.e.**, ss.41-43

1920-1930 yılları arasında kurulan 201 Türk Anonim şirketinden 66'sında doğrudan yabancı yatırımın yer aldığı saptanmıştır. Yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sermaye içindeki payı ise yüzde 43 (31,5 milyon TL) dolayında olmuştur.⁵⁶

1.6.3. 1929 EKONOMİK BUNALIMI VE İKİ SAVAS ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE

Kapitalist ülkelerde 1929'da patlak veren ve "Büyük Buhran" olarak nitelendirilen ekonomik çöküş, kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkilemiştir. Bunalımın başlıca özellikleri fiyat düşüşleri, üretimin kapasitesinin çok altında yapılması ve işsizlikti. Üretimin ve fiyatların birlikte düşüşü, talep yetersizliği sorununu gündeme getirmişti. Bu gereklilik, ekonominin bütünü için etkin toplam talebin sağlanması biçiminde algılanmış, böyle olunca da, bunalıma çözüm olarak, hükümetlerin ekonomiye, özellikle kamu harcamalarını artırarak yada para politikasıyla doğrudan karışması kuramsal düzeyde öngörülmüş ve uygulama da bu yönde gelişmiştir.

Bu dönemde, Türkiye'nin ihracatında önemli yeri olan ülkelerin içinde buldukları ekonomik bunalım ihracatı güçleştirmiş ve tarıma dayalı olan geleneksel ihracat mallarının satışı azalmıştır. İhracattaki bu tıkanma, döviz kıtlığına ve buradan üretim için gerekli hammadde ve araç gereç ithalatında zorluklara yol açmış bunların sonucunda da ülke içinde fiyat ve üretim düşüşlerine, işsizliğe ve genel olarak ekonomik durgunluğa neden olmuştur.

Varolan koşullarda, ekonomiye canlılık kazandırmak için devletin sanayi kuruluşları oluşturması gündeme gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında

(56) Gündüz ÖKÇÜN, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, SBF Yayınları, Ankara, 1971.

uygulanan ekonomi politikasının en az başarılı olduğu alan, üretimin, özellikle sanayi üretiminin artırılmasıdır. Büyük Buhran'ın sonuçları ile birlikte II. Dünya Savaşı'na sürüklenen dünyada Türkiye de devlet eliyle sanayisini kurmaya çalışmıştır.

1.6.4. 1954-1979 DÖNEMİ

Yabancı sermaye teşvik kanununun çıkarıldığı 1954 yılından 1980 yılına kadar, Türkiye'ye DYY geldiğini söylemek zordur. 1954 yılından 1980 yılı başına kadar geçen 25 yıllık sürede, Türkiye'ye gelen toplam DYY tutarı 228 milyon dolardır. Türkiye bu süre zarfında, her yıl ortalama 10 milyon dolardan daha az yatırım çekmiştir. Bu yatırımlar, Türkiye ölçeğinde büyük yatırım sayılabilecek, ikisi binek arabası üretim tesisi olmak üzere, birkaç otomotiv yatırımı, üç petrol şirketinin yaptığı yatırımlar, birkaç ilaç üreticisinin yaptığı yatırımlar, gıda sektörüne yapılan bazı yatırımlar ve iki kamu ortaklığı ile sınırlı kalmıştır. Bunların dışındaki yatırımlar, daha ziyade şahıs şirketi niteliğinde, çok küçük yatırımlardır. Bu dönemde Türkiye'nin son derece sınırlı miktarda yabancı yatırım çekmesinin temelinde, ekonomimizin büyük ölçüde kapalı bir ekonomi olması ve 1954 yılında teşvik yasası çıkarıldığı halde, yabancı yatırımların uygulamada teşvik edilmemesi yatmaktadır.⁵⁷

1.6.5. 1980-1990 DÖNEMİ

1980 yılında alınan ekonomik tedbirler ve özellikle 1983 yılından sonra başlatılan liberalleşme hamlesi ile, Türkiye geçmişle kıyaslandığında biraz daha yüksek düzeylerde doğrudan yabancı yatırım çekmeye başlamıştır. 1987 yılına kadar bir yılda gelen doğrudan yabancı yatırımlar 200 milyon dolar düzeyini aşmamıştır. İlk kez 1987 yılında 239 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım çekildikten sonra, doğrudan yabancı yatırımlar her yıl

(57) http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/Saban%20Erdikler_75-82pdf (Erişim tarihi :28.12.2006)

yaklaşık iki katına yükselerek, 1988 yılında 488 milyon dolar, 1989 yılında 855 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 1990 yılında ilk kez 1 milyar dolar sınırı aşarak, 1 milyar beş milyon dolar yatırım çekilmiştir. Bu dönem, Türkiye'nin yabancı yatırım çekme konusunda önemli başarı elde ettiği bir dönemdir. İleride daha geniş bir biçimde ele alınacağı, Türkiye 1990 yılında gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına çektiği yatırım tutarı olarak en önde yer almıştır. Bunun temelinde ise, bu dönemde uygulanan liberalleşme politikaları ve yabancı yatırımların ülkeye çekilebilmesi için girişilen çabalar yatmaktadır.

1.6.6. 1990 SONRASI DÖNEM

1990 sonrası dönemde ise, 1980 sonrasında başlatılan çabaların sürdürülmediğini ve bunun sonucunda 1990 yılında yakalanan önemli dalganın devam ettirilemediğini görüyoruz. 1990 sonrası, 2000 yılında GSM alanına İtalyanların yaptığı yatırım hariç tutulduğunda, yıllık DYY tutarlarının sürekli olarak 1 milyar dolar dolayında, bu rakamın biraz altında veya üzerinde gerçekleştiğini ve Türkiye'nin 1990 yılından 2000 yılına kadar ortalama her yıl 1 milyar dolar yatırım çektiğini görürüz. 2000 yılı hariç, en yüksek değer olarak, henüz 1980'li yılların havasının kısmen devam ettiği 1992 yılında 1 milyar 242 milyon dolar yatırım gerçekleşmiş, kriz yılları olan 1994 ve 1999 yıllarında ise, yıllık DYY rakamları 800 milyon dolar dolayında kalmıştır. 2001 yılında gerçekleşen 3 milyar dolar tutarında DYY'ın, yine 1.5 milyar doları GSM alanına yapılan yatırım tarafından gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında 1 milyar dolayında yatırım çekilmiş olmasına karşılık 2002 yılında başlayan YOİKK çalışmaları, yabancı yatırımcıların yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin beklentilerini arttırmıştır. Çalışmalarda arzu edilen sonuçların beklenen süratte alınamaması sebebiyle 2003 yılında çekilen rakam yaklaşık 600 milyon dolar ile sınırlı kalmıştır.⁵⁸

(58) http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/Saban%20Erdikler_75-82pdf (Erişim tarihi :28.12.2006)

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

İstihdam ve işsizlik, birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan hayati öneme sahip bir alandır ve bir bakıma çalışma yada çalışmama şeklinde tanımlanabilir. Gerek bireysel açıdan gerekse toplumsal düzeyde yarattığı ciddi sorunlar bakımından üzerinde önemle durulması gereklidir.

Bu iki kavramın, aynı gerçeğin iki farklı, fakat birbirini tamamlayan ayrılmaz parçalarını oluşturduğunu söylemek mümkündür. İstihdam bu gerçeğin olumlu tarafını ve ulaşılmak istenen hedefi, işsizlik ise olumsuz ve kaçınılmak istenen tarafını oluşturur.⁵⁹

İstihdam, bir ekonominin işleyişi ve sağlıklı olup olmadığı konusundaki en önemli göstergelerinden birisidir. Bu bağlamda, 1970'li yıllardan bu güne kadarki süreçte hemen hemen tüm dünya ekonomilerinin bir hastalık içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu hastalığın adı da işsizliktir. Gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu dünya ekonomileri, bu süreçte istihdam yaratma konusunda başarısız olmuşlardır. 1970'li yılların başında ekonomik durgunluğa bağlı olarak ortaya çıkan işsizliğin, günümüzde, ekonomik büyümesini hızlandıran ekonomilerde de ortadan kalkmadığı görülmektedir. Yani küreselleşen rekabet yeni teknoloji kullanımını arttırmış, teknolojik ilerleme ise işgücü piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Burada karşımızda duran paradoks ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmenin istihdam yaratmada aynı oranda bir gelişmeye yol açmamasıdır.⁶⁰ Kısaca günümüzde

(59) <http://www.turkis.org.tr//icerik/makaleistihdamveissizlik.htm>.(Erişim Tarihi:12.01.2007).

(60) <http://ekonomik.tripod.com/ekonomik8.html> (Erişim Tarihi:13.01.2007).

dünyada pek çok ÷lkede varolan yüksek işsizlik oranlarının, en ciddi ekonomik ve sosyal sorun olma özelliğini sürdürdüğü söylenebilir.⁶¹

(61) <http://www.turkis.org.tr/icerik/makaleistihdamveissizlik.htm>.(Erişim Tarihi:12.01.2007).

2.1. KAVRAMSAL VE TEORİK AÇIDAN İSTİHDAM

Üretim faktörlerinin fiili olarak üretime katılmasına yani gelir sağlamak amacıyla çalışması yada çalıştırılmasına istihdam denir. İstihdam kavramı bütün üretim faktörlerini içeren bir muhtevaya sahip olmasına rağmen daha çok iş gücünün üretime katılması anlamında kullanılmaktadır.⁶²

Bu bağlamda İstihdam, iş gücünün mal ve hizmet üretmek amacıyla bir işte çalışmasıdır,⁶³ şeklinde de tanımlanabilir.İstihdam seviyesi, bir ekonomide belirli bir dönemde üretim öğelerinin varolan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığını gösterir.⁶⁴ İstihdam kavramını tam gün çalışan yetişkin işçilerin sayısı ile ifade etmek mümkündür.⁶⁵

Sübjektif bir kavram olarak istihdam; gelir, üretim ve sosyal statü olmak üzere üç farklı açıdan ele alınabilir. Örneğin, gelir boyutu ile istihdamda görünen bir kişinin, üretim boyutu ile işsiz olduğu gözlemlenmek mümkündür. Sosyal boyutu ise üretim ve gelir boyutu ne olursa olsun kişinin kendini işsiz olup olmadığına inandırması ile ilişkilidir.⁶⁶

2.1.1. KAVRAMSAL AÇIDAN İSTİHDAM

Kavramsal açıdan ele alındığında istihdam tam, eksik ve aşırı istihdam olarak sınıflandırılabilir. Aşağıda sırasıyla bunlar incelenecektir.

(62) Kemal YILDIRIM,Doğan KARAMAN,Murat TAŞDEMİR,**Makroekonomi**,Seçkin Yayıncılık,5.baskı,Haziran 2006,s.19.

(63) Hüseyin ŞAHİN,**Makro İktisat**,Ezgi Kitap evi Yayınları,Ekim,2006,s.367.

(64) Hüseyin KARAYALI,**Makro İktisat**, Bilgehan Basımevi,İzmir 1995,s.232.

(65) İlker PARASIZ,**İktisada Giriş**,Ezgi Kitapevi,Göz.geç.7.Baskı,Bursa,2003,s.602.

(66) <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/3genel%20kurul/%20raporu.doc>(Erişim Tarihi:17.01.2007).

2.1.1.1. TAM İSTİHDAM

Tam istihdam, emek piyasalarının dengede olması yada iş arayan insan sayısının açık iş sayısına eşit olması şeklinde tanımlanabilir.⁶⁷ Cari ücret seviyesinde yani ekonomide geçerli ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdam düzeyidir.⁶⁸

Bir başka ifadeyle, tam istihdam bir ekonomide çalışma istek ve yeterliğinde olup da geçerli ücret düzeyinde çalışmayı kabul eden herkesin iş bulabildiği durumu tanımlamaktadır. Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa bu ekonominin tam istidam durumunda olduğu yada tam istihdama ulaştığı söylenebilir. Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır.⁶⁹

Tam istihdamdaki bir ekonomide, bir alandaki istihdam ancak bir başka alandaki istihdamın azaltılması sayesinde düşürülebilir. Ancak tam istihdam ekonomide işsiz kimsenin bulunmadığı anlamına gelmez. Ekonomi teorisinde friksiyonel ve yapısal işsizliğin varlığının tam istihdamı engellemediği kabul edilmektedir.⁷⁰

Tam İstihdam, tüm üretim faktörleri için amaçlanmakla birlikte, asıl üzerinde durulan, emek faktörünün tam istihdamıdır. Emek piyasasının istihdam durumunun, ekonomideki tüm üretim faktörlerinin istihdam düzeyinin değerlendirilmesi açısından temel bir gösterge niteliğinde olduğu kabul

(67) Halil SEYİDOĞLU, **İktisat Biliminin Temelleri**, Güzem Can Yayınları No:21, İstanbul, 2006, s.661.

(68) Tezer ÖCAL, **Makro İktisat**, Arıkan Yayıncılık, 17. Baskı, Ocak, 2007, s.8.

(69) Halil SEYİDOĞLU, **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 1999.

(70) YILDIRIM, KARAMAN, TAŞDEMİR, **a.g.e.**, s.353.

edilmektedir. Para politikası açısından tam istihdamın amacı, konjonktürel işsizliğin önlenmesini, yapısal, mevsimsel ve friksiyonel işsizlik türlerinin ortadan kaldırılmasını da içermektedir. Ancak tam istihdamın ölçülmesinde, friksiyonel ve mevsimsel işsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasındaki zorluklar nedeniyle, kabul edilebilir minimum bir işsizlik oranı göz ardı edilmekte ve tam istihdam olarak kabul edilmektedir. Gelişmiş bir ekonomide ortalama %3 oranındaki işsizlik normal olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber gelişmekte olan ülkelerde bu oran %5 olmasının normal karşılanabileceği ifade edilmektedir.⁷¹

Tam İstihdamın sağlandığı durumda sosyal adalet, toplumsal sistemdeki yeterlilik ve değer en önemli kaynağı olan iş gücünden tam yararlanma sağlanmış olacaktır.⁷²

2.1.1.2. EKSİK İSTİHDAM

ILO tarafından eksik istihdam, mesleki becerisi yani eğitim ve çalışma tecrübesi dikkate alındığında bir kişinin yaptığı işin belli normlara veya alternatif bir işe göre yetersiz kalması durumu olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomide her zaman çalışma irade ve gücünde olanların tümünün iş bulması söz konusu değildir. Mal ve hizmet talebinin belirlendiği istihdam hacminde iş gücünün tamamının çalıştırılması mümkün değildir. Bu bağlamda, ekonomide her hangi bir anda gerçekleştirilebilecek maksimum istihdam hacmi (tam istihdam hacmi) ile fiili istihdam hacmi arasındaki boşluk eksik istihdamı ifade etmektedir.⁷³ Eksik istihdamın en önemli nedeninin gelir yetersizliği olduğu söylenebilir. Eksik istihdamda bulunanların büyük

(71) İlker PARASIZ, **Para Politikası**, Türkiye Uygulaması, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s.1.

(72) Faruk KOCACIK, **Çalışma Sosyolojisi**, Dilek Ofset Matbaacılık, 2000, s.72.

(73) Hüseyin ŞAHİN, **İktisada Giriş**, Ezgi Yayınları, 6. baskı, 2002, s.300.

çoğunluğu ilkokul mezunudur. Yüksekokul mezunları ise eksik istihdamdaki en düşük oranı temsil etmektedir.⁷⁴

Eksik istihdam durumunda, bir Ulusal ekonomide üretim öğelerinin varolan teknolojik düzeye göre tam ve en etkin bir biçimde kullanılmamakta ve çalışabilir nüfusun bir kısmı geçici veya sürekli olarak geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında iş bulamamaktadırlar. Öte yandan sermaye malları tam kapasite ile çalışmamakta, toprak teknolojik olanaklara göre en iyi biçimde değerlendirilememektedir. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilmesi olanaklı bulunanın altında kalmaktadır. Yani kaynaklar israf edilmekte, ulaşılabilecek refah düzeyinin altında bir yaşam standardı sürdürülmektedir.⁷⁵

Kısaca eksik istihdamda üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmamaktadır. Bunun nedeni de talep yetersizliğidir. Malların bir kısmı satılamıyor stoklar artıyorsa ekonomide talep azlığından söz edilebilir. Bu durumda müteşebbisler talep edildiği kadar mal üretecek , üretim hacmini daraltacaklardır. Mal üretiminin azalması bir kısım işgücünün işsiz kalması anlamına gelir. Aslında insanların ihtiyaçları sonsuz olduğu için atıl (çalışmayan) faktörlerin de üretecekleri mal ve hizmetlere istek vardır. Fakat her istek talep olarak tanımlanamaz. İsteklerin talep halini alabilmesi için satın alma gücü ile desteklenmesi gerekir. Toplumda fertlerin gelirleri artınca istekler satın alma gücü ile desteklendiğinden talep artacaktır. Bu da daha çok mal ve hizmet satılmasına stokların erimesine imkan verecektir. Stokların azaldığını gören müteşebbisler üretim hacmini genişletecekler ve bunun için işsiz ve boşta kalan faktörleri istihdam edeceklerdir. Bu da ekonomi tam istihdama doğru bir yöneliş olması anlamına gelir.⁷⁶

(74) <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/3genel%20kurul/%20raporu.doc>(Erişim Tarihi: 17.01.2007).

(75) Nejat BERBEROĞLU, **Makro Ekonomi Teorisi**, Birlik Ofset, Eskişehir, 1996, s.148.

(76) Halil SEYİDOĞLU, **Ekonomik Terimler Sözlüğü**.

Gelişmekte olan ülkelerde istihdam kadar önemli bir olgu olan eksik istihdam, DİE'nin yaptığı hane halkı işgücü çalışmalarında, ekonomik nedenlerle 40 saatten az çalışanlar ve bu süreden daha fazla çalışmaya müsait olanlar (görülebilir eksik istihdam), mevcut işindeki gelir azlığı nedeniyle yeni iş arayanlar ve esas mesleğinde çalışmadığı için iş arayanlar olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır.⁷⁷

OECD'nin eksik istihdam tanımı ise şu konumdakileri kapsamaktadır: (i) halen işsiz olanlar, (ii) iş bulmaktan umudunu kesenler, ve (iii) kendi istekleri dışında yarım zamanlı çalışanlar. Buradakilerden ikinci grup, ortada iş olmadığı sonucuna varıp iş aramaktan vazgeçen, ancak iş buldukları taktirde çalışmaya hazır olan kişileri kapsamaktadır. Üçüncü grupta yer alanlar ise, normal olarak tam zaman çalışan, ancak ekonomik birtakım nedenlerden dolayı şimdi yarım zamanlı çalışma durumunda kalan kişilerle, tam zamanlı iş bulamadıkları için yarım zamanlı işe razı olanlardır.⁷⁸

2.1.1.3. AŞIRI İSTİHDAM

Aşırı istihdam kavramı, bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tümü çalıştığı halde üretilen mal ve hizmet miktarlarının, toplam talebi karşılayamaması durumunu anlatmak için kullanılmaktadır. Bu durumda istihdam hacmi arttırılmadığı için kısa dönemde toplam reel hasılanın arttırılması da imkansızdır. Üretim öğelerinin maksimum kapasite ile kullanılmasıyla üretim geçici olarak artacaktır. Ancak bu sürekli olmayacağı için kısa bir süre sonra üretim eski düzeyinin de altına düşecektir.⁷⁹

(77) Mehmet GÖK, **İşgücü Piyasası ve Kobiler**, Roma Yayınları No: 12, 1. Baskı, Eylül, Ankara, 2004, s.25.

(78) İnsan TUNALI, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması**, Türkiye İş Kurumu.

(79) BERBEROĞLU, **a.g.e.**, s.147-158.

2.1.2. TEORİK AÇIDAN İSTİHDAM

Teorik açıdan istihdam, klasik istihdam teorisi, Keynes ve modern istihdam teorisi ve Keynes sonrası yaklaşımlar olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

2.1.2.1. KLASİK İSTİHDAM TEORİSİ

Klasik teoriye göre, genel denge tam istihdam düzeyinde sağlanmaktadır. İş bölümünün gerçekleştirdiği bir ekonomi yapısından bütün ekonomik birimlerin üretimleri diğer bir malın talebini oluşturacaktır. Yani mahreçler kanununa göre her mal arzı kendi talebini yaratır. Piyasaya mal arz eden herkes, diğer taraftan da eşit değerlerde başka mallar almaya uğraşacak ve böylece piyasadaki toplam arz ve toplam talep daima birbirine eşit olacaktır. Talebi olmayan malların üretimi fiyat mekanizması sayesinde engelleyecektir. Yada üretilen her mal satılabilecektir. Yani herkes arzu ettiği en yüksek düzeye ulaşabilecektir. Bunun sonucunda, ekonomik faaliyet hacmi tam istihdam düzeyine ulaşmış olacak ve ekonomi tam istihdamda dengeye gelecektir. Kısaca; ekonominin tamamında talep yetersizliğinden başka bir ifade ile aşırı üretimden kaynaklanan bir gayri iradi işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir.⁸⁰

İnsanlar ihtiyacı olan mallardan almak için kendi ürettiğini satar yoksa amaç para almak değildir; para yalnızca kendi ihtiyaçlarını temin etmek için kullandığı bir araçtır. Klasiklere göre kazanılan gelirlerin tamamının harcandığı kabul edilmektedir. Fakat insanlar gelirlerinin bir kısmını tasarruf ederler. Bu durumda da ekonomide toplam talep arz edilen mallardan daha az olacaktır. Böylece talep yetersizliği ve buna bağlı işsizlik hali ortaya

(80) ÖCAL, a.g.e., s .8.

çıkabilir. Bu da ekonominin tam istihdamda olmadığını gösterir. Tasarruflar nedeniyle ekonomide ortaya çıkabilecek bu aksaklığı da Klasik iktisatçılar faiz teorisi ile çözmeye çalışmışlardır.⁸¹

Klasik iktisatçılara göre faiz sermayenin fiyatıdır. Bu fiyat yada bedel tasarruf edene tüketimden feragat ettiği için ödenmekte ve tasarruflar ekonomiye kazandırılmaktadır. Böylece gelirlerin tümü harcandığından toplam arz toplam talebe eşit olacaktır.⁸²

Klasik modelde, fiyatlar ve ücretlerin tam esnek olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla İşçiler istedikleri anda iş bulabilmekte ve firmalar istihdam ettikleri iş gücünün miktarını herhangi bir maliyete katlanmadan diledikleri gibi değiştirebilmektedirler. Bu bağlamda, firmaların rekabetçi davrandığı ve mevcut fiyatlarla ürettikleri tüm malları satmayı bekledikleri ideal bir dünyanın varlığı kabul edilmektedirler.⁸³

Klasik görüşe göre, emek arzı belirli ücret karşılığında sunulmaya hazır çalışma saatleri toplamından ibarettir. Yani, emek arzı ücretin bir fonksiyonudur (reel ücret). Emeğini sunmaya hazır emekçi ücret ile boş zaman arasında tercih yapmak durumundadır. Ücret yüksek ise boş zamanın alternatif maliyeti de yüksek demektir. Bu durumda boş zaman tercih edilmeyecek, daha fazla işgücü saati çalışmaya yönelecektir. Şu halde, emek arzı reel ücretin pozitif bir fonksiyonudur. Mikro planda ise emek talebi ücretin negatif bir fonksiyonudur. Girişimcinin göz önüne alacağı husus, çalıştıracağı marjinal emek biriminin firmanın hasılatına yapacağı ilave ile firmasına yükleyeceği maliyeti (ücreti)dir. Marjinal emek biriminin hasılatı ücreti aştığı sürece girişimci emek talebini artıracak, aksi durumda hasılatı daraltacaktır.

(81) <http://ekonomik.tripod.com/ekonomik8.html>. (Erişim Tarihi: 19.01.2007).

(82) <http://ekonomik.tripod.com/ekonomik8.html>. (Erişim Tarihi: 19.01.2007).

(83) YILDIRIM, KARAMAN, TAŞDEMİR, a.g.e., s.117.

Firma açısından emek talebi, ücret, emeğin marjinal ürün hasılına eşitlendiği seviyede dengelenecektir.⁸⁴

2.1.2.2. KEYNES VE MODERN İSTİHDAM TEORİSİ

J.M. Keynes'in istihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi isimli kitabı 1936 yılında yayınlanmıştır. Keynes'in analizinin arkasında, 1929 büyük krizinden itibaren neoklasik iktisadın ekonomik olayları açıklamada yetersiz kalışı vardır. Keynes, Genel Teoride, bir ekonominin işleyişini bir bütün olarak ele almak suretiyle modern makro iktisadın temellerini ortaya atmıştır. Keynes'e göre serbest piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağlaması mümkün değildir. Piyasa mekanizması içinde, tam istihdam durumu ortaya çıkabilir, ama bu tamamen tesadüfi ve geçici bir durumdur. Genel durum ekonominin eksik istihdamda olmasıdır. Dolayısıyla hükümet gönülsüz işsizliği azaltmak için piyasaya müdahale etmelidir.⁸⁵

Keynes'in görüşleri yalnızca klasik modelin zaafalarını ortaya koymakla kalmamış, kendinden sonraki makroekonomik teorilerin de iskeletini oluşturmuştur. 1960'lardan sonra Keynesyen model de yoğun eleştirilere uğramış olmakla birlikte, Keynes'in görüşlerinin bugün bile pek çok tartışmanın merkezinde yer aldığı söylemek mümkündür.

Keynes'e göre klasik modeller ancak kapsamlı bir modelin özel durumları olarak kabul edilebilir. Keynes'in klasik teorideki işgücü talebi anlayışına karşı esaslı bir itirazı yoktur. Firmalar reel ücrete göre hareket etmekte ve işgücü talebini buna göre belirlemektedir. Ancak Keynes, klasik teorinin işgücü arzı konusundaki görüşlerini reddetmektedir. Klasiklerin ücretler de diğer fiyatlarla beraber tam esnek olduğunu varsaymalarına

(84) ŞAHİN, İktisada Giriş, ss.293-294.

(85) ÖCAL, a.g.e., ss.11-12.

karşın Keynes fiyatların ve özellikle ücretlerin esnekliği konusunda şüphelidir. Klasik modelde işgücü arzı reel ücretlerin artan bir fonksiyonudur. Reel ücretler yükseldiğinde işçiler daha fazla çalışmakta ve iş gücü piyasasına girenler artmaktadır. Aksine reel ücretlerdeki bir azalma işçilerin daha az çalışmak istemelerine yol açmaktadır. Bu durumda klasik modelde ekonomide var olan işsizlik bütünüyle iradidir ve işçilerin daha düşük ücret düzeyinde çalışmayı reddetmelerinden kaynaklanmaktadır.⁸⁶

Keynes ekonomideki tüm fiyatların tam esnek olmadığını söylemektedir. Yani bir karılık söz konusudur. Fiyatların ve ücretlerin bu katılığı ya da yapışkanlığı özellikle aşağıya doğru kendini göstermektedir. Yani ekonomideki bir talep azalışı karşısında fiyatlar ve ücretler düşmeyecektir. Bunun nedenleri arasında piyasaların tam rekabetten çok oligopolistik yapıda olmaları, asgari ücret düzenlemeleri, işçilerle işverenler arasındaki uzun dönemli sözleşmeler ve sendikaların direnci gibi faktörler gösterilebilir. Bu da toplam talepte bir azalma karşısında nominal ücretlerin aşağıya çekilmesi önleyecek, ekonomiyi eksik istihdamda tutacak ve böylece gayri iradi işsizliğe yol açacaktır. Dahası ücretler aşağıya çekilse bile, bu, tam istihdamı sağlamaya yetmeyecektir. Çünkü ücretlerin düşüşü insanların harcanabilir gelirlerini azaltarak toplam talepte beklenen artışı sağlamayacaktır.⁸⁷

Keynes'e göre serbest piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağlaması mümkün değildir.⁸⁸ Ekonomide istihdam hacminin belirlenmesinde etkili olan global arz ve global taleptir. Global arz belirli istihdam seviyesinde üretimin girişimcilere yüklendiği maliyettir. Girişimciler üretime devam edebilmek için bu maliyete eşit (kar dahil) bir hasılatı elde etmek zorundadırlar. Global talep ise çeşitli istihdam seviyelerinde girişimcilerin bekledikleri satış hasılatını ifade eder. Global talep, global

(86) YILDIRIM,KARAMAN,TAŞDEMİR,**a.g.e.**,ss.141-142.

(87) YILDIRIM,KARAMAN,TAŞDEMİR,**a.g.e.**,ss.141-142.

(88) <http://ekonomik.tripod.com/ekonomik8.html>.(Erişim Tarihi:19.01.2007)

arzdan yüksek olduğu sürece girişimciler üretimlerini, dolayısıyla istihdamlarını artıracaklardır. Global talep global arzdan düşük olursa; üretimin satışından beklenen hasılat, üretim maliyetini karşılayamayacağından girişimciler üretimi ve istihdamı kısıacaklardır. Global talebin arza eşit olduğu seviyede denge istihdam seviyesi belirlenecektir. Bu noktadaki talep, efektif taleptir. Ancak bu seviyedeki talep değeri o ana ve şartlara özgü istihdam seviyesini belirleyecek etkinliği kazanmış olur.⁸⁹

Ayrıca Keynes'de tasarruflar faizin değil gelirin bir fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Faiz sermaye arz ve talebine göre değil para arz ve talebine göre oluşmaktadır. Bir ekonomide milli gelirin hangi düzeyde olacağını o ülkenin sahip olduğu üretim kapasitesi belirlemektedir. İstihdam arttıkça üretim kapasitesi daha çok kullanılacak böylece daha fazla mal ve hizmet üretilecek yani milli gelir artacaktır.İstihdam düzeyini ise girişimcilerin piyasa hakkındaki beklentileri belirleyecektir.⁹⁰

2.1.2.3. KEYNES SONRASI YAKLAŞIMLAR

Keynes sonrası yaklaşımlar, parasalcı yaklaşım, emek piyasalarında rasyonel beklentiler: yeni klasik yaklaşım ve keynesyen-monetarist görüşlerin sentezi: enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (nairu) şeklinde üç başlık altında incelenecektir.

(89) ŞAHİN,İktisada Giriş,ss.295-296.

(90) <http://ekonomik.tripod.com/ekonomik8.html>.(Erişim Tarihi:19.01.2007).

2.1.2.3.1. PARASALCI YAKLAŞIM

Modern anlamda parasal teori İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya atılmıştır. Geçmişteki Klasik ekonominin günümüz koşullarında yeniden yorumlanmış bir biçimi olarak kabul edilebilir. Chicago Üniversitesi'nde Milton Friedman ve arkadaşları tarafından Keynes ekonomisine karşı geliştirilmiştir.

Keynesyen iktisat 1950-1970 yılları arasında büyük kabul görmüştür. Ancak, bu anlayışa çeşitli eleştiriler de yöneltilmiştir. Bu eleştirilerini içinde Şikago okulu etrafında yer alan ve öncülüğünü Milton Friedman'ın yaptığı parasalcıların eleştirileri en önemlisi ve en sistematik eleştiriler olduğu söylenebilir. M.Friedman paranın ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini Keynes'den farklı bir biçimde yorumlamıştır. Friedmana göre, ekonomik birimler para arz fazlası ile tahvil yerine mal satın alırlar. Bundan dolayı paranın mal piyasasındaki etkisi dolaysız bir etki olabilir(para-mal). Halbuki Keynesyen yaklaşımda bu etki dolaylı bir etkidir. Ve para-tahvil-faiz haddi-yatırım biçiminde ortaya çıkar.

Keynesyen model emek arzını nominal ücret oranına bağlanmıştır. Yani emek arzın nominal ücretin bir fonksiyonudur. Friedman, Keynesyen yaklaşımın bu savında eleştirmiş ve emek arzının beklenen reel ücretin bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmüştür. Friedman fiyatların esnek olduğu varsayımını kabullenmiş ve emeğin uyarlayıcı bekleyişler çerçevesinde fiyat bekleyişi olduğu kabul etmiştir. Varsayımlar çerçevesinde Milton Friedman'a göre, serbest piyasa mekanizması kısa dönemde eksik istihdama neden olsa bile uzun dönemde tam istihdam durumu sağlar. Kısa dönemde beklenen fiyat düzeyi ile gerçekleşen fiyat düzeyi farklıdır. Bunun için, hükümetler genişletici politikalar izleyerek kısa dönemde işsizlik oranını düşürebilirler. Ancak beklenen fiyat düzeyinin gerçekleşen fiyat düzeyine eşit olduğu uzun dönemde, hükümetler genişletici politika izleyerek işsizlik oranı üzerinde bir

etki yapamazlar. Enflasyon haddi ile işsizlik haddi arasında ters bir ilişki olduğunu yani enflasyonla işsizlik arasında ters değiş-tokuş'un olduğunu ifade eden Phillips eğrisi anlayışı ancak kısa dönemde geçerlidir. Uzun dönemde işsizlik haddi enflasyon haddinden tamamen bağımsızdır. Genişletici politikaların sürekli hiç değişmezken enflasyon haddi sürekli yükselir.⁹¹

Kısacası, parasalcı iktisatçılara göre piyasa mekanizmasının serbest işleyişi, ekonomide kendiliğinden bir istikrar sağlayabilecek niteliktedir. Ancak bunu engelleyen hükümetin piyasa müdahaleleridir. Ayrıca parasalcılara göre hükümetlerin istikrar amacıyla izledikleri yanlış para politikaları ekonomik dalgalanmaları daha da şiddetlendirici etki yapar. Maliye politikasının ise ekonomi üzerinde etkisi yoktur. Yani, parasalcıların ileri ölçüde bir serbest piyasa ekonomisi taraftarı oldukları söylenebilir. Onlara göre, hükümetlerin ekonomiye müdahaleleri etkinlikten uzak, bireysel girişime zararlı, yoğun bürokrasi gerektirecek sonuçlar doğuracaktır ve çoğunlukla da ekonomide istikrarsızlık yaratacak politika yanlışlarıyla doludur. Bunlardan başka, hükümetin merkezi karar alma süreci kişisel özgürlükleri de kısıtlayabilir. O bakımdan kamu sektörü olabildiğince küçültülmelidir.⁹²

Friedman ve Phelpes'e göre tüm işçileri geçici olarak aldatmak mümkün olsa da her zaman şaşırtmak mümkün değildir. Eninde sonunda işçiler taban olarak kabul edilen enflasyon oranının yükseldiğinin farkına varacaklardır. Böyle bir ortamda enflasyon oranını arttırarak işsizliği azaltma imkanı ortadan kalkacaktır. Burada karşımıza uzun dönemde gerçekleşen ve beklenen enflasyon oranına birbirine eşit olduğu durumdaki işsizlik oranı yani, doğal işsizlik kavramı çıkmaktadır. Doğal işsizlik oranı aynı zamanda emek arzı ile emek talebinin birbirine eşit olduğu noktadaki işsizlik oranı olduğundan, konuya arz ve talep cephelerinden yaklaşılması mümkündür.

(91) ÖCAL, a.g.e., s.12.

(92) SEYİDOĞLU, **İktisat Biliminin Temelleri**, s.724.

Arz yönünden ele alındığında doğal işsizlik oranını değiştiren temel faktör “işgücünün demografik yapısının zaman değişmesi” dir. Zaman içinde işgücü içinde işsizlik oranları diğer gruplara göre daha yüksek olan grupların oranının yükselmesi doğal işsizlik oranının yükselmesine eden olacaktır. Örneğin işgücü içinde gençlerin ve kadınların payının artması bu tür bir sonuç doğurur. Bunun nedeni; gençlerin henüz iş beğenme süreci içinde olduklarından sık sık değiştirmeleri ve çalışmakla okul ve diğer piyasa dışı faaliyetler arasında kolayca geniş yapabilmeleri nedeniyle işsizlik oranlarının yüksek olmasıdır. Benzeri şekilde kadınların işsizlik oranları da genellikle erkeklerden yüksektir. Doğal işsizlik oranını etkileyen talep faktörlerinin başında ise vasıfsız ve düşük vasıflı işçilere olan talebin azalması gelmektedir. Bu durum vasıfsız işçilerin ücretlerinin düşmesine ve işsizlik oranlarının yükselmesine neden olarak doğal işsizlik oranının yükselmesini sağlar. Bunların dışında işsizlik sürelerinin uzaması doğal işsizlik oranının yükselmesine neden olacaktır. İşsizlik sigortasının uygulandığı ülkelerde işsizlere yapılan ödemelerin artması işçilerin rezervasyon ücretlerini yükselterek doğal işsizlik oranının artmasına neden olmaktadır. Bunun gibi teknolojik değişim oranı ve ürün ve emek piyasalarında rekabetin derecesi gibi faktörler de doğal işsizlik oranını etkilemektedir.⁹³

2.1.2.3.2. EMEK PİYASALARINDA RASYONEL BEKLENTİLER: YENİ

KLASİK YAKLAŞIM

Yeni Klasik Makro ekonomi Chicago Üniversitesinden Robert Lucas, Stanford Üniversitesi'nden Thomas Sargent ve Harvard Üniversitesi'nden Robert Baro gibi isimler tarafından ortaya atılmış ve 1970'lerin ortalarında literatüre kazandırılan Rasyonel Beklentiler Teorisi ile de önemli ölçüde geliştirilmiştir.

(93) M.Kemal BİÇERLİ, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yayınları, 3. Baskı, Şubat 2005, ss.556-558.

Yeni Klasik Makroekonomik teoriye göre fiyatlar ve ücretler esnektir ve insanlar erişilebilen tüm bilgileri kullanarak karar almaktadırlar. Bu iki varsayım teorisinin temelini oluşturmaktadır. Birincisine göre, fiyatlar ve ücretler arz ve talep eşitliğini sağlayacak biçimde iki yönde de hızlı bir uyum gösterir. İkinci varsayım daha yeni olup, insanların beklentilerini, elde edebildikleri tüm bilgilere dayanarak oluşturduklarını öne sürmektedir. Buna göre de hükümet kadar bireyler de aynı bilgilere ulaşabildikleri için, hükümetler insanları aldatamazlar.⁹⁴ Yani, “Rasyonel Beklentiler Hipotezi” ne göre bireyler bekleyişlerini oluştururlarken bütün mevcut bilgileri akıllıca kullanacaklardır. Burada tüketicilerin veya firmaların geleceği mükemmel bir biçimde görebildikleri veya bekleyişlerin daima doğru olduğu kaydedilmekte ve bireylerin bekleyişler konusunda hata yapabilecekleri, ancak bunu göz önüne alarak bekleyişlerini değiştirecekleri, dolayısıyla “sistemik” hata yapmayacakları belirtilmektedir. Örneğin genişletici politikalarla parasal ücretler yükseldiğinde iş arayanlar buna aldanarak ücreti (kabul ücreti-acceptance wage) yükselteceklerdir. Benzeri şekilde sendikalar da hükümetin tasarruflarına bağlı olarak enflasyonun yükseleceği beklentisine sahip olduklarından, toplu müzakereler esnasında daha yüksek ücret talep edeceklerdir. Dolayısıyla genişletici ekonomi politikaları uyarlanabilir bekleyişlere göre en azından kısa dönemde işsizliğin geçici olarak düşürülmesini sağlarken, rasyonel bekleyişlere göre bu politika söz konusu sonucu sağlamda başarılı olamayacaktır. Buna göre rasyonel beklentiler durumunda kısa dönem Phillips eğrisinin bile önceden tam olarak kestirilebilen parasal değişimler ışığında, istikrarsız olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.⁹⁵

Bazı ekonomi teorisyenleri işçilerin iş arama faaliyetlerini ve ücret pazarlık pozisyonlarını belirlerken sadece gözlenen enflasyon oranını dikkate almadıklarını, aynı zamanda enflasyon gelecekteki seyrini rasyonel

(94) SEYİDOĞLU, *İktisat Biliminin Temelleri*, s.735.

(95) BİÇERLİ, *a.g.e.*, ss.558-559.

olarak tahmin edebilmek için para arzındaki büyüme ve bütçe açıklarına ilişkin verileri de kullandıklarını öne sürmektedirler.

2.1.2.3.3. KEYNESYEN-MONETARİST GÖRÜŞLERİN SENTEZİ: **ENFLAYONU HIZLANDIRMAYAN İŞSİZLİK ORANI (NAIRU)**

Keynesyen iktisat ekolünün bir ürünü olan Phillips eğrisi 1960'larda enflasyon-işsizlik arasındaki ters ampirik ilişkiyi politika üretkenlerin seçebilecekleri istikrarlı bir seçenekler menüsü olarak sunmuştur. Ancak 1970'li yıllara doğru bu konu üzerinde Keynesyen iktisatçılar ile önderliğini M.Friedman'ın yaptığı monetaristler arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Keynesyenler enflasyon ile işsizlik arasındaki dengeyi bozmayacak şekilde talep yönetimi politikalarının izlenebileceğini savunurlarken, monetaristler talep yönetimi politikasının etkinliği konusunda Keynesyenlerle aynı görüşte değillerdi. Monetaristler, Phillips eğrisinin uzun dönemde düşey olduğunu, bu nedenle talebi arttırmaya yönelik politikaların işsizlik oranını düşürmeksizin enflasyonu arttıracaklarını ileri sürmekteydiler.

Bazı Keynesyenler 1974 ve 1975'de yaşanan gelişmelere bağlı olarak Monetaristlerin ve Keynesyenlerin enflasyon-işsizlik ilişkisine yönelik görüşlerini senteze tabi tutarak Phillips eğrisini yeniden yorumlama çabası içine girmişlerdir. Bu anlamda NAIRU (Non-Accelerating Inflation Rate Of Unemployment) kavramı ilk olarak Keynesyen ekolden Franco Modigliani ve Lucas Papademos tarafından formüle edilmiştir. Modigliani ve Papademos'a göre işsizlik oranının düşük olması muhtemelen ücretler üzerinde baskıya neden olacak ve bunun bir sonucu olarak da ücretlerin genelinde artışlar meydana gelecektir. Firmaların maliyetlerinde meydana gelen artışları tüketicilere aktarabildikleri varsayıldığında, işsizlik oranındaki düşüşlerin enflasyonda artışa neden olması muhtemeldir. Benzeri şekilde işsizlik yükselmesi enflasyonun düşmesine neden olabilecektir. Bu açıdan

bakıldığında enflasyonun sabit kalmasının beklendiği bir işsizlik oranı olacaktır. İşte bu işsizlik oranı “enflasyon hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU)” olarak isimlendirilmektedir.

Zaman zaman ekonominin denge dışı davrandığını tanımlamada kullanılan Friedman’ın doğal işsizlik oranı ile karıştırılarak kullanılıyor olsa da gerçekte NAIRU (enflasyonu hızlandırmayan işsizlik), enflasyonu aşağıya çekmek için gereken işsizlik oranını teorize eden ekonomik bir yaklaşımdır. Kavramın anlaşılmasını kolaylaştırması bakımından doğal işsizlik oranını biraz daha açmak gerekirse, tam rekabetin olduğu ekonomilerdeki denge işsizlik oranı biçiminde ifade etmek mümkündür. Oysa NAIRU, mal ve emek piyasalarında tekelci rekabet koşullarının olduğunu ön varsayım olarak kabul eden, mükemmel olmayan Yeni Keynesyen Rekabet Modelinin adıdır. Bu bağlamda NAIRU sisteminde, istek dışı işsizliğin söz konusu olabileceği kabul edilmektedir. Bu tanım ve açıklamadan da anlaşılacağı gibi, kapitalist sistemde insanların kendi istekleriyle işsiz kaldığı, NAIRU koşullarının ise bir istisna olarak istek dışı işsizliği yaratabileceği vurgusu esastır.

Stiglitz’e göre NAIRU’nun bir dizi yararı vardır. Bunlar şu şekilde satılabilir ; analitik bir kavram olarak, enflasyondaki değişimleri öngörmeye ampirik bir temel olarak, enflasyona yol açan sebepleri anlamaya yardımcı olacak bir teori olması bakımından ve son olarak makro ekonomi politikaları açısından genel anlamda kılavuzluk etme özelliği açısından. NAIRU teorisine göre işsizlik oranı NAIRU oranının altında olduğundan enflasyon, oranı üzerinde artış yönünde bir baskı oluşacak; tersi durumda yani işsizliğin NAIRU’dan yüksek olduğu durumda da enflasyon oranı üzerinde bu kez düşüş yönünde bir baskı oluşacaktır.⁹⁶

(96) Gaye Yılmaz, **Marx’ın Yedek İşgücü Ordusu Kavramına, Günümüz Kapitalimi Tarafından Getirilen “Bilimsel” Gereke:Nairu**, TTB/Toplum ve Hekim Dergisi Cilt:21 Sayı:2.

Keynesyen iktisatçılar doğal oran kavramını kabul ederek ve bunu daha sonra NAIRU olarak yeniden isimlendirerek monetarist eleştirilerin haklılığını kabul etmişlerdir denilebilir. Keynesyenlere göre NAIRU talep yönetimi politikaları üzerinde kısa dönemde de etkili olan uzun dönemli bir sınırlamayı ifade etmektedir. Düzeltilmiş Keynesyen politikasının yürütülmesi açısından basit bir ilke getirmesidir. Buna göre işsizlik oranı NAIRU düşük zaman veya reel ücretler yükselmeye başladığından sıkı para politikası izlenmeli, bunun tersi geçerli olduğunda ise para politikası gevşetilmelidir.⁹⁷

NAIRU tartışmaları büyük ölçüde konjonktür dalgalanması ile ilgilidir. Zaman içinde değişebildiği için hesaplanması ve ölçümü zordur. Bu bağlamda, yapılan araştırmalarda Türkiye için NAIRU'nun varlığına ilişkin yeterli istatistiki kanıt bulunamamıştır. Türkiye'deki işsizlik oranına ilişkin resmi verilerin gerçekçiliği ile ilgili tartışmaların yanında, hem ücret artışına ilişkin hem de ücret düzeyine ilişkin eşitliğin tahmini istatistiki açıdan teorik beklentilere uygun sonuçlar elde edilmesine olanak tanımaktadır.⁹⁸

(97) BIÇERLİ, a.g.e., ss.559-562.

(98) Verda Canbey Özgüler, **Enflasyon**, www.yeniekonomi.com, (Erişim Tarihi:20.01.2007).

2.2. İŞSİZLİK KAVRAMI

İşsizlik, çalışma yaşları arasında olup (15-65) herhangi bir sağlık engeli bulunmayan insanların iş bulamamaları nedeniyle yada kendi istekleri ile çalışmama durumudur.⁹⁹

Yada başka bir ifadeyle çalışma çağında olan, çalışmak için yeterli zihinsel ve fiziksel güce sahip olan ve çalışma arzusu ve iradesini gösteren insanların her hangi bir nedenle çalışmaması, yani boşta olması durumudur.¹⁰⁰

Burada özellikle, bir kişinin çalışmak istemesine ve bu yönde çaba sarf etmesine ve her türlü ücret haddini kabul etmesine rağmen bir iş bulamaması durumu vurgulanmaktadır. Bir kişinin işsiz olması, iş piyasasına hiç girmemiş olmaktan kaynaklanabileceği gibi, mevcut işini kaybetmesi şeklinde de olabilir. Dolayısıyla iş hayatına girme yaşına geldiği halde ve iş bulmak istek ve arzusunda olmasına rağmen iş bulamamış ve iş piyasasına girememiş kişilerden işsiz diye söz etmek mümkün olabileceği gibi, mevcut işini kaybeden ve yeni bir iş arayışında bulunanlarda işsiz olarak tanımlanabilir.¹⁰¹

Bir ekonomideki işsizlik oranı ise, söz konusu ekonomideki işsizlerin toplam iş gücü içindeki payını ifade etmektedir. Buna göre;

İşsizlik oranı = (İşsizlik Miktarı / Toplam İşgücü Miktarı) X 100 şeklinde ifade edilebilir.¹⁰²

Bir ülkede fiilen çalışanlarla iş arayanların toplamı iş gücünü oluşturur. İş gücü terimi bazen ülkenin aktif nüfusu ile eş anlamlı olarak da kullanılabilir.

(99) SEYİDOĞLU, **İktisat Biliminin Temelleri**, s.659.

(100) ŞAHİN, **Makro İktisat**, s.367.

(101) Serpil AYTAÇ, Aşkın KESER, **İşsizliğin Çalışan Birey Üzerindeki Etkisi: İşsizlik Kaygısı**, İş Gücü Dergisi, cilt 4 sayı 2, 2004.

(102) ÖCAL, **a.g.e.**, s.26.

Aktif nüfus belli bir yaşın üstündeki nüfusun kazanç sağlamak amacıyla doğrudan doğruya veya kendilerine bakan yakınlarına yardımcı olarak fiilen çalışan veya iş arayan kısmı ifade etmektedir. Çalışılabilir yaştaki nüfus iş gücüne ek olarak hasta ve sakatlar ile cari ücret haddini yetersiz bularak veya çalışma saatlerini beğenmeyerek çalışmayanları da kapsamaktadır. İş gücü miktarı doğal,sosyal,hukuki,kültürel bir çok faktörün etkisi altındadır.Bu nedenle, durağan ve türdeş olmayan bir yapı arz eder.İş gücünün sayı ve birleşimini etkileyen faktörler şu şekilde sıralanabilir.

- Ülke nüfusunun miktarı, yaş ve cinsiyet bakımından birleşimi,
- Piyasa şartları ve teknolojik seviye
- Hukuk Düzeni ve mevzuatı
- Sosyal,moral ve kurumsal faktör
- Ülkede meslek ve sınıf düzeni
- Gelirin ve servetin dağılışı biçimi
- Kültür seviyesi ve kurumsal yapı¹⁰³

Başlıca üretim faktörü olan “emek” unsurunun tam kullanılmaması durumunu ifade eden işsizlik : hem bir kıt bir üretim faktörünün kullanılmayışı nedeni ile ekonomide üretim kaybına neden olması hem de kullanılmayan faktör “insan” olduğundan, gelir kaybının neden olması kişinin kendisine , çevresine ve topluma maliyetler yüklemesi bakımından dünyanın pek çok ülkesinde oldukça önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁴

(103) ŞAHİN,İktisada Giriş,ss.292-293.

(104) BİÇERLİ,a.g.e.,s.419.

2.2.1. İŞSİZLİK KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

İşsizlik, halen bir işte çalışmayan, ancak iş bulmak için somut adımlar atmış, kendisine herhangi bir bildirim bulunduğu takdirde hemen işbaşı yapabilecek durumda olan kişileri kapsamaktadır.¹⁰⁵

İşsizlik sorunu, toplam talep yetersizliğinden kaynaklanabileceği gibi, konjonktürel dalgalanmalardan, yapısal sorunlardan, teknolojik gelişmelerden, mevsimlik değişimlerden, friksiyonel (arızı) ve doğal nedenlerden biri veya birkaçı tarafından kaynaklanabilmektedir.

İşsizliğin nedeni, ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarıdır. Bundan dolayı ülkeler, kendi özgün sosyo-ekonomik koşullarına göre, işsizlikle mücadelede farklı yöntemler geliştirmişlerdir. Gelişmiş ülkelerde görülen işsizliğin ana nedeninin, talebin mevcut işgücü arzının tamamını çalışır durumda tutacak kadar olmaması olduğu söylenebilir. Ekonomik organizasyon bu talebi yaratamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizliğin ana nedeni, toplam talep yetersizliğine ek olarak ekonominin yapısına da bağlıdır. Yani nüfusun büyük bölümü üretim sürecine dahil olmasına rağmen, yaratılan hasıla, üretim potansiyelinden çok daha düşük kalmaktadır.¹⁰⁶

Kalkınma süreci içinde işgücünün temel sektörler arasındaki dağılımının değişmesi evrensel bir yasa olarak kabul edilmektedir. Buna göre, işgücünün dağılımının tarım sektöründeki payı sürekli azalmaktadır. Sanayi

(105) TUNALI, a.g.e..

(106) <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/3genel%20kurul/%20raporu.doc>(Erişim Tarihi: 17.01.2007).

sektöründeki payı belli bir dönem artış göstermekte, daha sonra duraklama dönemi girmektedir. Hizmet sektörünün payı ise sürekli artmaktadır.¹⁰⁷

2.2.2. İŞSİZLİK TÜRLERİ

İşsizlik türlerinin işsizliğin görünürlüğü, gönüllü olup olmaması ve neden olan ekonomik unsurlar açısından iki kategoride incelemesi mümkündür.¹⁰⁸

2.2.2.1. AÇIK İŞSİZLİK

Açık işsizlik kavramı, çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamının oluşturduğu işsiz kitleyi ifade etmektedir.¹⁰⁹

Açık işsizlik, bir kişinin para kazanmak veya geçimini temin etmek üzere yapacak herhangi bir işinin olmaması durumu olarak tanımlanabilir.¹¹⁰ Başka bir ifadeyle, emek birimlerinin bir kısmının iş aradıkları halde bulamayıp gözle görünür şekilde boş ve aylak kalmaları açık işsizlik durumunu göstermektedir.¹¹¹

(107) Seyfettin GÜRSEL ve Veli ULUSOY, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, 1. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.16.

(108) BİÇERLİ, **a.g.e.**, s.457.

(109) Sebehattin ZALİM, **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitabevi 10. Baskı, İstanbul, s.170.

(110) YILDIRIM, KARAMAN, TAŞDEMİR, **a.g.e.**, s.350.

(111) ŞAHİN, **İktisada Giriş**, s.301.

2.2.2.1.1. GEÇİCİ İŞSİZLİK

Çalışanların kendi istekleri ile daha iyi çalışma koşulları elde etmek amacıyla işten ayrılıp, sevdikleri yeni bir işe girinceye kadar geçen sürede işsiz kalmaları olarak tanımlanabilir.¹¹²

Geçici işsizlik emek piyasasında işçi ve işverenlerin : işçilerin sahip oldukları nitelikler ve işlerin gerektirdiği beceriler konusunda eksik bilgilenmeleri ve bir işten yada yerden diğerine hareket etmenin maliyetli olması nedeni ile meydana gelen kısa süreli bir işsizlik durumudur.¹¹³

Geçici işsizlik, işinden memnun olmayıp iş değiştirenler, iş piyasasına ilk kez çıkan genç insanlar, işin mevsimlik niteliğinden dolayı hali hazırda çalışmayanlar, yakın bir gelecekte işe başlamak için bekleyenler, eğitim ve kurs görmekte olanları kapsamaktadır. Geçici nitelendirmesi emek piyasasının fizikte varsayılan havasız ortam gibi kusursuz biçimde çalışmadığını, diğer bir deyişle bu piyasanın işçilerle açık işleri buluşturma konusunda çok hızlı biçimde işlemediğini ifade etmektedir.¹¹⁴

Emek piyasasına sürekli giriş ve çıkışlar aşağıda açıklandığı gibi gerçekleşmektedir:¹¹⁵

Piyasada bir kısım işçiler sürekli olarak :

- Yeni bir iş aramak için mevcut işlerini bıraktıklarını
- İşini kaybettikten sonra yeni bir iş aradıklarını

(112) KOCACIK, a.g.e., s.53.

(113) Dilek EYÜBOĞLU, 2001 **Kriz Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Milli Prodüktivite Yayınları No:674, Mert Matbaası, 2003, s.109.

(114) SEYİDOĞLU, **İktisat Biliminin Temelleri**, s.660.

(115) BİÇERLİ, a.g.e., s.430.

- İlk kez çalışmak üzere iş arayarak iş gücüne katıldıklarını
- Uzunca bir dönemden sonra yeniden iş piyasasına girdiklerini
- Bir işte çalışıyor iken diğer bir işe geçtiklerini görmemiz mümkündür.
Piyasadaki emek hareketliliği sadece işçilerden kaynaklanmamaktadır.

Benzeri şekilde iş verenlerde sürekli olarak:

- İşi bırakan veya emekli olan işçiler yerine yeni işçiler alırlar
- Daha iyilerini bulabilmek ümidi ile bazı işçileri işten çıkarırlar
- Firmanın genişlemesi nedeni ile yeni açılan işler için işçi alırlar

Bu işsizlik türünün kısmen istemli, kısmen de istemsiz olduğu söylenebilir. İş ve yer değiştirmeler gibi geçici nedenlere dayandığından dolayı ekonominin tümünü etkilemez. İşgücü piyasasının iyi organize edilmemiş olması, işgücü piyasasındaki bilgi eksiklikleri, işgücünün mobilite eksikliği, üretim girdilerinin zamanında sağlanamaması, çalışabilir nüfusa yeni katılımlar, yeteneklerine uygun işyeri bulamayıp, daha iyi koşullarda iş bulabilmek umuduyla işlerini bırakanlar gibi nedenlere bağlanabilir.

2.2.2.1.1.1. FRIKSİYONEL İŞSİZLİK

İş gücüne yeni katılan genç nüfus ile çeşitli nedenlerle mevcut işlerini terk etmiş olup yeni bir iş arayanlara friksiyonel işsiz denir. Friksiyonel işsizlerin bir kısmı kendilerine önerilen yeni işi eski işleri ve daha önce aldıkları ücretleri göz önüne alarak beğenmezler. Bu grup işsizler kısa bir zaman zarfında kendi yetenek ve deneyimlerine uygun bir iş zaman

içerisinde bulabilirler.¹¹⁶ Friksiyonel işsizlik, iş gücü piyasasındaki olağan hareketlilikten dolayı ortaya çıkar.¹¹⁷

Emek arz ve talebi arasındaki kısa süreli dengesizlikler, emek sahipleri ile müteşebbislerin emek piyasası hakkındaki bilgisizlikleri, işgücünün mobilite noksanlığı friksiyonel işsizliğin temel nedenleri arasındadırlar.

2.2.2.1.1.2. KONJONKTÜREL (DÖNEMSEL) İŞSİZLİK

Piyasa ekonomilerinde ekonomik etkinlikler zaman içinde dalgalanma gösterirler bu dalgalanmanın sonucu duraklama ve bunalım dönemlerinde ortaya çıkan işsizliğe konjonktürel işsizlik adı verilir. Konjonktürel işsizlik efektif talebin ekonominin üretim hacmine göre düşük düzeyde kalmasının bir sonucudur.¹¹⁸

Konjonktürel işsizlik, ekonomik dalgalanmaların daralma aşamasında ortaya çıkan işsizliktir.¹¹⁹ Temel niteliği talep yetersizliğinden kaynaklanmasındır. Mal ve hizmetlere yapılan toplam harcamalar azalınca ulusal üretim ve istihdam düşecek yani işsizlik artacaktır. Bu özelliğinden dolayı konjonktürel işsizliğe talep esnekliğine bağlı işsizlikte denilebilir.¹²⁰

Örnek olarak petrol fiyatlarındaki ani yükselme veya bir siyasal anlaşmazlık nedeniyle savaş tehlikesi firmaların siparişlerini ve yeni

(116) ÖCAL, **a.g.e.**, s.8.

(117) YILDIRIM, KARAMAN, TAŞDEMİR, **a.g.e.**, s.352.

(118) BERBEROĞLU, **a.g.e.**, s.147-158.

(119) Kemal YILDIRIM ve Doğan KARAMAN, **Makro Ekonomi**, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı .2 Basım, yayın No:145, Eskişehir, 2001, s.581.

(120) SEYİDOĞLU, **İktisat Biliminin Temelleri**, s.661.

projelerini ertelemelerine neden olur. Bundan dolayı iş hacmi daralacak işsizlik artacaktır.¹²¹

Kapitalist düzenin hakimi olduğu ülkelerde, ekonomik hayat konjonktürel olarak, canlanıp durulmakta bir başka ifadeyle üretim ve dolayısıyla milli gelir zaman içerisinde dalgalanmaktadır. Ekonomik canlanmanın olduğu dönemlerde talep artışına paralel olarak istihdam ve milli gelir artmaktadır. Belirli bir zaman sonra, üretimde meydana gelen artış sonucu mal ve hizmet arzı talebi aşmaya başlayınca talep yetersizliği nedeniyle canlılık yerini durgunluğa terk etmeye başlayacaktır. Böylece stoklar artacak, üretim gerileyecek, iş gücüne olan talebin azaldığı bu depresyon dönemlerinde işsizlikte artacaktır.¹²²

Konjonktürel işsizlikte işverenler, cari fiyatlarda ve ücretlerde üretimi genişletmeye hazır oldukları halde, talep yetersizliği üretimin genişlemesini engellemektedir.¹²³

2.2.2.1.2. YAPISAL İŞSİZLİK

Emek piyasalarında açık bulunan işler ile iş arayanların aynı anda mevcut olmamaları ve bir araya gelememeleri ile oluşan işsizliğe yapısal işsizlik adı verilir.¹²⁴

Yani ekonomide meydana gelen yapısal değişiklikler işsizliğe yol açabilir. Mallara yönelik talebin bileşimi değiştiği zaman emek talebinin yapısı da değişecektir. İş gücünün bu yeni duruma tam olarak uyum sağlamasına

(121) ŞAHİN, **Makro İktisat**, s.377.

(122) ÖCAL, **a.g.e.**, s.29.

(123) M.Merih PAYA, **Makro İktisat**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1997. s.29.

(124) Ertan OKTAY, **Makro İktisat Teorisi ve Politikası**, Maltepe Üniversitesi İ.İ.B.F.

Yayınları No:2,3 Baskı, Ege Reklam Basım Sanatları Ltd. Şti., Eylül, İstanbul, 2002, s.312.

kadar ortaya çıkan işsizlik yapısal işsizlik olarak adlandırılmaktadır. Bu tür işsizlik iş gücünün beceriler, meslekler, sektörler ve coğrafi dağılım açısından yapısının iş gücü talebinin yapısıyla tam olarak uyuşmamasından kaynaklandığı söylenebilir.¹²⁵

İşsizliğin yapısal niteliği iş gücü talebinin bilişiminde ortaya çıkan değişimi ifade eder. Değişimin hızı arttıkça ve iş gücünün bu değişmelere uyum gösterme hızı düştükçe yapısal işsizlik artar.

Yapısal işsizliğin nedenleri :

- Açık bulunan işler ile iş arayanların beceri gereği yönünden farklı olmaları
- Açık işlerle iş arayanların farklı yerlerde olmaları
- Teknolojik gelişmelerin bazı meslekleri ortadan kaldırması şeklinde sıralanabilir.¹²⁶

Yapısal işsizlik, nüfus artış hızı ve iş gücüne katılım oranı yüksek ve geleneksel kesimlerin nispi ağırlığının fazla olduğu az gelişmiş veya gelişen ülkelerde daha fazla görülür.¹²⁷

2.2.2.1.3. TEKNOLOJİK İŞSİZLİK

Her ekonomi sürekli bir değişim içerisindedir. Her ülkede gerek tarım sektöründe gerekse endüstriyel sektörde ekonomideki sermaye birikimine paralel olarak, verimi artırıcı sermaye yoğun teknolojiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Tarımda “mekanizasyon”, tarım dışı sektörde “otomasyon” denilen bu gelişmeler sonucunda, işlerini makinelere kaptıran işçiler bir süre

(125) YILDIRIM, KARAMAN, TAŞDEMİR, a.g.e., s.352.

(126) BİÇERLİ, a.g.e., ss.439-442.

(127) ŞAHİN, Makro İktisat, s.376.

işsiz kalmaktadır. Üretim teknolojisinin emek yoğun teknolojiden sermaye yoğun teknolojilere geçişiyle ortaya çıkan işsizlik türü, teknolojik işsizlik olarak adlandırılmaktadır. Buna örnek olarak, tarım sektöründe başta traktör olmak üzere, tarımsal makinelerin üretimde kullanılması, endüstride ise tekstilde kullanılan el tezgahlarının yerine yarı otomatik ve hatta tam otomatik makinenin işçilerin yerini alması gösterilebilir.¹²⁸

Yani, yeni tekniklerin, makinelerin kullanılması sonucu insan gücünün yerini makinelerin almasıdır denilebilir. Yeni teknolojinin girdiği kesimlerde üretim artarken, bu kesimde çalışanlar işsiz durumuna gelir ve bu kesimden diğer kesimlere doğru emek akımı başlar. Bu nedenle teknolojik işsizliğe aynı zamanda yapısal işsizlikte denir. Ancak teknolojik gelişme kısa dönemde istihdam azaltıcı, uzun dönemde ise istihdam yaratıcı bir rol oynar. Uzun dönemde yan çalışma kolları ortaya çıkmakta ve işgücünü yeniden kullanma olanakları doğmaktadır.¹²⁹

2.2.2.1.4. MEVSİMLİK İŞSİZLİK

Bazı ekonomik faaliyetlerin belirli mevsimlerde yapılabilmesi nedeniyle ortaya çıkan işsizliktir. Tarım alanında işler mevsimlere dağılmıştır. Hasat sonrası birçok kişi tarla işleri bittiği için işsiz kalırlar. Aynı şekilde turizm işletmelerinde çalışan kişiler de turizm sezonu bitince işsiz kalırlar. Yazlık tesislerde çalışanlar kışın ,kış sporları yapılan yerlerde çalışan kimseler de yazın işsiz kalırlar.¹³⁰

(128) ÖCAL, a.g.e., s.28.

(129) BERBEROĞLU, a.g.e., ss.147-158.

(130) ÖCAL, a.g.e., s 30

Bunun yanında toplumun örf ve adetlerine göre bazı günlerde, milli ve dini bayramlarda da işsizlik meydana gelebilir. Tarım sektöründe elde edilen endüstriyel ürünlerin işlenmesi dönemlerinde büyük iş gücü hareketi bu alanlara kayacaktır.(tütünün işlenmesi,pancarın işlenmesi gibi). Bu alanlardaki üretim faaliyeti bittiği zaman yeniden işsizlik dönemi başlayacaktır. Mevsimlik işçiler kazançlarını bütün yıla yayarak harcamak zorundadırlar.Söz konusu işçilerin bir kısmı başka iş kollarında geçici olarak da istihdam edilebilir.¹³¹Mevsimlik işsizlik iradi ve gayri iradi olarak ortaya çıkabilir.¹³²

2.2.2.2. GİZLİ İŞSİZLİK

Gizli işsizlik bir kişinin açık bir şekilde işsiz görünmemesine rağmen gerçekte üretime hiçbir katkısının olmaması durumudur.¹³³ Açık işsizlik istatistiksel bir kavram iken gizli işsizlik esas itibarıyla analitik bir kavramdır.Gizli işsizliğin karakteristik özellikleri gelir düşüklüğü, becerilerin tam olarak kullanılmayışı ve düşük verimliliklerdir.¹³⁴

Her hangi bir üretim alanında iş gücünün bir kısmı üretimden çekildiğinde üretimde önemli bir azalma meydana gelmiyorsa gizli işsizlik söz konusudur. Bunun özellikle işçilerin üretime katkılarının en düşük düzeyde olduğu tarım sektörü ile kamu işletmelerinde sıkça rastlanan bir olgu olduğu söylenebilir. Bununla beraber gücenmiş işçilerde gizli işsizlik kapsamında ele alınabilir.Çünkü gücenmiş işçiler çalışmak istedikleri halde açık işler ve teklif edilen koşulların olumsuz olmaları nedeniyle iş aramaktan vazgeçmiş

(131) ŞAHİN,**Makro İktisat**,s.377.

(132) BİÇERLİ,**a.g.e.**,ss.453-454.

(133) YILDIRIM,KARAMAN,TAŞDEMİR,**a.g.e.**,s.19.

(134) Kuvvet LORDOĞLU ve Nurcan ÖZKAPLAN,**Çalışma İktisadi**,Der yayınları No:358,İstanbul,2003,s.461.

olabilirler.¹³⁵ Gizli işsizlik, işgücünün marjinal verimliliğinin sıfır yada sıfıra yakın olması durumu olarak da tanımlanabilir.¹³⁶

Gizli işsizlik, gelişmekte olan ülkelerde tarım ve hizmetler, gelişmiş ülkelerde ise daha çok hizmetler sektöründe var olan bir işsizlik türüdür. Gizli işsizlik, zor ölçülebilen bir işsizlik türü olduğu için bununla nasıl mücadele edileceği konusunun da oldukça tartışmalı olduğu söylenebilir. İşgücü piyasalarının düzenli ve gelişmiş olduğu, çalışanların verimlilik düzeylerinin yüksek olduğu ekonomilerde ve sektörlerde gizli işsizliğin olmadığı görülmektedir.¹³⁷

2.2.3. İŞSİZLİĞİN TOPLUMSAL MALİYETİ

İşsizliğin oldukça ciddi bir ekonomik ve sosyal sorun olduğu söylenebilir. Bir ekonomik sorun olarak insan emeği gibi çok değerli bir kaynağın israf edilmesi, sosyal sorun olarak da çalışmayan insanların gelir elde edememeleri nedeniyle yaşadıkları büyük elem, ıstırap ve üzüntüdür.

İşsizliğin gerçek ekonomik maliyeti, gerçekte yapılamayan üretimle ölçülür. İşsiz duruma düşen insanların emeği ile elde edilebilecek mal ve hizmetlerin üretilmemesi demektir. İşsizliğin sosyal maliyeti ise ekonomik maliyetiyle karşılaştırılamayacak kadar yüksektir. Çok uzun süren bir işsizliğin insanlarda maddi ve manevi yıkıntı yaratacağı açıktır. İşsizlik dolayısıyla insanların fiziksel ve psikolojik sağlığı bozulacaktır: kalp ve sinir hastalıkları yaygınlaşacak, ,alkol bağımlılığı ve aile içi sorunlar artacak, boşanma oranları yükselecek, hatta intihar girişimleri daha sık görülecektir. İşsizlik, çoğunlukla depresyon doğurur. Depresyon ise insanların kendilerini

(135) BİÇERLİ, **a.g.e.**, s.429.

(136) SEYİDOĞLU, **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, s.219.

(137) <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/3genel%20kurul/%20raporu.doc>(Erişim Tarihi: 17.01.2007).

boşlukta hissetmeleri demektir. Buda moral bozukluğu ve insanın kendi kendine duyduğu saygıyı yitirmesi ve dolayısıyla da sosyal ve psikolojik huzursuzluların artması anlamına gelir.¹³⁸

2.2.4. İŞSİZLİĞİN POLİTİK YÖNÜ

Türkiye’de işsizliğin çözülmesine yönelik politikalar planlı döneme geçiş ile birlikte başlamıştır. Ancak bugüne kadar işsizlik sorunuyla mücadelede başarılı olan bir uygulama ortaya çıktığı söylenemez.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963-1967); bu plan, istihdamdaki hedefleri şu dört noktada toplamıştır: işsizlik meselesini çözmek, çalışanların mesleki seviyelerini yükseltmek, her basamakta yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikasıyla yetişenleri yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak ve çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarına bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırarak dengeli bir dağılım sağlamak.

II.Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972); tarımda el sanatlarının geliştirilmesinin yanında, maliyeti arttırmaksızın işgücü yoğunluğu yüksek, sermaye tasarruf edici ve istihdam yaratıcı sektörlere öncelik verilmesi düşünülmüştür. İşsizlik sorununun çözümü ekonomik büyümeye bağlanmıştır.¹³⁹

III.Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977); üretimde maliyet ve kalite yönlerinden dış rekabetin önemli olduğu alanlarda en ileri teknolojilerin

(138) SEYİDOĞLU,İktisat Biliminin Temelleri,ss.669-671.

(139) Naci GÜNDOĞAN,**Genç İşsizliği**,T.C.Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir,2001, ss.125-126.

kullanılması teklif edilmiştir. İstihdam sorununun kesin çözümünün sanayileşme sürecindeki hızlanmaya bağlı olduğu belirtilmiştir.

I. Planda istihdam, kalkınma hızından sonra ikinci derecede sosyal bir hedef olarak ele alınırken, II. Planda bağımsız bir hedef olma özelliğini kazanamamış ve ekonomik büyümenin fonksiyonu olarak görülmüştür. III. Planda ise, sanayileşme ana hedef olarak alınmış , istihdama kısa dönemli yaklaşım bir kenara bırakılarak istihdamın uzun dönem içinde çözüleceği düşünülmüştür.¹⁴⁰

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983); girişim yeteneği olan orta nitelikli teknik insan gücünün yetiştirilmesi için özel programlar, kurumlaşmalar ve özendirmeler söz konusu edilmiştir. 1983 yılında Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı KÜSGET kurulmuştur.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989); küçük işyerlerinin teşvik edilmesiyle ilgili temel politikalar ele alınmıştır. Dönemin istihdam politikalarının ilkeleri, küçük teşebbüslerin önceliğine ve teknolojik yenilikleri takiben sanayi, yapısına dayanmaktadır. Bu dönemde Milli Eğitim, Tarım, Orman ve Köy İşleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Milli Savunma, Sanayi ve Ticaret, Maliye ve Gümrük Bakanlıkları yanında, Hazine ve Dış Ticaret, DPT, Başbakanlık Sosyal ve Kültürel İşler Başkanlığı'ndan oluşan "İstihdamı Geliştirme Yüksek Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur. Organize Sanayi Bölgeleri kurularak planlı şekilde sanayinin gelişmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

(140) Nusret EKİN, **Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2000, s.374.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planının başlıca amaçları esasında (1990-1994); hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak, kabul edilmiştir. Ayrıca genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, müteşebbis ruhunun ve teşebbüs gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin desteklenmesi, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin geliştirilmesi için ise mevzuatta ve uygulamada karşılaşılan güçlüklerin ortadan kaldırılması ve bu teşebbüslerin gelişmesinin desteklenmesi önerilmiştir. KÜSGET 1990 yılında KOSGEB'e dönüşmüştür.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000); işgücünün eğitiminin artırılmasıyla birlikte bunların yurt dışında istihdam edilebileceği üzerinde durulmuştur. Temel eğitim 8 yıla çıkarılmıştır. Yurtdışına yatırım yapan müteahhitlik firmaları sınırlı sayıda işgücünü yurtdışına götürmüşlerdir. Ancak bu dönemde Balkanlardan belli bir oranda işgücü ucuz işçi olarak Türkiye'ye gelmiştir. 2000 tarihinde yürürlüğe giren İşsizlik Sigortası bu alanda uluslararası standartları yakalamada önemli bir gelişmedir.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimle kurulan 58.Hükümet'in programında istihdamla ilgili olarak şu ifadeler yer almıştır, "Vatandaşlarına geçimlerini sağlayacak iş imkanları oluşturmak, çağdaş devletin temel görevlerindedir. Genç bir nüfusa sahip olan ülkemiz, artan nüfusa yetecek istihdam alanı açamamaktan kaynaklanan "yapısal işsizlik" sorunu ile karşı karşıyadır. Bu sorunların çözüme kavuşturulması ve işsizliğin azaltılması için aşağıdaki tedbirler alınacaktır:

Ulusal ekonomi stratejisi belirlenirken tam istihdam hedef alınacak, bu hedef gözetilerek ekonomik büyümeye, reel sektör yatırımlarını artırmaya ve üretime dönük politikalar geliştirilecektir. Ülke gerçeklerine ve teknolojik gelişmelere cevap verecek bir insan gücü planlaması yapılacak, mesleki ve

teknik eğitime ağırlık verilecektir. Her yaştaki işsiz ve mesleksiz kişilerin, ilgilerine, yeteneklerine ve fiziki özelliklerine uygun meslek sahibi olabilmeleri amacıyla kısa süreli eğitim ve danışmanlık hizmetleri etkin hale getirilecektir. İstihdamdan alınan vergiler ve primler gözden geçirilerek, gerekli önlemler alınmak suretiyle, haksız rekabete yol açan kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi çalıştırılması önlenecektir.

İstihdam yaratmadaki etkinlikleri ve esneklikleri, konjonktürel dalgalanmalara uyum kabiliyetleri, bölgeler arası gelişmişlik ve gelir farklılıklarının giderilmesindeki önemleri dikkate alınarak, KOBİ'lerin gelişmesi desteklenecektir.¹⁴¹

2.2.5. İŞSİZLİĞİN PSİKOLOJİK VE SOSYAL SONUÇLARININ İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİSİ

Çalışma insanlık için bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bir işte çalışma, kişinin kendine güven ve saygı duygusunu geliştirmekte, ona bir değer katmanın gururunu yaşatmaktadır. Çalışma aynı zamanda kişinin topluma ait olma duygusunu güçlendirmektedir.

Toplumda bireyin çalışmak istek ve yeteneğinde olup da işsiz kalması insan yaşamının üzerinde ekonomik, sosyal ve moral bakımdan derin etkiler bırakan bir olaydır. Yapılan araştırmalarda işsiz durumda olan kişilerin psikolojik gönencilerinin önemli düzeyde azaldığı tekrar istihdam edilmeleri durumunda zihinsel sağlıklarında önemli iyileşmeler olduğu belirlenmiştir. Zihinsel sağlığın işsiz kişinin gelecekteki durumunu da etkilediği göz önüne alındığında çalışmanın birey yaşamındaki önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

(141) <http://www.basbakanlik.gov.tr/bakanlarkurulu/58/program.html>(Erişim Tarihi: 04.01.2007)

İşsizlik sürecinde kaygı, depresyon, mutsuzluk gibi bir dizi psiko-sosyal sonuçlarla karşılaşılması mümkündür. Bu sonuçlar işsizliğin yapısından kaynaklanan iki temel faktöre bağlıdır. Bunlardan birincisi, İşsizlerin yaşam standartlarındaki ani düşmeden ötürü ıstırap duymaları ve yeni istihdam olanakları bulamaması durumunda aşırı finanssal güçlükler ve yoksulluklara maruz kalmalarıdır. İkincisi, işsizlerin günlük yaşama ve çalışma alışkanlıkları ve işe bağlı sosyal ilişkilerin bozulması ve engellenmesidir. İşsizliğin etkileri yada sonuçları bireyin konumuna göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin aile reislerinin işsiz olması ailede tüm bireyleri etkileyebilirken, başkalarından sorumlu bulunmayan bireylerin işsiz kalması aile reislerine göre daha az etkili olabilmektedir. Diğer yandan işsizliğin sonuçları üzerinde yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik özelliklerin önemli rolü olduğu da söylenebilir.¹⁴²

İşsizliğin çalışanlar üzerinde yarattığı psikolojik ve ekonomik sorunlardan sadece bireyin kendisini değil iş ve aile çevresi de etkilenmektedir. Bu sorunların değişik boyutlarda ortaya çıkması ve işsizliğin çalışan kişideki anlamı önemli sonuçlar yaratmaktadır. Her şeyden önce bireylerin yaşam standartlarının düşeceği söylenebilir. Bu da diğer fertlerini yasal olmayan yollarla para kazanmaya yöneltebilmektedir. İşsizlerde meydana gelen korku ve kin çalışanların psikolojik durumlarını da etkilemektedir. Ayrıca işsiz sayısının fazla olduğu toplumlarda yaşayanların karamsar ve gelecekle ilgili kaygılarının ön plana çıkması, insanların ülkesine, devlete karşı güvenlerinin sarsılmasına da neden olmaktadır. Bu durum yoğun öfke duygusu beraberinde her an patlamaya hazır bir kesim ortaya çıkarmaktadır.¹⁴³

(142) İhsan YÜKSEL, **İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi**, Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2003, ss.22-23.

(143) AYTAÇ, KESER, **a.g.e.**

2.2.6. İŞGÜCÜ PİYASASI KURUMLARI

İşgücü piyasası kurumları, hükümete bağlı kurumlar ve işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

2.2.6.1. HÜKÜMETE BAĞLI KURUMLAR

Çalışma hayatı ve çalışanlarla ilgili konulardan sorumlu olan kuruluş Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'dır (ÇSGB). 2000 yılında gerçekleştirilen kapsamlı bir reform hareketi sonucunda üç devlet kuruluşu yeni bir merkezi organ olan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında bir araya getirilmiştir. Bunlar, ücretli ve maaşlı çalışanların kuruluşu olan Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) , tarımdakiler dahil kendi hesabına çalışanların kuruluşu olan Bağ-Kur ve Türkiye İş Kurumu'dur (İŞKUR). SGK'na bağlı bu üç kuruluş idari ve mali açılarından özerk konumdadır. Üç kuruluşun da merkezleri Ankara'da olmakla beraber diğer il teşkilatları da bulunmaktadır. Bu üç kuruluş arasında en büyüğü SSK'dır. İŞKUR ise, en küçüğüdür. Bugünkü durumda SGK'nın başlıca görevi sosyal güvenlik kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamaktır. Zaman içerisinde sosyal güvenlik alanındaki çeşitli kuruluşların birleştirilmesi öngörülmektedir ve çalışmalar bu yönde sürdürülmektedir.

ÇSGB dışında, işgücü piyasasını doğrudan ya da dolaylı biçimlerde etkileyerek çalışanlar açısından çeşitli sonuçlar yaratabilecek en az dört bakanlık daha vardır. Milli Eğitim Bakanlığı mesleki eğitimden sorumludur. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı çatısı altında özerk bir kuruluş olan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), kendi alanındaki eğitim çalışmalarından sorumludur. Turizm Bakanlığı'na bağlı turizm eğitim merkezleri (TUREM) mevcuttur. Sağlık Bakanlığı da SSK'ya bağlı hastanelerde çalışan personeli ve bu kuruluşlardaki hizmet kalitesini

denetlemekten sorumludur. Ayrıca, DPT, YÖK, Devlet Personel Dairesi Başkanlığı, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlar da planlama, danışma ve düzenleme işlevleriyle işgücü piyasası üzerinde çeşitli etkilerde bulunmaktadır.¹⁴⁴

2.2.6.2. İŞGÜCÜ PİYASASINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

İşgücü piyasasının düzenlenmesine yönelik belli başlı yasalar ve kararnamelemler ile bunların içeriği Tablo 4'de kronolojik olarak verilmektedir.

İşgücü piyasasına ilişkin ilk Yasanın tarihi 1924'tür. Türkiye 1932 yılında ILO'ya üye olmuştur. Çalışma yaşamına ilişkin kapsamlı ilk yasa ise 1936 yılında çıkartılmıştır. Bu Yasa, bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması yönünde çeşitli hükümler getirmiştir. Bu bağlamda Emekli Sandığı 1950, SSK 1965, Bağ-Kur ise 1971 yılında kurulmuştur. Sendikalarla ilgili ilk yasa 1947 yılında çıkartılmıştır. 1963 yılında sendikaların etkinlik alanları genişletilmiş, toplu sözleşme, grev ve lokavt yasal düzenlemeye tabi kılınmıştır. Halen yürürlükte olan (1475 sayılı) İş Kanunu işçi hareketinin militan kanadının gücünü giderek artırması üzerine 1971 yılında çıkartılmıştır. 1989 ve 2002 yıllarındakiler önemli olmak üzere, İş Kanunu'nu değiştirmeye yönelik çeşitli girişimler olmuştur. Yeni bir İş Güvencesi Yasası (no. 4773) genel seçimlerden kısa bir süre önce çıkmış ve 2003 yılı Mart ayında yürürlüğe girmiştir. 2003 yılı Haziran ayında ise yeni ve kapsamlı bir İş Yasası (no. 4857) çıkartılmıştır.

Toplu sözleşme konularını ele alan, sendikaların da arada rol oynadığı işçi-işveren ilişkilerini düzene bağlayan ve halen yürürlükte olan Yasa (2821 sayılı Sendikalar Kanunu) ise 1983 yılında, çıkartılmıştır. Bu Yasa üzerinde

(144) TUNALI, a.g.e..

daha sonra çeşitli değişiklikler yapılmıştır (sonuncusu 1995 yılında). Son yapılan değişikliklerle sendikal etkinliklere konulan kimi sınırlamalar kaldırılmıştır.

Tablo 4: İşgücü Piyasasına İlişkin Başlıca Yasal Düzenlemeler

Konu	Tarih	Sayı	Yasa ya da kararname	Açıklama
Hafta sonu tatili	1924	394	Yasa	- 10.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşimlerde Cuma günleri zorunlu hafta tatili (1935 yılında Pazar gününe alındı) - Pek çok kez değiştirildi (en son 1972'de).
İLO	1932	--	--	- Türkiye'nin üyeliği
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	1936	3008	Yasa	- İlk İş Yasası - Sosyal güvenliğin tedricen oluşturulmasına yönelik hükümler içeriyor.
Çalışma Bakanlığı	1945	4763	Yasa	- Kuruluş
Çalışma Bakanlığı	1946	4841	Yasa	- Sorumluluk alanında genişleme
Sendikal etkinlikler	1947	5018	Yasa	- İlk sendika yasaları - İşçi ve işveren sendikalarının etkinliklerinin devlet denetimi altına alınmasını hedefliyor. Kamu görevlileri örgütleniyor.
Emekli Sandığı	1950	5434	Yasa	- Kuruluş - Ordu personeli, devlet memurları ve bunların bakmakla yükümlü oldukları kişiler için sosyal güvenlik kuruluşu.
Sendikal etkinlikler	1963	274	Yasa	- Sendikalar kanunu - 1961 anayasası sendikal hakları genişletiyor. - 1983 yılında kaldırılıyor.
Sendikal etkinlikler	1963	275	Yasa	- Toplu sözleşme, grev ve lokavt yasası.
Sosyal Sigortalar Kanunu	1965	506	Yasa	- Sosyal güvenlik kapsamı 3008 sayılı yasadaki öngörülene göre genişletilerek işverene bir iş akdi ile hizmet veren herkesi kapsıyor. Daha önceki düzenlemeler denizcileri (5953 sayılı yasa) ve basın mensuplarını (6379 sayılı yasa) da kapsıyordu.
Kamu çalışanlarının sendikalaşmaları	1965	624	Yasa	- 1971 askeri darbesinin ardından yasaklandı.
Deniz iş yasası	1967	854	Yasa	- Denizciler ve armatörlerle ilgili. - Birkaç kez değiştirildi (sonuncusu 1988'de)
İş yasası	1971	1475	Yasa	- Ücret ve maaşlıların büyük bölümünü kapsamaktadır. - Birkaç kez değiştirilmiştir (sonuncusu 1989'da). - Not: 2 milyon kadar kamu görevlisinin hemen hepsi 657'ye tabidir. - Ayrıca yaklaşık 250 bin kadar sözleşmeli memur bulunmaktadır. Bu kesim 399 sayılı kararnameye tabidir.

Bağ-Kur	1971	1479	Yasa	- Tarımda ve diğer sektörlerde kendi hesabına çalışanlar için sosyal güvenlik kuruluşu.
Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1974	4-1040	Cumhurbaşkanlığı Kararı	- SSK ve Bağ-Kur'un bakanlığa bağlanması.
Çalışma yaşamı	1983		Anayasa	- Madde 48: Çalışma ve sözleşme özgürlüğü. - Madde 49: Çalışma hakkı. - Madde 50: Çalışma koşulları. - Madde 51: Sendika kurma hakkı. - Madde 52: Sendikal etkinlikler (1995 yılında kaldırıldı). - Madde 53: Toplu sözleşme hakkı. - Madde 54: Grev ve lokavt hakkı. - Madde 55: Asgari ücret.
Sendikalar kanunu	1983	2821	Yasa	- İşyeri ile işçi ve işveren kuruluşlarının etkinliklerini düzene bağlar. - Birkaç kez değiştirildi (sonuncusu 1995'te). - Meslek ve işyeri bazında sendikalar yasaklanıyor.
Haftalık çalışma saatleri	1983	2869	Yasa	- 48'den 45'e
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1983	184	Kanun Hükmünde Kararname	- Birleştirme
ÇSGB	1985	3146	Yasa	- 184 sayılı yasada değişiklikler.
KOSGEB	1990	3624	Yasa	- KOBİ'lerde ileri teknolojiyi teşvik. - Sanayi ve Ticaret Bakanlığı altında.
İşsizlik Sigortası	1999	4447	Yasa	- Kendi kusurları olmadan işlerini yitirenler için belirli bir zaman sınırına tabi sigorta. - 2002 yılında başlatıldı. - SSK tahsilat yapıyor, İŞKUR fonları yönetiyor ve ödemeleri gerçekleştiriyor.
SSK	2000	616	Kanun Hükmünde Kararname	- SSK yeniden örgütlendi: Kuruluşun sosyal sigortalar ve sağlık hizmetleriyle ilgili iki genel müdürlüğü var.
İŞKUR	2000	617	Kanun Hükmünde Kararname	- Eski İİBK Türkiye İş Kurumu'na dönüştürüldü.
ÇSGB	2000	618	Kanun Hükmünde Kararname	- Yukarıda sözü edilen kurumsal değişikliklere yanıt verebilecek yeniden düzenlemeler.
Emeklilik yaşı	2002	4759	Yasa	- Asgari emeklilik yaşı kadınlarda 38'den 58'e , erkeklerde ise 43'ten 60'a yükseltildi Yasa bir geçiş dönemine imkan tanıyor.
İş güvencesi	2002	4773	Yasa	- Yasa, işverenin hangi durum ve koşullarda iş sözleşmesini feshedebileceğini belirliyor..
İş yasası	2003	4857	Yasa	- 1475 sayılı yasanın yerine getirilen iş alanını düzenleyen kapsamlı.
İŞKUR yasası	2003	4904	Yasa	- İŞKUR'un yasal çerçevesi (Türkiye İş Kurumu).

Kaynak: İnsan Tunalı, Türkiye'de işgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması, Türkiye İş Kurumu,2006.

Son dönemde Türkiye’de gerçekleştirilen değişikliklerin hızına ve içeriğine damgasını vuran olgu, Türkiye’nin AB adayı ülkeler arasında yer almasıdır. Bu bağlamda SSK kapsamındaki işçiler için işsizlik sigortası 1999 yılında başlatılmıştır. 2001 yılında Kamu Görevlilerinin Sendikalaşmalarıyla ilgili (4683 sayılı) Yasa çıkartılmıştır. Emeklilik yaşıyla ilgili yönetmelikler ve iş güvencesi ile ilgili yasal düzenlemeler 2002 yılında değiştirilmiştir.

2.2.7. İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI

Tam İstihdamın sağlanması ve sürdürülebilmesi, ortalama ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkese iş bulunabilmesi ve işsizliğin önlenmesinde sosyal sorunlara yol açan ya da onları çözmekte yetersiz kalan ekonomik öncelikler ve ekonomik politikalarını destekleyen iş piyasası düzenlemelerinin tamamı istihdam politikası olarak tanımlanabilir.¹⁴⁵

İşsizlikle mücadelede farklı politikaların izlenmesi mümkündür. Bu politikalar, pasif işgücü piyasa önlemleri ve aktif işgücü piyasa önlemleri olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Bu politikalar birbirinin ikamesi değil, aksine tamamlayıcısı durumundadır ve gerektiğinde bir kaçının birden uygulanması söz konusu olabilir. İşsizlik oranlarını azaltmak yerine işsizliğin birey, ailesi ve toplum üzerinde neden olabileceği olumsuzlukları gidermeye yönelik; işsizlik sigortası, işsizlik yardımı ve çalışma paylaşımı gibi politikalar “Pasif işgücü piyasa önlemleri” başlığı altında toplanabilir. İşsizlik oranlarını azaltmaya yönelik olan aktif işgücü piyasa önlemleri ise emek arzı ve talep yönlerinden işsizliğin sebeplerini ortadan kaldırmaya yönelik olan ve genelde belirli grupların hedeflendiği politikalar.¹⁴⁶

(145) Meryem KORAY, **Günümüzde İşgücü Piyasasının Özellikleri, Sorunları ve İstihdam Politikaları**, II. İstihdam haftası Tebliğleri, İ.İ.B.K. Yayın No:276, Ankara, 1992, s.348.

(146) BİÇERLİ, **a.g.e.**, s.481.

2.2.7.1. PASİF İSTİHDAM POLİTİKALARI

İşsizliğin olumsuz sonuçları telafi etmeyi amaçlayan pasif istihdam politikaları işsizlere bir ekonomik güvence sağlamaya yönelik önlemleri içerir.¹⁴⁷

Pasif istihdam politikaları gelişmekte olan ülkelerden daha çok yoğun bir biçimde gelişmiş ülkelerde uygulanan politikalarlardır. Bu politikaların temel amacı istihdamı artırarak işsizlik oranlarını azaltmak yerine işsizleri maddi açıdan destekleyerek işsizliğin neden olabileceği bireysel ve toplumsal zararları en aza indirmektir.

Bu çerçevede Türkiye’de halen üç pasif işgücü piyasası politikası kullanılmaktadır. Bunlar :¹⁴⁸

i.İşsizlik Sigortası: İşsizlik sigortası “bir hizmet sözleşmesine dayalı olarak bir işyerinde ücret karşılığı çalışırken, çalışma istem, beceri, yetenek ve sağlığında olmasına karşılık işini kaybeden işçilere bir yandan yeni bir iş bulmalarına gayret edilirken bir yandan da işsiz kalmaları nedeni ile uğradıkları gelir kaybını da kısmen de olsa karşılamak ve böylece aile bireyleri ile birlikte yaşamlarını sürdürmelerine imkan sağlamak amacıyla belirli bir süre ve ölçüde yapılan ödenek” olarak tanımlanabilir. Uygulama sadece işsizlerin parasal olarak desteklenmesini değil etkin bir mesleki eğitim ve iyi işleyen bir işe yerleştirme sistemini de içermektedir. İşsizlik sigortası ile iki temel amaç sağlanılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçların başında işsiz ve ailesinin uğrayacağı maddi ve manevi zararları minimum düzeyde tutarak toplumdaki sosyal dengeyi bozucu sonuçları ve suç eğilimini önlemek gelmektedir. İşsizliği doğuracağı zararların tazmin edilmesinin bir başka

(147) KORAY, a.g.e., s.91-92.

(148) BİÇERLİ, a.g.e., ss.482-483.

olumlu sonucu da işsizlerin iş ararlarken daha seçici olmalarını sağlamasıdır. İşsizlik sigortası uygulamasının bir diğer amacı işsizlik nedeniyle piyasada meydana gelecek satın alma düşüşünü önleyerek üretimin daha da düşmesini ve işsizliğin büyümesini önlemektir.

1893 yılında İsviçre'nin Bern Kantonunda isteğe bağlı işsizlik sigortası kurulmuş ve rağbet görmüşse de Dünyada modern anlamda ve katılmanın zorunlu olduğu ilk işsizlik sigortası 1911 yılında İngiltere'de Winston Churchill tarafından kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşına gelinceye kadar 6 ülkede isteğe bağlı işsizlik sigortaları kurulmuş, 1920'li yıllardan itibaren 11 ülke zorunlu işsizlik sigortası sistemine geçmiştir.

Günümüzde 63 ülkede uygulanan işsizlik sigortası, çoğu ülkede zorunlu iken İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi ülkelerde isteğe bağlı olarak işlemektedir. Avusturya, Macaristan ve Y.Zelanda'da ise primli sistem yerine devlet yardımıyla işleyen işsizlik yardımı müessesesi mevcuttur. Fransa, Almanya, İngiltere, Hollanda, Portekiz gibi ülkeler' de ise primli sistem ve devlet yardımı birlikte uygulanmaktadır.

Ülkemizde işsizlik sigortası yönündeki ilk adımlar kalkınma planlarında atılmıştır. 1.BYKP' de 15 yıllık süre zarfında (1976'ya kadar) İşsizlik sigortasının kurulması hedeflenmişti. Teknik yardım çerçevesinde Amerika'dan gelen uzmanların hazırladığı raporlara binaen işsizlik sigortası ile ilgili bir taslak hazırlanmışsa da sonuç alınamamıştır. 2, 3, 4, ve 5. BYKP' de İşsizlik Sigortasından bahsedilmiş fakat ciddi bir adım maalesef atılamamıştır.1980 ve 1993 yıllarında hazırlanan taslaklar çeşitli sorunlardan ötürü yasalasamamış nihayet 25.8.1999 tarihinde 4447 sayılı kanun İşsizlik Sigortasını kurmuş ve kanun 1.6.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁹

(149) <http://www.harb-is.org.tr>

ii.İşsizlik Yardımı: İşsizlikle mücadelede kullanılan pasif işgücü piyasa önlemleri politika araçlarından bir diğeri de “İşsizlik Yardımı”dır. Bu işsizlik sigortasıyla çok sık karıştırılan bir kavramdır. İşsizlik yardımının temel farkı finansmanın tamamen devlet tarafından yapılmasıdır. Yardımdan yararlanma süresi işsizlik sigortasında olduğu gibi süreli olabileceği gibi, muhtaçlık durumu devam ettiği sürece de yardım yapılabilir.

iii. Çalışma Paylaşımı: İşsizlikle mücadelede izlenen bir başka pasif işgücü piyasa önlemi de “Çalışma Paylaşımı” (work sharing) olarak isimlendirilmektedir. Çalışma paylaşımı erken emeklilik, iş paylaşımı ve çalışma sürelerinin kısaltılması olmak üzere üç şekilde olabilmektedir. Çalışma paylaşımının etkinliği konusunda iktisatçılar farklı görüşlere sahiptir.Bu yöntemde üretimde veya “full time”(tam zamanlı) çalışma açısından istihdamda net bir artış söz konusu değildir.Bu nedenle söz konusu politikanın sadece açık işsizliği gizli işsizliğe dönüştüreceği yönünde ciddi endişelerin olduğu söylenebilir.¹⁵⁰

2.2.7.2. AKTİF İSTİHDAM POLİTİKALARI

1948 yılında İsveçli iktisatçı Gösta Rehn ve Rudolph Meidner ilk kez aktif istihdam politikalarını tam istihdam amacını gerçekleştirirken enflasyon kontrol altında tutan sosyal demokrat bir strateji olarak tanımlanmışlardır. OECD'nin 1960'lı yıllardan bu yana destek verdiği bu politikaların popülaritesinin zaman içerisinde giderek arttığı söylenebilir. İşsizliği sadece tazmin etmeye yönelik pasif politikaların aksine , aktif politikaların emek piyasalarının yapısal problemleri ile savaşması ve özellikle uzun dönemli

(150) BİÇERLİ,a.g.e.,ss.484.

işsizlerin istihdam edilebilirliklerini arttırması hükümetleri daha çok aktif istihdam politikası kullanmaya yöneltmiştir.¹⁵¹

Aktif işgücü piyasa politikalarının başlıca etkisi işsizlik sürelerini kısaltarak bireylerin verimliliklerini yükseltmek ve böylece daha etkili bir şekilde iş aramalarını ve daha çabuk iş bulmalarını sağlamaktadır. Bunların dışında aktif işgücü piyasa politikalarının iş gücünün sektörler arası dağılımı ve vergi gelirleri üzerinde olumlu etkileri olduğu ve işsizlik sigortasından yararlananlar için bir anlamda çalışma testi fonksiyonu gördüğü de belirtilebilir.¹⁵² Aktif işgücü piyasa politikaları katılanların nitelik düzeyini yükselterek onların verimliliğin ve ücretlerin düşük olduğu sektörlerden yüksek olduğu sektörlerle doğru hareketlenmelerini sağlayabilmektedir.¹⁵³ Aktif işgücü piyasa politikaları ile bireylerin işsizlikten kurtularak istihdamın genişlemesi vergi tabanına da genişletecek, gerek işsizlik sigortasının gerekse aktif istihdam programlarının birlikte toplam maliyeti düşecektir. Bu iki gelişme sayesinde vergi oranlarını indirmek mümkün olabilecektir.¹⁵⁴

Aktif işgücü piyasa politikaları “işsizliği azaltmak” gibi sosyal ve ekonomik açılardan oldukça faydalı bir amaca yönelik olmalarına karşılık bunların bazı olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bunlar etkinlik kaybı etkisi, ikame etkisi, işten çıkarılma etkisi ve dalgalanma etkisidir. Bu bağlamda, aktif istihdam program türleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.¹⁵⁵

i. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları: Ücret ve istihdam sübvansiyonları gelişmiş ülkelerin çoğunda uygulanan önemli bir emek piyasası politika

(151) Neşe ALGAN ve Mustafa ILDIRAR, **Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları**, TISK Yayınları, Yayın No:236, Eylül, Ankara, 2003, ss.97-98.

(152) L. CALFORMS, **What Can We Expect From Active Labor Market Policy?**, Konjunkturpolitik 43, 1995, ss.15-25.

(153) KORAY, **a.g.e.**, ss.94-95.

(154) J.BOONE, J.O. OURS, **Effective Active Labor Market Policies**, IZA Discussion Paper Series, No 1335, Bonn, Germany, 2004, ss.2-3.

(155) BİÇERLİ, **a.g.e.**, ss.489-502.

aracıdır.Uygulamada hükümet işverenlere sübvansiyon programı ile desteklenen gruptaki işsizleri işe almaları karşılığında işverenlere vergi indirimi veya ücret katkısı sağlamaktadır.

ii.Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları: İşsizlikte mücadele uygulanan bir başka aktif istihdam politikası da işsizlerin kendi işlerini kurmaları için sübvansiye edilmesidir. Rekabetin giderek arttığı bir dünyada girişimciliğin ve yeni buluşların verimlilikteki gelişmelerin ve yeni buluşların verimlilikteki gelişmeleri sürekli kılarak yeni istihdam imkanları yarattığı ve refahı arttırdığı bilinen bir gerçektir. Tecrübeler bu anlamda küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemli bir istihdam kapasitesi yaratabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda küçük işletmelerin ve kendi işini kuranların bölgesel esaslı kredilendirilmeleri işsizliği etkili bir yöntem olabilmektedir.

iii. Mesleki Eğitim Programları : İşsizlikle mücadelede uzun süredir kullanılan arz yönlü yöntemlerden birisi de mesleki eğitim yoluyla işsizlerin ve işsiz kalma riski altında bulunan çalışanların beceri düzeylerini yükselterek istihdam edinilebilirliklerini arttırmaktır. Nitelikleri düşük işsizlere bu durumdan kurtulmaları için yeterli eğitim verilmemesi “düşük nitelik – kötü iş tuzağı” denilen döngünün oluşmasına neden olabilmektedir. Buna göre ; iş arayanların nitelikli işçiler olmayışı işverenleri fazla sayıda nitelsiz açık iş açmaya yöneltebilecek, bu ise sonraki aşamada işçilerin eğitim alma motivasyonlarını köreltebilecektir. Bu döngü bu şekilde devam ederek sonuçta daha fazla nitelik gerektirmeyen işlerin açılmasına yol açacaktır.

iiii.kamunun Eleştirme ve Danışmanlık Hizmetleri: Hatırlanacağı gibi geçici işsizliğin temel nedeni emek piyasaları hakkında eksik bilgilenmedir. İşçiler ve işverenlerin piyasa hakkında tam bilgilenmeye sahip olmaları durumunda iş-işçi arama süresine gerek olmayacağından geçici işsizlik de olmayacaktır. Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri (istihdam hizmetleri) emek piyasalarındaki bilgi eksikliğini giderip azaltmasını kılabilmektedir.

iiii.Doğrudan Kamu İstihdamı: İşsizlere kamu sektöründe istihdam imkanı sağlayan programları genellikle yaygın ve büyük ölçekli işsizlik problemi ile başa çıkmak üzere uygulanırlar. Bu programlar kimi durumda konjonktürel işsizliği azaltmak amacına yönelik olabildiği gibi, çoğu kez ekonomide genel durum iyileşse bile kolayca iş bulamayacak durumda bulunan dezavantajlı kesimlerin emek piyasalarından kopmalarını engellemeye yönelik olabilmektedir. Doğrudan kamu istihdamı bazı durumlarda işsizlik sigortası uygulamasının bir şartı olarak da uygulanabilmektedir. İşsizlik sigortasının gerçekte çalışma niyetinde olmayan işçiler tarafından suiistimal edebildiği bilinen bir durumdur. Özel sektörde yeterince açık iş yoksa işsizlere yardımdan yararlanmak için bu programlara katılımın zorunlu tutulması onların çalışma konusundaki kararlılıklarını test etme amacı da güdebilmektedir.

2.2.7.3. DİĞER EKONOMİ POLİTİKASI TETBİRLERİ

2.2.7.3.1. PARA VE MALİYE POLİTİKALARI

İşsizlikle (özellikle konjonktürel işsizlikle) mücadelede başvurulan araçlardan birisi de para ve maliye politikaları ile emek talebini etkilemektir. Konjonktürel işsizlik talep yetersizliğinden meydana geldiğine göre bununla mücadelede izlenen maliye politikası ile “tam istihdamı, fiyat istikrarını ve ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla kamu harcamaları ile vergilerde düzenlemeler yapılması” kastedilmektedir. Bunun gibi “para politikası” da aynı amaçları sağlamak amacıyla Merkez Bankası’nın para arzı ve faiz oranlarını düzenlemesi anlamına gelmektedir.¹⁵⁶

(156) BİÇERLİ, a.g.e., ss.503-505.

2.2.7.3.2. ARZ YÖNLÜ İKTİSAT POLİTİKASI

Arz yönlü iktisat bir ekonominin kısa ve uzun dönem toplam arz eğrilerini kaydıran unsurlarla ilgili iktisat ekolüdür. Arz yönlü iktisatçılar ekonominin davranışını (seyrini) belirlemede vergilemenin önemli bir teşvik aracı olduğunu savunmaktadırlar. Aralarında Harvard Üniversitesinden Martin Feldstein ve Stanford Üniversitesinden Michael Baskin'in de bulunduğu arz yönlü iktisatçıların çoğu vergi teşviklerinin ve kamu müdahalesinin azaltılmasının tasarrufları yatırımları ve emek arzını etkileyerek ekonomik büyümeyi sağlayacağı görüşü savunmaktadırlar.¹⁵⁷

(157) BİÇERLİ, a.g.e., ss.506.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE'DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞE ETKİLERİ

3.1. DÜNYADA İSTİHDAM VE İŞGÜCÜ YAPISI

Dünyadaki ekonomik konjonktür, 1970'li yıllardaki petrol krizinin de etkisiyle hızlı bir daralma içine girmiştir. Bu daralma süreci, küreselleşme ve çok uluslu şirketlerin önemini artırırken, şirketlerin üretim, yönetim ve pazarlama stratejilerinde de oldukça ciddi değişikliklere yol açmıştır. Sanayileşmiş ülkeler, bu süreçte mevcut ihracat seviyelerini koruyabilmek amacıyla toplam talebi sürekli canlı tutacak yeni arayışlar içine girmişlerdir. Buna paralel olarak teknolojik gelişmelerle birlikte özellikle araştırma-geliştirme çalışmalarına hız verilmiş; kitle üretiminden, esnek ve yalın üretime geçilmiş, stratejik insan kaynakları yönetimi ve toplam kalite yönetimi yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵⁸ Dünyada yaşanan bu değişim sürecinin, geleneksel işgücü piyasaları da olumsuz yönde etkilediği ve genel bir işsizlik sorunu yaşanmasına yol açtığı söylenebilir. 1994 yılında dünya genelinde 140.3 milyon işsiz mevcutken, 2003 yılında bu sayı 185.2 milyon kişiye yükselmiştir. 2004 yılındaki işsiz sayısı ise 184.7 milyondur (tablo 5). 2004 yılındaki bu azalma, 2000 yılından bu yana görülen ilk azalmadır. Ancak buna rağmen işsizliğin hala birçok ülkenin en büyük sorunu olduğu inkar edilemez bir gerçektir.¹⁵⁹

(158) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 06.01.2007).

(159) Gülay ASLANTEPE, "Dünyada ve Türkiye'de İşsizlik", İşveren Dergisi, Cilt: 43, Sayı:11, TİSK Yayınları, Ankara, 2005.

Tablo 5: Dünyada İşsizlik (000)

Yıllar	1994	1999	2001	2002	2003	2004
Toplam	140.300	170.300	174.300	180.900	185.200	184.700
Erkek	82.800	99.500	102.800	107.000	110.000	109.700
Kadın	57.500	70.900	71.500	73.800	75.200	75.100

Kaynak: ILO, Küresel İstihdam Eğilimleri Modeli, 2005

Dünyada bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmelerin, yaşamın her alanını olduğu gibi çalışma şartlarını da etkilediğini söylemek mümkündür. Üretimin insan gücünden makine gücüne geçiş süreci daha da ileri giderek, makinelerin işleyişinin ve kontrolünün de yine makineler tarafından yapılması safhasına ulaşmıştır. Bu gelişmelerin teknolojik işsizliğe yol açması kaçınılmazdır, ancak bunun yanında vasıflı işgücünün öneminin de arttığını söylemek mümkündür. Teknolojinin sağladığı imkanlar, rekabet ve kâr maksimizasyonu hedefleriyle birleşince sürekli istihdam önemini yitirmeye başlamış; kısmi çalışma, çağrı ile çalışma ve geçici istihdam işverenler tarafından tercih edilen istihdam şekilleri haline gelmiştir. Klasik istihdam tanımının kapsamı dışına çıkan bu çalışma şekilleri hakkında, hukuki alt yapının da oluşturulmaya başlanması, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere bu değişimi hızlandırmakta ve özendirilmektedir. Artan rekabet şartları, dünyada bölgesel entegrasyonların (bütünleşme) gittikçe önem kazanması, enformasyon teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler, yeni teknolojik buluşlar, yeni oluşan pazarlardan pay kapma yarışı, ekonomik kalkınmanın taşıyıcı kolonunu insan kaynağının olduğunun anlaşılması, müşterilerin daha bilinçli bir hale gelmesi ve uluslararası ticarete standartlara gidilmesi Dünya istihdam yapısındaki değişimi zorunlu kılan önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimlere ayak uydurabilmek ancak; işçi ve işletmelerin değişen üretim koşullarına uyum sağlayabilme yeteneklerinin artırılması, insan kaynaklarına daha fazla ve daha etkin yatırım yapılması ve istihdam politikalarının iyi yönetim yaklaşımıyla uygulanması gibi ortak politikalarla mümkün olacaktır.

Dünyada yaşanan işsizlik sorunu, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar göstermekle beraber hala tüm ülkelerin en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin sahip oldukları işgücünün durumu ve niteliği, ekonomik gelişmelerinin temel göstergelerinden biridir. Ülkeler sahip oldukları insan kaynaklarını en etkin şekilde üretime sokabilmelidir. Aksi takdirde önemli derecede sosyal ve ekonomik maliyet yüklenmek zorunda kalacaklardır.¹⁶⁰ 2004 yılı itibarıyla ortalama işsizlik oranı OECD ülkelerinde %6.9'dur. Avrupa ülkelerinde 1960'lı yıllarda %3 seviyelerinde olan işsizlik oranı, 1970 yılından itibaren düzenli bir artış göstererek yapısal bir durum almış ve 1997 yılında AB işsizlik ortalaması en yüksek seviyeye (%10.6) yükselmiştir. AB (15) ülkelerinde 2003 yılında %7.9 olan işsizlik oranı 2004 yılında %8.0 olmuştur (tablo 6).¹⁶¹

(160) <http://www.basakekonomi.com.tr> (Erişim Tarihi: 07.01.2007).

(161) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 07.01.2007).

Tablo 6: OECD Ülkelerinde İşsizlik Oranları (%)

	2001	2002	2003	2004
Avustralya	6.8	6.4	6.1	5.5
Avusturya	3.6	4.2	4.3	4.5
Belçika	6.7	7.3	7.9	7,8
Kanada	7.2	7.7	7.6	7.2
ÇEK Cumhuriyeti	8.0	7.3	7.8	8.3
Danimarka	4.3	4.6	5.6	5.4
Finlandiya	9,1	9,1	9,0	8,9
Fransa	8,4	8,9	9,5	9,7
Almanya	7,4	8,2	9,1	9,5
Yunanistan	10,8	10,3	9,7	10,5
Macaristan	5,6	5,6	5,7	5,9
İrlanda	3,9	4,3	4,6	4,5
İtalya	9,1	8,6	8,4	8,0
Japonya	5,0	5,4	5,3	4,7
Kore	4,0	3,3	3,6	3,7
Lüksemburg	2,1	2,8	3,7	4,2
Hollanda	2,2	2,8	3,7	4,6
Yeni Zelanda	5,3	5,2	4,6	3,9
Norveç	3,6	3,9	4,5	4,4
Polonya	18,5	19,8	19,2	18,8
Portekiz	4,0	5,0	6,2	6,7
Slovakya Cumhuriyeti	19,4	18,7	17,5	18,0
İspanya	10,6	11,3	11,3	10,8
İsveç	4,9	4,9	5,6	6,4
İsviçre	2,6	3,2	4,2	4,4
İngiltere	5,0	5,1	5,0	4,6
ABD	4,7	5,8	6,0	5,5
EU15	7,2	7,6	7,9	8,0
OECD Toplam	6,4	6,9	7,1	6,9

Kaynak : www.oecd.org (Erişim Tarihi: 07.01.2007)

Bölgesel istihdam eğilimleri açısından bakıldığında işsizliğin en fazla gerileme gösterdiği bölgenin Latin Amerika ve Karayipler olduğu görülmektedir. Bu bölgede 2003 yılında %9.3 olan işsizlik oranı 2004 yılında %8.6'ya düşmüştür. Bunun dışında, istihdamla ilgili olumlu gelişmeler başka bölgelerde çok sınırlı kalmıştır. Gelişmiş ekonomilerde bu dönemde (ki AB-25 de bu kapsamdadır) işsizlik oranındaki azalmanın yalnızca %7.4'ten %7.2'ye inişle sınırlı kaldığı görülmektedir. Güney Asya ve Pasifik'te 2003 yılında %6.5 olan işsizlik oranı 2004 yılında %6.4'e inmiştir. İşsizlik oranları, Doğu Asya'da %3.3, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ise %11.7'de sabit kalmıştır. Bu

arada 2004 yılında görülen % 4.4'lük GSYH artışına karşın, Sahra Güneyi Afrika'da istihdam artışı %10.0'dan ancak %10.1'e ilerleyecek biçimde gerçekleşebilmiştir. Avrupa ve Orta Asya bölgesine daha yakından bakıldığında, işsizlik oranının AB'de (AB-25) %9'dan %9.1'e çıktığı, Orta ve Doğu Avrupa ile BDT'de % 8.5'ten %8.3'e ve Batı Avrupa'nın AB dışındaki ülkelerinde de %4.2'den %4.1'e gerilediği görülmektedir. Raporda belirtildiğine göre, bir bütün olarak Avrupa ve Orta Asya bölgesinde %3.5'lik GSYH artışına rağmen, bu bölgede istihdamda 2004 yılında yalnızca 2 milyonluk (%0.5) bir artış gerçekleşebilmiştir. Bu durumda, ekonomik büyümenin istihdam yoğunluğunda olumsuz bir gelişme görülmektedir; çünkü, 2003 yılında %2.2'lik GSYH artışı istihdamda %0.04'lük bir genişleme getirmiştir (tablo7).¹⁶²

Tablo 7: İşgücü Piyasası Göstergeleri

Bölge	İşsizlik oranındaki değişme (%)	İşsizlik oranı (%)			GSYH artış hızı (%)			İstihdam / Nüfus oranı (%)		İşgücünün yıllık büyüme hızı (%)	GSYH'nın yıllık artış hızı (%)
	1999-2004	1994	2003	2004	2003	2004	2005	1994	2004	1999-2004	1999-2004
Dünya	0.0	5.5	6.3	6.1	3.9	5.0	4.3	62.4	61.8	1.6	4.1
Gelişmiş Ekonomiler ve Avrupa Birliği	0.2	8.2	7.4	7.2	2.1	3.5	2.9	55.9	56.0	0.6	2.7
Orta ve Doğu Avrupa (AB dışında) ve BDT	-1.9	6.5	8.4	8.3	7.0	7.4	6.1	56.5	51.6	-0.1	1.6
Doğu Asya	-0.2	2.5	3.3	3.3	7.9	8.3	6.8	78.2	76.4	1.3	8.1
Güneydoğu Asya ve Pasifik	0.8	4.1	6.5	6.4	4.8	5.7	5.3	66.8	66.7	2.4	4.3
Güney Asya	0.8	4.0	4.8	4.7	6.9	6.3	6.5	56.2	56.1	2.2	5.8
Latin Amerika ve Karayipler	-0.9	7.0	9.3	8.6	1.8	4.6	3.6	55.6	56.0	2.1	2.7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	-0.2	12.4	11.7	11.7	5.9	4.8	4.6	43.9	47.3	3.4	4.0
Sahra Güneyi Afrika	0.3	9.8	10.0	10.1	3.5	4.4	5.6	65.5	65.6	2.7	3.3

Kaynak: ILO, Küresel İstihdam Eğilimleri Modeli 2005; IMF, Dünya Ekonomisine Bakış 2004

Kısaca, 2004 Aralık Ayında yayınlanan ILO “Dünya İstihdam Raporu 2004-2005” ve 15 Şubat 2005’te yayınlanan “Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu”, küresel boyutta işsizlik oranının 2004 yılında %6,3’ten %6,1’e gerilemesine rağmen hala tüm ülkeler için ciddi bir sorun olmaya devam ettiği görülmektedir(tablo7). Yani işsizlik bugünde tüm ülkelerde görülen evrensel bir sorundur.

Her iki raporda da özellikle vurgulanan nokta, işsizlik oranlarında meydana gelen azalmaların, "insana yakışır işlerdeki" açıkların kapanması sonucunu doğurmadığıdır. İşsizlikle mücadele politikalarının odaklanması gereken noktanın, istihdamın kapsamının genişletilmesinin yanı sıra çalışan kişilerin çalışma koşullarını da dikkate alması gerektiği yönündedir. Dünyada pek çok ülkede gözlenen giderek genişleyen enformel sektördeki çalışma koşullarının iyileştirilmesi, küreselleşmenin daha adil bir süreç haline getirilmesi ve gençler arasındaki yüksek işsizlik oranları gibi sorunların uluslararası alanda Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü, ILO, Birleşmiş Milletler ve AB'nin ortak yaklaşımları ile aşılması önerilmektedir. Ulusal düzeyde ise bu sorunların hükümet, işçi ve işverenler arasında etkin sosyal diyalog mekanizmalarıyla aşılması hedeflenmelidir.¹⁶³

İşgücü, istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu nüfustur. Yani nüfusun çalışan ve iş arayan kesimidir. Belli bir dönemdeki işgücünün 15 ve daha yukarı yaş nüfus içindeki oranı işgücüne katılma oranını (İKO) vermektedir. Nüfusun yaş yapısı, yaşlı nüfus ve genç nüfusun toplam nüfusa oranları, okullaşma oranı, gelir düzeyi ve işgücü talebi kırsal ve kentsel bölgelerdeki yerleşme oranları İKO'yu etkilemektedir. İşgücünün yapısını sayısal olarak belirleyen yukarıdaki etmenlerin yanında nitelik olarak belirleyen etken ise eğitimidir. Eğitime yapılan yatırım işgücünün niteliğini artırmakta, niteliğin artması ise verimlilik ve üretim artışını beraberinde

(163) ASLANTEPE, a.g.e..

getirmektedir.¹⁶⁴ Türkiye’de ve Dünyada işgücüne katılım oranları Tablo 8’de görüldüğü gibidir. Tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye bu açıdan ele alındığında daha düşük değerlere sahiptir.

Tablo 8: İşgücüne Katılma Oranları (%)

Ülkeler	2001	2002	2003	2004
Türkiye	52.3	52.3	51.1	51.5
ABD	76.8	76.6	75.8	75.4
Avusturya	70.7	71.6	71.6	70.2
Kanada	76.4	77.4	78.2	78.2
Çek Cumhuriyeti	71.1	70.9	70.4	70.1
Danimarka	79.2	79.9	79.4	80.2
Finlandiya	74.6	74.5	74.1	73.8
Fransa	68.6	69.0	69.4	69.5
Almanya	71.5	71.5	71.3	72.7
Yunanistan	62.1	64.2	65.1	66.5
Macaristan	59.6	59.7	60.6	60.5
İrlanda	67.5	67.9	68.0	68.6
İtalya	60.7	61.2	61.6	62.5
Japonya	72.6	72.3	72.3	72.2
Hollanda	75.7	76.5	76.4	76.6
Norveç	80.3	80.3	79.3	79.1
Polonya	65.7	64.8	64.2	64.2
Slovak Cumhuriyeti	70.5	69.9	70.0	69.7
İspanya	65.8	67.1	68.5	69.7
İsveç	79.3	79.1	78.9	78.7
İngiltere	76.4	76.6	76.6	76.2
EU- 15	69.5	69.9	70.2	70.8
EU- 19	69.0	69.3	69.4	69.9
OECD Avrupa	67.1	67.4	67.3	67.8
Toplam OECD	70.0	70.0	69.8	70.1

Kaynak: OECD Employment Outlook 2005 (LFPR 15-64)

(164) BİÇERLİ, a.g.e., s.50-54.

3.2. TÜRKİYE'DE İSTİHDAM VE İŞGÜCÜ YAPISI

Türkiye İstatistik Kurumu'nun, 2000 yılında uyguladığı Genel Nüfus Tespiti'nin kesin sonuçlarına göre ülkemizin toplam nüfusu 67.803.927 olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun 44.006.274'ünün il ve ilçe merkezlerinde, 23.797.653'ünün köylerde bulunduğu açıklanmıştır. il ve ilçe merkezlerinin toplam nüfus içindeki oranı % 64,90, köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ise % 35,10'dur (tablo 9).¹⁶⁵ Türkiye'de 1927-1950 döneminde kentsel nüfusun oranı önemli bir değişim göstermemiştir. 1950 yılından sonra kentsel nüfusun oranı hızla artmış, 1985 yılından sonra ise kırsal nüfusu aşmıştır.¹⁶⁶

Tablo 9: 2000 Yılı Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına Göre Nüfus Durumu

2000 YILI NÜFUS SAYIMI KESİN SONUÇLARINA GÖRE NÜFUS DURUMU				
Toplam	Kent	Kent %	Kır	Kır %
67.803.927	44.006.274	64,90	23.797.653	35,10

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2000 yılı Genel Nüfusu Sayımı Kesin Sonuçları

1990 ve 2000 Genel Nüfus tespitlerine göre, 1990-2000 yılları arasında nüfus artış hızının % 18,3 olduğu, bu nüfus artış hızının il ve ilçe merkezlerinde % 26,8, köylerde ise % 4,2 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, 81 ilin 66'sında nüfus artışı yaşanmıştır. En yüksek artış % 41,8 ile Antalya ilinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde nüfusu azalan 15 il arasında en hızlı azalış % 35,6 ile Tunceli'de gerçekleşmiştir.¹⁶⁷ Ülke nüfusu 2004 yılında , 2000 yılına göre % 4,94 artarak 71.152.000 olarak

(165) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15.01.2007).

(166) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 18.01.2007).

(167) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.01.2007)

gerçekleşmiştir. 2010 yılında da 2000 yılına göre % 12,83 artarak 76.505.000 olacağı tahmin edilmektedir (tablo 10).

Tablo 10: 10 Yıllık Nüfus Projeksiyonu

YIL	NÜFUS
2000	67.803.927
2001	68.365.000
2002	69.302.000
2003	70.231.000
2004	71.152.000
2005	72.065.000
2006	72.974.000
2007	73.875.000
2008	74.766.000
2009	75.643.000
2010	76.505.000

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 09.01.2007)

İşgücü arzı kavramı, bir ekonomide toplam nüfus içinde ekonomik faaliyete katılmak isteyenlerin toplam sayısını ifade etmektedir. İşgücü arzının kaynağı ise genel nüfus miktarıdır. Fakat bu kaynak, bütünüyle emek arzına dahil değildir. 15 yaşından aşağı çocuklarla, 64 yaşından yukarı yaşlılar çalışma çağı dışında kabul edilmektedir. Yani, çalışma çağındaki nüfus, 15-64 yaş içinde yer alan kişileri kapsamaktadır.¹⁶⁸ Buna aktif (faal) nüfus da denilmektedir. Aktif nüfus tanımlaması, bu yaştakilerin aktif ve çalışır durumda olduğunu göstermemektedir. Bu yaş grubu çalışan nüfus olmayıp, çalışma çağına gelen nüfus olduğundan ve iktisaden faal olanların yanında faal olmayanları da kapsadığından, çağ nüfus deyimini daha doğru olmaktadır. Kısacası çağ nüfus, fiilen çalışanların veya çalışmak isteyenlerin sayısını değil, “bir ülke nüfusunun istihdam potansiyelini” göstermektedir.¹⁶⁹

(168) ZAIM, a.g.e, s.107-108.

(169) Aslan EREN, **Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar**, Muğla Üniversitesi Yayınları: 11, İ.İ.B.F. Yayınları: 02, Muğla Üniversitesi Basımevi, 5. Baskı, Muğla, Ekim 2002, s.12-13.

Türkiye'deki aktif nüfus (15-64 yaş grubu) yaklaşık 2030'lu yıllara kadar hızlı bir artış temposu sürdürecektir. Nüfus artış hızı %1,4-1,5 buna karşılık çalışabilir çağ nüfusu %2,5-3,5 oranında artacaktır.¹⁷⁰

İşgücü, istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu nüfustur şeklinde tanımlanabilir. Yani nüfusun çalışan ve iş arayan kesimidir. Bir ülkenin nüfusu ve demografik yapısı o ülkenin işgücünün ve istihdamının nitelik ve niceliğini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, ülke nüfusunun, cinsiyet, yaş ve bölgelere göre dağılımı, eğitim durumu ve nüfus artış hızı gibi demografik göstergeler işgücünü belirleyen faktörlerdir. İşgücü piyasasının arz yönünü belirleyen temel faktör olan nüfusun miktarı, yapısı ve kullanılış şekline bağlı olarak istihdamın yapısını etkilemektedir. Nüfus artış hızı, işgücü artış hızını belirleyen temel değişendir. İşgücü arzındaki artış hızı doğrudan doğruya nüfus artış hızı ile ilgilidir. Bunun nedeni, işgücünün çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak tanımlanan işgücüne katılma oranı sabitken ve dış göçler ihmal edilirken, nüfus artış hızının 15 yıl sonra işgücü artış hızına eşit olacağı beklentisidir.¹⁷¹ Türkiye açısından baktığımızda, İstihdam yapısının bir belirleyicisi olan nüfusun, hızla artmakta olduğu ve bu hızlı artan nüfusun önemli bir bölümünün de genç yaş grubu olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'deki hızlı nüfus artışı, kişi başına geliri ve tasarrufları düşürmektedir. Tasarruf azalışı yatırım ve büyüme hızını düşürmekte, buda istihdam artışını azaltmaktadır. Ayrıca, hızlı nüfus artışı ve şehirleşme, sosyal güvenlik harcamalarını arttırarak devlet bütçesinin kabarmasına, yatırımlara akabilecek kaynakların cari harcamalara kaymasına, enflasyona ve istikrarsızlara neden olarak istihdamın olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.¹⁷²

(170) Tuğrul KUDATGOBİLİK, **Ulusal İstihdam Stratejisi Gerekli**, İşveren Dergisi, Ağustos 2005

(171) DPT, **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. "Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu"**, Yayın No: DPT:2556-ÖİK:572, Ankara, 2001, s.7.

(172) Ahmet KILIÇBAY, **Türk Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s.296.

Nüfusun genç yapıda olması, bir taraftan çalışma çağındaki nüfusu, diğer taraftan işgücüne katılan nüfusu artırmaktadır. Her yıl sınırlı olarak artan istihdam olanaklarına karşılık daha fazla artan işgücü, işsizliğin sürekli artmasıyla sonuçlanmaktadır.¹⁷³

Eğitimin işgücü arz ve talebi açısından taşıdığı önem günden güne arttığı görülmektedir. Tüm ülkeler için temel sorun, işgücü arz ve talebi arasındaki eğitilmiş iş gücünün gerek nitel gerekse nicel açıdır. Bu anlamda, işgücünün ekonomik ve sosyal anlamda etkinliği, niteliksel ve niceliksel yönüyle de bağlantılıdır. İşgücünün niteliği ancak iyi bir eğitimle geliştirilebilir ve iş arzında eğitilmiş işgücünün niceliği etkin olmaktadır.¹⁷⁴ Bu bağlamda insan kaynağı olarak nüfus ve demografik yapı esas alındığında, genç bir nüfusa sahip olmamızın bizim açımızdan bir demografik fırsat penceresi olabilmesi için, bu genç nüfusun iyi eğitilmesi ve istihdam edilmesi gerekmektedir.¹⁷⁵

Hızla değişen teknoloji, bilgi ekonomisi, küreselleşme ve artan uluslararası rekabetin, işgücü piyasasında eğitilmiş, becerili, kalifiye işgücüne gereksinimi arttırdığı söylenebilir.¹⁷⁶ Bu nedenle işgücünün yalnızca tek bir alanda eğitimi artık yeterli olmamakta, bunun yerine değişen işgücü piyasasının gereklerine kısa sürede uyum sağlayabilecek niteliklere sahip işgücünün yaşam boyu eğitimi öngörülmektedir. Bireyin sürekli istihdamda kalması yaşam boyu eğitim alması ile mümkün hale gelmiştir. Çünkü, istihdam ve eğitim arasında interaktif bir ilişki söz konusudur. Eğitim istihdamda artışa ve yeni iş kollarına uyumu sağlarken, günün koşullarına göre istihdam yapısında meydana gelen değişimler de eğitim politikalarına

(173) ALGAN,ILDIRAR,**a.g.e.s.**58.

(174) Handan KUMAŞ“**İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri**”,Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.Cilt: 3, Sayı: 4, İzmir,Ekim-Kasım-Aralık,2001,s.34-35.

(175) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15.01.2007).

(176) Murat BAŞESGİOĞLU,**İşsizlik Kişisel Bir Kusur Değil, Toplumsal Ve Çözümü Zor Bir Sorundur**,İşveren Dergisi,Ağustos 2005.

yön vermektedir. Ayrıca işgücünün daha eğitilmiş hale getirilmesi verimliliği de artırmaktadır.¹⁷⁷

Türkiye’de işgücü piyasasının yapısı, gelişmekte olan ülkelerin gösterdikleri özellikleri yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de geleneksel ve modern kesim olarak ikili ve parçalanmış bir işgücü piyasası söz konusudur. Kırsal istihdam-kentsel istihdam, enformel sektör-formel sektör, tarımsal istihdam-sanayi istihdamı gibi istihdam şekillerinin karşı karşıya ve iç içe yaşanması, Türkiye işgücü piyasasının en önemli özelliğidir. Kır-kent ayrımı önemlidir. Kırsal kesimde var olan sosyo-ekonomik yapı içinde işgücünün değerlendirilmesi ile, yaşanan işsizliğin ve istihdam sorununun önemli bir kısmı açıklanmış olmaktadır.¹⁷⁸ Ayrıca Türkiye’de göze çarpan önemli bir farklılıkta işgücüne katılma oranının düşük olmasıdır. Her ülkede ve her gelişme safhasında aynı olmayan işgücüne katılma oranı, ülkenin milli hasılasını belirleme yönünden üretim faktörlerinden olan emeğin, yani insan gücünün miktar olarak potansiyel kapasitesini göstermesi açısından önemli bir göstergedir.¹⁷⁹ Tarım sektöründeki yüksek istihdam-düşük verimlilik, işgücüne katılma ve istihdam oranının özellikle kadınlarda çok düşük olması, ortalama eğitim seviyesinin düşüklüğü de Türkiye işgücü piyasasını diğer ülkelerden ayıran özellikler arasında sayılabilir.¹⁸⁰

İstihdam, 2000-Eylül 2006 dönemini içeren 5 yıllık süreçte yaklaşık 21 milyondan 23 milyon kişiye çıkmış, buna karşın 46 milyon civarında olan çalışabilir yaştaki nüfus 50 milyonun üzerine yükselmiştir. TÜİK'nun Eylül 2006 verilerine göre; kurumsal olmayan sivil nüfus 72.803.000, işgücüne dahil olmayan nüfus 26.407.000, işgücü nüfusu 25.444.000, eksik istihdam

(177) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 21.01.2007).

(178) Berrin CEYLAN ATAMAN, **İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikasının Temel Prensipleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Mart, Ankara, 1999, s.92.

(179) ZAIM, S., **a.g.e.**, s.124.

(180) TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.29.

847.000, istihdam oranı %44.6, istihdam artış oranı %4,67, işgücüne katılma oranı %49,1, işsizlik oranı %9,1, eksik istihdam oranı %3,3 olduğu görülmektedir. Yani ekonomimiz, artan nüfusa yeterli iş alanı yaratama konusunda yetersiz olduğu söylenebilir(tablo 11). Toplam istihdamın %32'si, istihdam edilen kadınların ise %55.1'i tarım sektöründedir. Tarım sektöründe çalışanların yaklaşık yarısı, toplam istihdamın %17.8'i ve istihdam edilen kadınların %44.9'u ücretsiz aile işçilerini oluşturmaktadır. Ücretsiz aile işçi oranları, tarım sektöründe gizli işsizliğin yüksek, verimliliğin ise düşük olduğunun göstergesidir. Tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçiş döneminde olan Türkiye'de tarımdan çıkışın kaçınılmaz hale gelmesi, özellikle bu sektördeki niteliksiz işgücünün işsiz kalmasına veya kayıt dışı sektörde istihdam edilmesine neden olabilecektir. Bu durum, üretim ve verimliliğin artırılmasında işgücü niteliğinin yükseltilmesi gereğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁸¹ İşgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelik ve türde mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, işgücüne sürekli değişen talepleri paralelinde beceri kazandırılarak üretimde kalite ve verimlilik düzeyinin yükseltilmesi ve rekabet gücünün artırılması, hayat boyu eğitimin temel bir ilke olarak benimsenmesi gerekmektedir.¹⁸²

Ülkemizde işsizlik sorununun, önemli nedenlerinin başında, hızlı nüfus artışı, tarım sektöründeki çözüme, kadın istihdamının düşüklüğü, işgücünün eğitim düzeyinin düşük olması ve işgücü piyasasının yapısal özelliklerinin (istihdam üzerindeki vergi yükleri, yatırım maliyetleri, kayıt dışı istihdam) geldiği söylenebilir. Artan işsizlik, insan kaynaklarının atıl kalması, kalkınmanın yavaşlaması, gelir adaletsizliği, yoksulluğun artması ve sosyal dışlanma gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.¹⁸³

(181) <http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2007)

(182) Ömer Faruk ÇOLAK, **İşsizliğin Dinamikleri**, İşveren Dergisi, Ağustos 2005.

(183) BAŞESGİOĞLU, **a.g.e.** .

Tablo 11. Yıllara Göre İşgücü Durumu

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006/Eylül
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	66.187.000	67.296.000	68.393.000	69.479.000	70.556.000	71.611.000	72.803.000
İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	23.133.000	23.667.000	24.233.000	25.272.000	25.616.000	26.260.000	26.407.000
15+Nüfus	46.211.000	47.158.000	48.041.000	48.912.000	49.906.000	50.826.000	51.851.000
İşgücü	23.078.000	23.491.000	23.818.000	23.640.000	24.289.000	24.565.000	25.444.000
İşgücüne Katılma Oranı (%)	49,9	49,8	49,6	48,3	48,7	48,3	49,1
İstihdamda Olanlar	21.581.000	21.524.000	21.354.000	21.147.000	21.791.000	22.046.000	23.128.000
İstihdam Oranı (%)	46,7	45,6	44,4	43,2	43,7	43,4	44,6
İstihdam Artış Oranı (%)	-2,12	-0,26	-0,79	-0,97	2,95	-1,15	4,67
İşsiz	1.497.000	1.967.000	2.464.000	2.493.000	2.498.000	2.520.000	2.316.000
İşsizlik Oranı (%)	6,5	8,5	10,3	10,5	10,3	10,3	9,1
Eksik İstihdam	1.591.000	1.338.000	1.297.000	1.143.000	997.000	817.000	847.000
Eksik İstihdam Oranı (%)	6,9	6	5,4	4,8	4,1	3,3	3,3
İşsiz+Eksik İstihdam	3.088.000	3.240.00	3.709.000	3.636.000	3.495.000	3.337.000	3.163.000
İşsiz+Eksik İstihdam Oranı (%)	13,4	14,5	15,7	15,3	14,4	13,6	12,4

Kaynak: www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 10.01.2007) Hane Halkı İşgücü

Anketi Sonuçları Dikkate Alınarak Hazırlanmıştır.

Kısaca, Türkiye’de hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç olayı ile birlikte kentlerde iş gücü potansiyeli artmakta olduğu, ancak bu işgücünü karşılayacak bir istihdam artışının tarım dışındaki sektörlerde yaratılmadığı görülmektedir. Türkiye’de örgütlenmiş ve oldukça koruyucu yasal düzenlemelere sahip çalışanların yanı sıra, asgari ücretle ve güvencesiz

koşullarda çalışan çok sayıda ücretli bulunmaktadır.¹⁸⁴ Türkiye’de istihdamın sektörel yapısında tarım ağırlıklı yapı nedeni ile sanayi ve hizmetler sektöründe sınırlı olan istihdam olanakları farklı işgücü piyasalarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

İşgücü talebinin bir çok boyutu bulunduğu söylenebilir. Ancak bu boyutlardan en önemlisi işgücünün sektörel dağılımıdır. Ekonomideki sektörlerin çalışacak kişiler açısından yarattığı ve yaratacağı talep, gelişmenin aşamalarına göre farklılıklar göstermektedir. Tarihsel olarak en eski istihdam alanları tarım sektöründe olmuştur. Türkiye’de de tarım sektörü her zaman önemli bir istihdam alanı olmuştur. Gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmetler kesimi istihdamda büyük paya sahip iken, gelişmekte olan ülkelerde tarım kesimi ağırlıklı istihdam yapısının söz konusu olduğu görülmektedir.¹⁸⁵ Türkiye’de toplam istihdamın önemli bir bölümü tarım sektöründen sağlanmakla birlikte, tarımın toplam istihdam içindeki payının sürekli gerilediği görülmektedir. Tarımsal istihdamda gizli işsizlik yaşanmaktadır ve işgücü verimliliği de oldukça düşüktür. Türkiye’de “işgücü verimliliğinin düşüklüğü” yanında “yeni iş yaratmada yetersizlik” istihdamın yapısal özellikleri arasındadır. Çalışanların büyük çoğunluğu yetersiz gelir düzeyinde çalışmakta ve ücretliler istihdam edilenlerin içinde düşük bir oranı oluşturmaktadır. Kayıtsızların, yani herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanların oranı yüksektir.¹⁸⁶

İstihdamın sektörel kompozisyonu incelendiğinde, tarım ağırlıklı yapıdan, hizmetler ağırlıklı yapıya doğru bir geçişin olduğu gözlenmektedir(tablo 12). Diğer bir ifade ile, Türkiye’de istihdamın dağılımında tarım sektörünün payındaki azalışın, hizmetler sektöründeki

(184) Faik AKTÜRK, “Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik”, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi, Nisan-Haziran, Sayı:3, Yıl:2, Ankara, 1999, ss.186-187.

(185) Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Yayıncılık 7. Basım, İstanbul, 2002, s.22.

(186) EYÜBOĞLU, **a.g.e.**, s.31-42.

artışla dengelendiğini söylemek mümkündür. Hizmet sektörünün ekonomide payı arttıķça, büyümenin de istihdam yaratma kapasitesi artmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de uzun dönemde istihdamın lokomotifinin hizmetler sektörü olacağı rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 12: Yıllar İtibarıyla İstihdamın Sektörel Dağılımı

	Bin Kişi					Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim					Toplam İçindeki Payları (%)				
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam
2000	7.769	3.810	1.364	8.637	21.580						36,1	17,7	6,3	40,1	100,3
2001	8.089	3.774	1.110	8.551	21.524	4,1	-0,9	-18,6	-1,0	-0,3	37,6	17,5	5,2	39,7	100,0
2002	7.458	3.954	958	8.984	21.354	-7,8	4,8	-13,7	5,1	-0,8	34,9	18,5	4,5	42,1	100,0
2003	7.165	3.846	965	9.171	21.147	-3,9	-2,7	0,7	2,1	-1,0	33,9	18,2	4,6	43,4	100,0
2004	7.400	3.988	1.029	9.374	21.791	3,3	3,7	6,6	2,2	3,0	34,0	18,3	4,7	43,0	100,0
2005	6.493	4.281	1.171	10.101	22.046	-12,3	7,3	13,8	7,8	1,2	29,5	19,4	5,3	45,8	100,0
2006-															
I	5.167	4.203	971	10.264	20.605	-17,1	3,7	5,1	6,6	-1,1	25,1	20,4	4,7	49,8	100,0
II	6.488	4.277	1.336	10.759	22.860	-10,7	2,7	6,7	7,2	0,6	28,4	18,7	5,8	47,1	100,0
III	6.809	4.531	1.382	10.557	23.279	-2,6	2,9	7,0	4,0	1,9	29,2	19,5	5,9	45,3	100,0

Kaynak : www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.01.2007)

Türkiye’de işyeri durumuna göre istihdam edilenlerin dağılımına bakıldığında ise 2000 yılında toplam istihdam edilenlerin içerisinde kamuda çalışanların sayısı 3.109.000, özelde 18.472.000, 2006 yılında kamuda çalışanların sayısı 2.863.000 ve özelde ise 20.416.000 olduğu görülmektedir. İstihdam edilen nüfusu erkek ve kadın olarak ayırdığımızda istihdam edilen erkek nüfusun 2000 yılında kamuda 2.404.000 ve özelde 13.375.000, kadın nüfusun ise kamuda 705.000 ve özelde 5.096.000, 2006 yılında ise erkek nüfusun kamuda 2.217.000 ve özelde 14.853.000, kadın nüfusun kamuda 646.000 ve özelde 5.563.000 olduğu görülmektedir. İstihdam edilen nüfusun kent ve kırsal olarak ayırdığımızda ise kent nüfusunun kırsal nüfusa göre daha yoğun olduğu görülmektedir (tablo 13).

Türkiye’de istihdam edilenlerin sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı durumuna bakıldığında 2000 yılında 8.354.000 ücretli, 2.134.000 yevmiyeli, 1.109.000 işveren, 5.325.000 kendi hesabına, 4.660.000 ücretsiz aile işçisi ve toplam 21.581.000, 2006 yılında ise 11.198.000 ücretli, 1.801.000 yevmiyeli, 1.236.000 işveren, 5.251.000 kendi hesabına, 3.642.000 ücretsiz aile işçisi ve toplam 23.128.000 olduğu görülmektedir. İstihdam edilen nüfusu erkek ve kadın olarak ayırdığımızda erkek nüfusunun kadın nüfusa göre daha yoğun olduğu görülmektedir (tablo 14).

Tablo 13: İşyeri Durumuna Göre (Kamu-Özel) İstihdam Edilenler (000)

TÜRKİYE							
Toplam	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006/Eylül
Toplam	21.581	21.525	21.354	21.1747	21.791	22.046	23.279
Kamu	3.109	3.157	3.226	3.212	2.960	3.043	2.863
Özel	18.472	18.368	18.129	17.934	18.831	19.003	20.416
Erkek							
Toplam	15.780	15.556	15.232	15.256	16.023	16.346	17.070
Kamu	2.404	2.490	2.531	2.501	2.342	2.367	2.217
Özel	13.375	13.065	12.701	12.755	13.681	13.979	14.853
Kadın							
Toplam	5.801	5.969	6.122	5.891	5.768	5.700	6.209
Kamu	705	667	694	712	618	676	646
Özel	5.096	5.301	5.428	5.180	5.150	5.024	5.563
KENT							
Toplam	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006/Eylül
Toplam	11.104	11.076	11.111	11.287	11.843	12.566	13.345
Kamu	2.317	2.307	2.296	2.325	2.242	2.236	2.073
Özel	8.787	8.768	8.815	8.962	9.601	10.330	11.272
Erkek							
Toplam	9.034	9.002	8.844	9.025	9.519	10.041	10.631
Kamu	1.713	1.738	1.707	1.735	1.716	1.671	1.533
Özel	7.319	7.263	7.138	7.289	7.803	8.370	9.098
Kadın							
Toplam	2.070	2.074	2.267	2.262	2.325	2.525	2.714
Kamu	604	569	589	590	526	565	540
Özel	1.467	1.505	1.679	1.672	1.799	1.959	2.174
KIR							
Toplam	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006/Eylül
Toplam	10.477	10.449	10.243	9.860	9.948	9.480	9.934
Kamu	792	849	930	887	718	807	790
Özel	9.684	9.601	9.313	8.973	9.230	8.673	9.144
Erkek							
Toplam	6.746	6.544	6.388	6.213	6.505	6.305	6.439
Kamu	691	752	824	765	626	696	684
Özel	6.055	5.802	5.564	5.466	5.879	5.608	5.755
Kadın							
Toplam	3.731	3.895	3.855	3.630	3.443	3.175	3.495
Kamu	101	97	106	122	92	110	106
Özel	3.630	3.798	3.749	3.508	3.351	3.065	3.388

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları Dikkate Alınarak Hazırlanmıştır.

Tablo 14: İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu

Bin Kişi (000)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006/ Eylül
Toplam	21.581	21.524	21.354	21.147	21.790	22.046	23.128
Ücretli	8.354	8.355	8.979	9.042	9.279	10.355	11.198
Yevmiyeli	2.134	1.771	1.646	1.665	1.800	1.590	1.801
İşveren	1.109	1.139	1.186	1.052	1.020	1.132	1.236
Kendi Hesabına	5.325	5.365	5.089	5.250	5.388	5.438	5.251
Ücretsiz Aile İşçisi	4.660	4.865	4.455	4.138	4.303	3.527	3.642
Kent Toplam	11.104	11.076	11.111	11.287	11.843	12.566	13.377
Kent / Erkek							
Toplam	9.034	9.002	8.844	9.025	9.519	10.041	10.608
Ücretli	5.269	5.343	5.468	5.621	5.785	6.330	6.856
Yevmiyeli	1.059	973	803	823	922	784	767
İşveren	871	905	902	805	754	843	900
Kendi Hesabına	1.540	1.470	1.381	1.506	1.751	1.814	1.822
Ücretsiz Aile İşçisi	295	311	291	271	306	269	263
Kent / Kadın							
Toplam	2.070	2.074	2.267	2.262	2.324	2.525	2.769
Ücretli	1518	1.481	1.614	1.638	1.649	1.820	2.023
Yevmiyeli	157	164	214	207	189	172	191
İşveren	36	33	46	36	38	38	57
Kendi Hesabına	172	195	169	168	170	238	213
Ücretsiz Aile İşçisi	186	201	224	212	278	256	285
Kır Toplam	10.477	10.449	10.243	9.860	9.947	9.480	9.751
Kır / Erkek							
Toplam	6.746	6.554	6.388	6.230	6.504	6.305	6.383
Ücretli	1.297	1.324	1.618	1521	1.568	1.848	1.957
Yevmiyeli	816	533	471	497	539	488	646
İşveren	195	195	223	206	217	238	264
Kendi Hesabına	3.098	3.126	2945	3.028	3.054	2.850	2.693
Ücretsiz Aile İşçisi	1.340	1.375	1130	979	1.127	881	821
Kır / Kadın							
Toplam	3.731	3.895	3.855	3.630	3.443	3.175	3.368
Ücretli	270	237	279	263	277	360	362
Yevmiyeli	101	101	157	138	150	146	196
İşveren	7	7	15	5	11	13	15
Kendi Hesabına	515	574	594	548	413	536	523
Ücretsiz Aile İşçisi	2.838	2.977	2.810	2.675	2.593	2.120	2.273

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları Dikkate

Alınarak Hazırlanmıştır

Türkiye'deki işgücü piyasasının çarpıcı özelliklerinden biri de, kayıt dışı ve enformel istihdamın büyüklüğüdür. Kayıt dışı istihdam birdenbire ortaya çıkan bir sorun değildir. Kayıt dışı ekonominin bir parçası olan kayıt dışı istihdam, ülke ekonomisindeki gelişmeler sonrasında kendi sosyal dokusunu (biçimini) yaratarak oluşmuştur denilebilir.¹⁸⁷ Kayıt dışı sektör, hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayan istihdam yada devletin egemenlik alanı dışında istihdam faaliyeti şeklinde tanımlanırken, enformel sektör şirketleşmemiş, on kişiden daha az çalışanı bulunan, sabit olmayan işyerlerinde çoğunlukla kendi hesabına ve evde çalışma şeklinde faaliyetini sürdüren, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların istihdamı olarak tanımlanmaktadır. Formel sektörde çalışanlar; ücret düzeyi, çalışma koşulları, sendikalar ve/veya devletin çalışma hayatındaki düzenlemeleri ile koruma altına alınmışlarken, enformel faaliyetler yasal ve kurumsal çerçevenin dışında yer almalarından dolayı sosyal koruma mekanizmalarından yararlanamayan, pazarlık gücü olmayan çalışanlardan oluşmaktadır. Enformel sektörü kayıt dışı sektörden ayıran en önemli özellik, bu sektörün kayıtlı ekonomiyi de içeriyor olmasıdır.¹⁸⁸ Kayıt dışı faaliyette bulunanların ortak özellikleri, işletmelerin ölçeklerinin küçük olması, sermaye gereksinimlerinin düşük çoğu zaman bölgesel ya da akraba ilişkileri çerçevesinde sosyal güvenlik korumasına sahip olmaması veya buna ihtiyaç duymamasıdır. Birçok ülkeye ilişkin yapılan çalışmalarda enformel istihdamın küçük ölçekli işletmelere mahsus olduğu tespit edilmiştir. Büyük ölçekli işletmelerin, bu işletmelerle taşeronluk çerçevesinde girdikleri ilişkiler kayıt dışı istihdamı dolaylı olarak desteklemektedir.¹⁸⁹ Kayıtlı ekonomide çalışanlara uygulanan yüksek vergi oranları ile çalışanın işverene maliyetinin yüksek olması gibi kamunun getirdiği katı sınırlamalar da kayıt dışının büyümesinde etkili olmaktadır. Kayıt dışı istihdamda, çalışanların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi veya eksik bildirilmesi nedeniyle, vergi ve sosyal güvenlik primleri vb. gibi yasal yükümlülüklerden kaçınılması

(187) ÇOLAK, a.g.e..

(188) Neşe ALGAN, **Türkiye'de Kayıt Dışı Sektör: Boyutları, Etkisi ve Kayıt Dışı Sektörü Küçültme Konusunda Öneriler**, İşveren Dergisi, Ağustos 2004.

(189) ÇOLAK, a.g.e. .

söz konusudur.¹⁹⁰ Kayıt dışı istihdamın boyutlarını, bu olgunun niteliği gereği, ölçecek etkin bir yöntemin olmaması, ekonomi içinde bu konudaki çalışmaların önemini daha da arttırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sosyal ve mali sorunlarının başında yer alan kayıt dışı istihdamın en önemli nedenleri, nüfus artışı, iç göç, gelir dağılımı, işsizlik, enflasyon ve ekonomik yapıdaki değişim gibi sosyo-ekonomik olgulardır.¹⁹¹

Kayıt dışı istihdamın bir diğer boyutunu da çocuk istihdamı oluşturmaktadır. Çocuk istihdamı daha çok yoğun rekabete açık, son derece değişken ya da mevsimlik pazarlar içinde faaliyet gösteren, yeterli sermayeden yoksun kayıt dışı faaliyette bulunan işyerlerinde görülmektedir.¹⁹² Çalışan çocuk sorununun temelinde ailenin ekonomik durumu oldukça önemlidir. Kırsal kesimde ücretsiz aile yardımcısı olarak yoğun biçimde tarım üretimine katkıda bulunan çocuk, kentlerde ve kayıtlı sektörde çırak, stajyer, kaçak işçi biçimlerinde istihdam imkanı bulmakta, temel kayıt-dışı sektörler ise çocuk işgücü istihdamı için çok daha elverişli olanaklar sağlamaktadır.¹⁹³ 18 yaşın altında bulunan tüm kişiler Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından çocuk olarak adlandırmaktadır. Dünyada 5-17 yaş grubunda 1 milyar 531 milyon çocuk bulunduğu ve bunların 1 milyar 199 kişisini ise 5-14 yaş grubundaki çocukların oluşturduğu tahmin edilmektedir.¹⁹⁴

Türkiye’de çocukların çalıştırılmasının temel nedeni olarak nüfus artış hızının yüksek olması, ekonomik krizler, bütçeden eğitime ve sağlığa yeterince pay ayrılmaması sıralanabilir. Yetişkinlerin yerine çocukların çalıştırılması,

(190) ÇALIŞMA ve SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI, **Türkiye’de İşsizliğin Önlenmesi ve İstihdamın Arttırılması**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Genel Yayın No: 117, Ankara, 2004, s.26-42.

(191) Tuncay GÜLOĞLU, **The Reality of Informal Employment in Turkey**, Cornell University, 2005.

(192) TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-354, Aralık 2002, İstanbul, s.107.

(193) GÜLOĞLU, **a.g.e.**

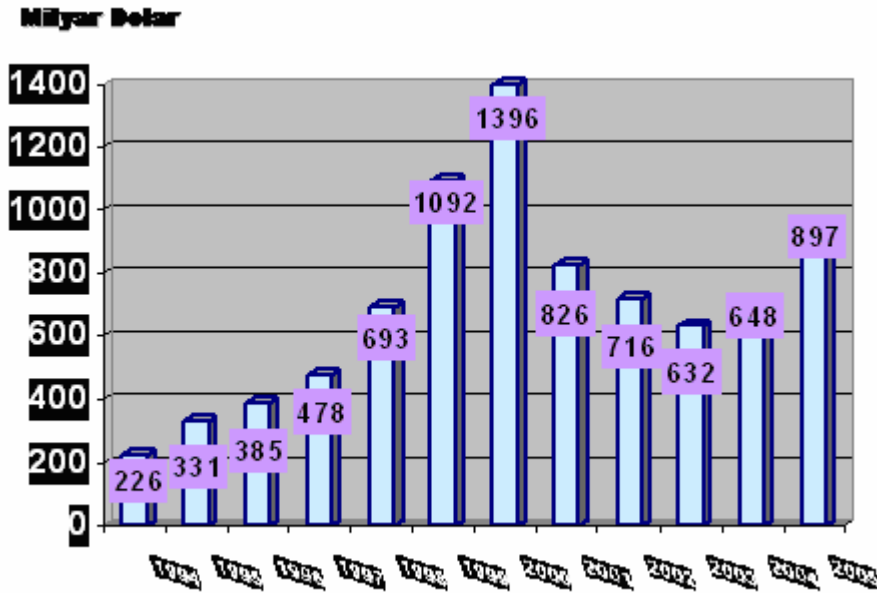
(194) ILO, **“Every Child Counts New Global Estimates on Child Labour”**. April, Geneva, 2002, s.8.

işverene işgücü maliyeti yönünden de kolaylıklar sağlamaktadır ve değişken işgücü talebi açısından da, piyasa durgunlaştığında işten çıkartılmaları daha kolay olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, çocuk istihdamının sürekli olmaktan çok süreksiz olduğu söylenebilir.

3.3. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

1990'lı yılların ortalarından itibaren giderek artan bir oranda önem kazanan uluslararası doğrudan yabancı yatırım akımları birçok ülke için borç yaratmayan bir dış finansman kaynağı olması sebebiyle önemini her gün biraz daha arttırmaktadır.

Tablo 15: Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak: www.unctad.org. verilerinden faydalanarak hazırlanılmıştır.

Uluslar arası doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 2005 yılında 897 milyar \$ düzeyinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. 1994-2000 yılları arasında yükselen, 2000–2004 yılları arasında dalgalı bir seyir izleyen, uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2000 yılında ulaştığı seviyeyi (1,4 trilyon \$) koruyamamış ve 2001, 2002, 2003 yıllarında bir önceki yıla göre düşüş trendine girmiştir (tablo 15). 2004 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2003 yılına göre % 2, 2005 yılında doğrudan yatırım girişleri 2004

yılına göre % 29'luk artış göstermiştir. Bu bağlamda, 2004 yılı öncesi devam eden aşağı yönlü hareket sona erdiği söylenebilir.

Uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin rekor seviyeye ulaştığı 2000 yılında en fazla doğrudan yatırım çeken on ülkeye yapılan uluslararası doğrudan yatırım toplamı 1.036 milyar \$ olup, bu değer toplamın % 71'ini temsil etmektedir. Uluslararası doğrudan yatırım girişleri sıralamasında 2000 yılında ilk üç sırayı ABD, Almanya, İngiltere alırken Türkiye 53 üncü sırada yer almıştır.

Tablo 16: Ülke Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Dağılımı

	2001	2002	2003	2004
TOPLAM	826	716	633	648
		-%13	-%12	%2
GELİŞMİŞ ÜLKELER	596	548	442	380
		-%8	-%19	-%14
PAY	%72	%76	%70	%59
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	218	156	166	233
		-%28	%6	%40
PAY	%26	%22	%26	%36

Kaynak: www.yased.org.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2007)

Uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin gerilediği 2001, 2002 ve 2003 yıllarında gelişmiş ülkeler ilk sıralardaki yerini korumuş, bununla birlikte Çin söz konusu yıllarda artan miktarda uluslararası doğrudan yatırım çekerek 2002 ve 2003 yıllarında üçüncü sırada yer almıştır.¹⁹⁵

(195) T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mayıs 2006.

Toplam 648,1 milyar \$ uluslararası doğrudan yatırım girişinin gerçekleştiği 2004 yılında en fazla doğrudan yatırım çeken on ülkeye 463,8 milyar \$ doğrudan yatırım yapılmıştır. İlk on ülkenin çektiği uluslararası doğrudan yatırımlar toplamı dünya toplamının % 72'sini oluşturmaktadır. Türkiye 2004 yılında, sıralamada bir önceki yıla göre 15 sıra yükselerek 35 inci sırada yer almıştır(tablo17).

Tablo 17: Dünyada Doğrudan Yatırımları

Çeken İlk 10 Ülke (Milyar \$)

1	ABD	95,9
2	BİRLEŞİK KRALLIK	78,4
3	ÇİN	60,6
4	LÜKSEMBURG	57,0
5	AVUSTRALYA	42,6
6	BELÇİKA	34,1
7	HONG KONG, ÇİN	34,0
8	FRANSA	24,3
9	İSPANYA	18,4
10	BREZİLYA	18,2
35	TÜRKİYE	2,7

Kaynak: www.yased.org.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2007)

3.4. TÜRKİYE'YE YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİ

Büyüme, enflasyon ve faiz oranları gibi makroekonomik göstergelerde görülen iyileşme; AB ile tam üyelik müzakerelerine ilişkin sürecin öngörülebilirlik üzerindeki etkisi ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yapısal reformların hız kazanmasının Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlar açısından cazibesini arttırdığı söylenebilir. Özellikle finans sektöründe gerçekleşen satın alma işlemleri ile özelleştirme ihalelerine yabancı yatırımcıların gösterdiği ilgi, Türkiye'nin artan cazibesine somut örnek teşkil etmektedir.¹⁹⁶

Ocak-Ekim 2006 yılı döneminde doğrudan yatırım girişi 15,8 milyar \$'dır. Söz konusu tutarın bileşenlerine bakıldığında 13,2 milyar \$ tutarındaki kısmının sermaye transferi, kalan 2,6 milyar \$ ise gayrimenkul alımları sonucunda oluştuğu görülmektedir. Türkiye'nin tek bir büyük ölçekli yatırımla 2001 yılında sağladığı 3,3 milyar \$ tutarında uluslararası doğrudan yatırım girişinin ardından, 2002 yılında çektiği 1,1 milyar \$ seviyesi ile başlayan artış trendini sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye'nin çektiği uluslararası doğrudan yatırımlar 2000 yılı öncesi ve sonrası dönemler itibarıyla incelendiğinde, uzun dönemli eğilimde önemli bir pozitif yönlü kırılmanın gerçekleştiği söylenebilir. Türkiye'ye yapılan uluslararası doğrudan yatırım 1995 – 2000 döneminde ortalama 853 milyon \$ düzeyindeyken, özellikle 2003 yılı ve sonrasında Türkiye'nin çektiği doğrudan yatırım artış göstermiş ve 2005 yılında 9,7 milyar \$ düzeyine yükselmiştir (tablo 18).

Özelleştirme idaresi Başkanlığı verilerine göre 2005 yılında toplam 8,2 milyar \$ tutarında özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu tutarın

(196) T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mayıs 2006.

% 86'lık kısmını blok satış yöntemiyle gerçekleştirilen özelleştirme işlemleri oluşturmuştur. Blok satışlar içerisinde 6,55 milyar \$ tutarındaki Türk Telekom özelleştirmesi ilk sırayı almıştır. 2005 yılında Türkiye'de 164 adet birleşme ve satın alma işlemi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu işlemlerin 103 adeti Türk şirketleri, 61 birleşme ve satın alma işlemi yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilen birleşme ve satın alma işlemlerine ilişkin ödemelerin tamamı 2005 yılı içerisinde tamamlanmadığı için 17,9 milyar \$ tutarındaki işlem değeri ödemeler dengesine bütünüyle yansımamıştır. Özelleştirme işlemleri dahil birleşme ve satın alma yoluyla 2005 yılı ödemeler dengesine uluslararası doğrudan yatırım olarak yansıyan rakam 7,1 milyar \$ Dolarıdır.

Doğrudan yabancı sermaye girişlerinin sektörlere göre dağılımına baktığımızda 2006 Ekim sonu itibariyle en büyük pay 5.892 milyon \$ ile mali araç kuruluşların faaliyetleri yatırımlarına aittir. Daha sonra sırasıyla ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri (4.768 milyon \$), toptan ve perakende ticaret (1.433 milyon \$) ve imalat sanayi (871 milyon \$) yatırımları gelmektedir (tablo 19).

TABLO 18: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (FİLİ GİRİŞLER) *

(Milyon \$)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Ocak- Ekim/ 2006
Doğrudan Yabancı Yatırımlar Toplam (Net)	885	722	805	940	783	982	3.352	1.137	1.752	2.883	9.804	15.804
Doğrudan Yabancı Sermaye	885	722	805	940	783	982	3.352	1.137	754	1.540	7.963	13.225
Sermaye (Net)	885	722	805	940	783	982	3.352	617	737	1.191	8.201	13.216
Giriş	934	914	852	953	813	1.707	3.374	622	745	1.291	8.537	13.782
Çıkış	-49	-192	-47	-13	-30	-725	-22	-5	-8	-100	-336	-566
Diğer Sermaye	--	--	--	--	--	--	--	520	17	349	-238	-9
Gayrimenkul (Net)	--	--	--	--	--	--	--	--	998	1.343	1.841	2.579

* Yabancı Sermayeli Firmaların Yabancı Ortaklarından Aldıkları Kredi

Geçici Veriler (2006 Ekim itibarıyla)

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2007)

TABLO 19: DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNİN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (Milyon \$)

Kodu	Sektörler	2002	2003	2004*	2005*	2006*
						Ocak-Ekim/
A	Tarım, Avcılık ve Ormancılık	--	1	4	5	2
B	Balıkçılık	--	--	2	--	--
C	Madencilik ve Taşocakçılığı	2	14	75	40	77
D	İmalat Sanayii	110	448	214	789	871
D	15 Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	14	249	78	68	232
D	17 Tekstil Ürünleri İmalatı	10	8	14	183	14
D	24 Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	9	9	39	174	304
D	29 B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	13	17	8	13	22
D	31 Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	4	2	13	39
D	34 Motorlu Kara Taşıtı , Römork ve Yarı-Römork İmalatı	33	145	35	106	70
D	36 Mobilya İmalatı; B.Y.S. Diğer İmalat	--	2	0	4	3
D	Diğer İmalat	19	14	38	228	188
E	Elektrik, Gaz ve Su	68	86	69	4	60
F	İnşaat	3	8	23	117	373
G	Toptan ve Perakende Ticaret,	89	92	103	68	1.433
H	Oteller ve Lokantalar	0	4	1	42	15
I	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1	2	639	3.250	4.768
J	Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	260	51	69	4.016	5.892
K	Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	6	3	29	25
L	Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	--	--	--	--	--
M	Eğitim Hizmetleri	0	0	0	17	--
N	Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	178
O	Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	84	10	36	86	88
P	Evlerde Yapıtılan Hizmet İşleri	--	--	--	--	--
Q	Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri	--	--	--	--	--
Toplam		622	745	1.291	8.537	14.654

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2007)

**TABLO 20: DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNİN
ÜLKELERE GÖRE (Milyon \$) DAĞILIMI**

Ülkeler	2002	2003	2004*	2005*	2006*
					Ocak- Ekim/
AB Ülkeleri (25)	455	555	1.025	4.991	12.837
Almanya	86	142	73	391	319
Fransa	22	120	34	2.105	335
Hollanda	72	50	568	267	5.005
İngiltere	8	141	126	284	405
İtalya	241	1	15	692	127
Diğer AB Ülkeleri	26	101	209	1.252	6.644
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	64	70	109	1.662	62
Afrika Ülkeleri	0	0	--	3	30
Amerika	9	58	97	123	620
Kuzey Amerika	9	58	97	115	598
A.B.D.	2	52	36	89	477
Kanada	7	6	61	26	121
Orta Amerika ve Karayipler	0	0	--	8	21
Güney Amerika	0	0	--	--	1
Asya	70	60	60	1.756	208
Körfez Ülkeleri	5	0	--	1.675	160
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	0	1	54	3	25
Diğer Asya Ülkeleri	65	59	6	78	23
Avustralya	0	0	--	1	18
Sınıflandırılmayan	24	2	--	1	7
Toplam	622	745	1.291	8.537	28.043

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2007)

2006 (Ağustos) itibariyle doğrudan yabancı sermaye girişlerinin ülkelere göre dağılımına baktığımızda, en büyük payı AB ülkelerinin (25) sahip olduğu görülmektedir. AB ülkeleri içerisinde de Hollanda başı çekmektedir. Hollanda'nın öne çıkmasını sağlayan 2006 Mayıs ayında Hollanda'da Türkiye'ye gerçekleşen büyük miktardaki doğrudan yabancı sermaye girişidir(tablo 20).

3.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doğrudan yabancı yatırım akışının ülkelerin istihdam yapısına çeşitli katkılar sağladığı söylenebilir. Bunlardan ilk istihdam hacmi üzerine olan etkisidir. Bu etkinin iki şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Birincisi, doğrudan üretim kapasitesi yaratarak istihdam artışı sağlamasıdır. Buna doğrudan istihdam yaratma etkisi adı verilmektedir. Yabancı yatırımların ev sahibi ülkede yatırım yapması, işletme kurması yada mevcut yatırımlarını genişletmesi bu tür etkileri ortaya çıkarmaktadır. İkinci katkı ise, yabancı yatırımların ortaya çıkardığı dolaylı yönden istihdam yaratma etkisidir. Doğrudan yabancı yatırımların neden olduğu rekabet artışı, yeni ve gelişmiş teknoloji, yeni yönetim ve üretim tekniklerinin kullanılması sonucu ortaya çıkabilecek olan istihdam artışı bu tür etkilere örnek olarak verilebilir.¹⁹⁷ Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki diğer etkileri ise; işgücü ücretleri ve işgücü verimliliği üzerinde meydana getirdiği etkilerdir. Doğrudan yabancı yatırım sonucu yatırım yapılan ev sahibi ülkelerde işgücü ücretlerinin ve işgücü verimliliğinin değişime uğradığı göze çarpmaktadır. Bununla beraber doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkileri; yatırım yapılan ülkenin sanayileşme derecesine göre farklılıklar gösterebilir. Gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşme biçimi önem taşıırken, gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayenin beraberinde getirdiği üretim teknikleri önem kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yeni işyerleri açılması sebebiyle yeni istihdam olanaklarının sağlanması, mevcut işyerlerinin çokuluslu şirketler tarafından devralınması tercih edilirken, gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılması istihdam sorununa bir çözüm olarak sunulmaktadır. Bazı durumlarda yabancı sermaye yerli tasarruflardan yararlanarak yabancı yatırımı kabul eden ev sahibi ülkelerdeki atıl kalmış üretim faktörlerini

(197) Rolf ALTER, "Foreign investment: Engine For employment?, The OECD Observer", Paris; Oct/Nov, No:190. <http://www.findarticles.com> (Erişim Tarihi 15.01.2007).

harekete geçirmekte ve yeni istihdam olanakları oluşturabilmektedir.¹⁹⁸ Ancak tüm beklenenlerin aksine yatırımların türü, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal koşullara bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye girişi bir ülkenin istihdam yapısı üzerinde beklenen etkileri yaratmayabilir.

3.5.1. İSTİHDAM HACMİ ÜZERİNDEKİ OLUMLU ETKİLER

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde bazı olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler esas olarak ülkelerin mal piyasası ile ilgili olmakla birlikte işgücü piyasasının da bu gelişmelerden olumlu bir şekilde etkilendiği söylenebilir. Pek çok ülkede doğrudan yabancı yatırımların istihdam hacmini artırdığı gözlemlenmektedir. Yatırımların geliş şekline ve hacmine bağlı olmakla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen ve emek yoğun üretim tekniklerinin kullanıldığı üretim süreçlerinde, doğrudan yabancı yatırımların istihdam hacmi üzerinde daha pozitif etkiler yarattığı kabul edilmektedir.¹⁹⁹

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren çok uluslu şirketlerin, 1970'li yılların ortasında 45 milyon kişi, 1990'lı yıllarda ise 70 milyon kişi personel istihdamına ulaştıkları görülmektedir.²⁰⁰ Doğrudan yabancı yatırımların 1997 yılında gelişmekte olan ülkelerde 26 milyon kişiye doğrudan, 41,6 milyon kişiye ise dolaylı olarak iş imkanı sağladığı kaydedilmiştir.²⁰¹ 2002 yılında uluslar arası alanda faaliyette bulunan yabancı firma istihdam rakamlarının toplam istihdam içerisindeki paylarının

(198) Gülten KUTAL, **Endüstri İlişkileri Açısından Çok Uluslu Şirketler**, Gür Ay Matbaası, İstanbul, 1982, s.94-99.

(199) <http://www.nber.org/papers/w.6205> (Erişim Tarihi: 06.01.2007).

(200) World Investment Report 1994, **TNCs, Employment and the Workplace**, (New York and Geneva: United Nations), United Nation Publication 1994.

(201) Elizabeth ASIÉDU, **The Determinants Of Employment Of Affiliates Of Us Multinational Enterprises In Africa**, Development Policy Review, Cilt:22, 2004, s.373.

Arjantin %8, Brezilya %5 , Meksika %7, Hindistan %4.1, Çin %9.5 ve Fransa %4.2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Genel olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkelerdeki şirketler tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar şeklinde düşünülmektedir. Ancak bu çok da doğru bir yaklaşım değildir. BU yatırımlar gelişmiş ülkelerde de gerçekleşmekte ve bu ülkelere de sadece olumlu katkılar sağlamaktadır. Jones ve Wren yaptıkları çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının İngiltere’de istihdam artışı açısından oldukça pozitif bir etki yarattığını bulmuşlardır. Bu bağlamda, Kuzey İngiltere ‘de yabancı sermaye yatırımları tarafından sağlanan istihdam hacmi 1963 yılında 8.500 civarındayken bu rakamın zaman içerisinde artarak 1978 yılında 53.000 ve 1993 yılında da 80.000 seviyesine yükseldiği gözlemlenmiştir.²⁰² Knoedler ise çalışmasında, 1986-1990 ve 1990-1996 yılları için yaptığı değerlendirmede Batı Almanya imalat sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmalarda 2,5 milyondan fazla kişinin istihdam edildiği belirtilmektedir.²⁰³

Figlio ve Blonigen ABD’de Güney Carolina’da 1980 yılında %4.6 olan yabancı istihdamının 1993 yılına gelindiğinde özellikle Japon sermayeli firmaların yatırımları ile birlikte % 6.7’e ulaştığını belirtmektedir. 1995 yılında ise yabancı sermayeli firmalarda olan artış n edeni ile istihdam hacmi %18’in üzerine çıktığı ifade edilmektedir. Güney Carolina Metropolitan İstatistiksel Alanı (MSAs)’nın 1980-1995 tarihleri arasında yapılan incelemesine göre 1980 yılında 24.197 (6,02) olan yabancı istihdamı 1985 yılında 29.505 (8,09), 1990 yılında 39.737 (10,59) ve 1995 yılında da 46.074(13,16) olarak gerçekleştiği kaydedilmiştir.²⁰⁴

(202) <http://ncl.ac.uk/nubstrescarch/publications/22648>(Erişim Tarihi: 07.01.2007).

(203) <http://www.fz-juelich.de/zam/docs/autoren2000/knoedler>(Erişim Tarihi: 25.01.2007).

(204) <http://link.jstor.org/> (Erişim Tarihi:20.01.07).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de istihdama olumlu etkileri olduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir. Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya ve Estonya için yapılan bir çalışma sonuçlarına göre söz konusu ülkelerde faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların istihdam hacmini artırdıkları görülmektedir. İmalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların istihdam oranı, toplam istihdam içerisinde 1993 yılı için Çek Cumhuriyeti'nde %5.9 iken 1996 yılına gelindiğinde %13.1 düzeyine genişlemiştir. Macaristan'da bu oran 1993 yılında %31,7 1996 yılında %36,1 olarak kaydedilmiştir. Slovakya'da 1993 yılı istihdam oranı %8 iken 1996 yılında bu oran %13'e yükselmiştir. 1995 yılında Estonya imalat sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların istihdam oranı, toplam istihdam içerisinde %13 olarak belirtilmiştir. Bu oran 1996 yılında ise %18,9 seviyesine yükselmiştir.²⁰⁵

1993-2000 yılları arasında Polonya'da gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım akımları sonucu Polonya'da istihdam artışının gerçekleştiği Golejewska tarafından belirtilmektedir. 1993-2000 yılları arasında imalat sektöründe gerçekleşen %11 'lik yabancı yatırım girişleri sonucu yabancı sermayeli şirketlerin sağladığı istihdam oranı 1993 yılında %3,5 iken 2000 yılında %14 seviyelerine yükselmiştir. Ayrıca 1995 yılında yabancı sermayeli firmalarda çalışan toplam işgücü 270.000 kişi iken bu rakam 2000 yılına gelindiğinde 602.000 seviyesine ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar Polonya ekonomisinde istihdam hacminde olumlu katkılar sağlamıştır.²⁰⁶

Doğrudan yabancı yatırımlarının Vietnam 'da da istidam hacmini artırıcı yönde etkiler gösterdiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar tüm endüstrilerde çok büyük istihdam olanakları ortaya

(205) Tomasz Mickiewicz, Slavo Radosevic, Urmaz Varblane, **The Value of Diversity: Foreign Direct Investment and Employment in Central Europe During Economic Recovery**, Working Paper 05/00.

(206) <http://gnu.univ.gda.pl/> (Erişim Tarihi: 05.01.2007).

çıkarabilmektedir. Vietnam'da 2001 yılının sonunda toplam olarak 400.000'den fazla kişinin yabancı sermayeli firmalar tarafından istihdam edildiği belirtilmektedir. Ayrıca sanayi sektöründe çalışan işgücünün %77.3'ünün de yabancı sermayeli firmalar tarafından istihdam edildiği ifade edilmektedir.²⁰⁷

Mariotti, Mutinelli ve Piscitello çalışmalarında az gelişmiş ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen İtalyan dikey yabancı yatırımlarının , az gelişmiş ülkelerde istihdam artışına yol açtığını belirtmektedir. Dışarıya yapılan İtalyan yatırımları sonucunda 1985 yılında 244.188, 1991 yılında 551.565 ve 1995 yılında da 589.438 kişiye istihdam sağlandığı yazarlar tarafından belirtilmektedir.²⁰⁸

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam hacmi üzerindeki etkileri doğrudan ve dolaylı etkiler olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; aşağıda sırasıyla incelenecektir.

3.5.1.1. İSTİHDAM HACMI ÜZERİNDEKİ DOĞRUDAN VE DOLAYLI ETKİLER

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam hacmi üzerindeki doğrudan etkileri; yeni iş sahaları ve üretim tesisleri yaratarak istihdam artışının sağlanması olarak ifade edilebilir. Doğrudan etki en belirgin olarak yeni yatırım aşamasında görülebilmektedir. Yeni yatırımlar dışında, faaliyette bulunan bir üretim tesisin kapasitesinin genişletilmesi ve kapasite kullanım oranının arttırılması da istihdam hacmi üzerinde doğrudan etkiler meydana

(207) Quynh, Pham Diem, Nguyen Thi Hong ve Bui Quang Tuan; **A Study Of Trade, Foreign Direct Investment and Labour in Vietnam**, (Edi.: Adam McCarty ve Tran Thi Ngoc Diep), Mekong Economics, Hanoi ,2002, s.44.

(208) <http://ideas.repec.org> (Erişim Tarihi: 10.01.2007).

getirmektir.²⁰⁹ Doğrudan yabancı yatırımların ortaya çıkardığı dolaylı istihdam yaratma etkisi;yabancı firmaların, yerel ekonomide yerel firmalar ile kurduğu güçlü bağlantılar sonucu meydana getirdiği değişim ve dönüşümlerin yol açtığı istihdam hacmi artışı olarak tanımlanabilir. Bazı ülkelerde dolaylı istihdam miktarı, doğrudan istihdam miktarından daha fazla olabilmektedir.²¹⁰

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin olumlu ve olumsuz yönleri tablo 21' de verilmiştir.

Tablo 21: Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri

Etki Alanı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar			
	Doğrudan		Dolaylı	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Hacim	Gelişmekte olan Endüstrilerde yeni iş imkanları ve net sermaye artışı	Bir takım iş kazanç kayıpları	İleri ve geri bağlantılar ile iş imkanlarının yaratılması	Yerel firmaların yerini alma sonucu olabilecek iş kayıpları
Nitelik	Ücret seviyesinde artış ve artan verimlilik	Yeni oluşumların tanıtılması veya kiralınması	Yerel firmalarda iş organizasyonlarının yapılması	Rekabet sonucu yerel firmalarda yaşanan fiyat düşüşleri
Yer	Yüksek işsizlik seviyesine karşı yeni ve daha verimli iş sahaları	Bölgesel oransızlıkların artması ve toplu yaşamın kentsel alanlarda tıkanması	Mevcut işgücünün firmalara yönlendirilmesi	Yerel üreticilerin yerini alma ve bölgesel işsizliği artırma

Kaynak: World Investment Report 1994, TNCs, employment and the workplace, UNCTAD 1994

Hükümetler yabancı şirket karlarından elde edilen vergi gelirlerini, yeni iş alanlarının yaratılmasında kullanmakta ve özellikle yeni yatırımların hayata geçmesi için değerlendirebilmektedir. Elde edilen bu gelirleri kısa vadede

(209) Alter, a.g.e..

(210) Sanjaya LALL, **The Employment Impact Of Globalisation In Developing Countries**, Queen Elizabeth House Working Paper, No:93, s.15.

yatırımlara kanalize eden hükümetler, yapım ve imar faaliyetleri vasıtası ile yeni istihdam sahaları yaratabilmektedir. Bu gibi durumlarda yabancı şirketler istihdama doğrudan değil dolaylı olarak katkıda bulunmuş olmaktadır.²¹¹

Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik getirisi ile birlikte modern yönetim anlayışının kültürel getirisini de hesaba katmak gerekir. Yabancı sermayeli şirketlerin, yönetim yapılanması içinde benimsemiş olduğu ve "sürdürülebilirlik" esası ile çerçevelenmiş kültürel harmanı, doğal olarak zincirleme bir reaksiyon içinde dalga dalga yayılmaktadır. Bu şirketlerle iş yapan tedarikçiler, iş ortakları, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler başta olmak üzere, mesleki kuruluşlar ve odalar, rakip şirketler bu öğrenme ve daha sonra da uygulama sürecinin içine dahil olacaklardır.²¹²

3.5.2. İSTİHDAM HACMİ ÜZERİNDE OLUMSUZ ETKİLERİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, istihdam hacmi ve işgücü üzerinde bir takım iyileşmelerin ve gelişmelerin yaşanmasını sağladığı gibi bazı olumsuz etkileri yarattığı da söylenebilir. Buna yönelik yapılan çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımlar sonucunda ekonomik hayat, işgücü piyasasının temel değişkenlerinin de olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde dünya işsizlik oranının artışı gözleri yabancı yatırım yapan çok uluslu şirketlere çevirmiştir. Bu şirketler gittikleri ülkelere teknoloji, yönetsel beceriler götürerek o ülkelerdeki istihdamı arttırmaktan çok o ülkedeki işçi becerilerini verimliliğini ve kalitesini arttırmaktadırlar.²¹³

(211) ALPAR, **a.g.e.**, s.123.

(212) Salim KADIBEŞEGİL, **Yabancı Sermayenin "Yatırımın Dışındaki" Yatırımları**, İşveren Dergisi, Aralık 2005.

(213) Anna GOLEJEWSKA, **Foreign Direct Investment And Its Employment Effects In Polish Manufacturing During Transition**, Analizy i Opracowania Keie Ug Nr 4/2002.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yatırım yapılan ülkede satış ve dağıtım ağının kurulmasıyla birlikte istihdam yaratma şansı vardır. Ancak bu yatırımlar, daha çok düşük işçi maliyetleri göz önüne alınarak ana ülkenin kendi piyasası ve diğer gelişmiş piyasalar için üretim yapılmasından dolayı yatırım yapılan ülkelerde satış ve dağıtım ağlarının kurulmaması sonucu negatif etki yaratabileceği de kabul edilmektedir.²¹⁴

Doğrudan yabancı yatırımların istihdama etkisi yatırımı yapan ülkenin yatırım stratejisine göre değişkenlik göstermektedir. Amerikan ve İsveç firmalarının yatırım stratejileri karşılaştırıldığında Amerikan firmaların ücretlerin düşük olduğu ülkelerde emek yoğun yatırım stratejisini benimseyerek istihdama olumlu etki yarattığı, İsveç firmaları ise kendi ülkesinde daha çok emek yoğun, yatırım yaptığı ülkede sermaye yoğun yatırım stratejisi uygulayarak yatırım yaptığı ülkenin istihdamına negatif etki yarattığı söylenebilir.²¹⁵ Doğrudan yabancı yatırımların; sermaye yoğun yatırım politikaları, işgücü tasarrufuna yönelik teknolojiler, çok uluslu şirketlerin maliyet azaltıcı politikaları ve ekonomik krizler gibi nedenlerle istihdam üzerinde olumsuz etki yarattığı değerlendirilmektedir.

(214) P.S. ANDERSEN, P.HAINAUT, **Foreign Direct Investment And Employment In The Industrial Countries**, Bis Working Papers, No:61, November 1998.

(215) Magnus Blomström Robert E.Lipsey Gunnar Fors, **Foreign Direct Investment And Its Employment**, NBER Working Paper No.6205, October 1997.

3.6. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE'DEKİ İSTİHDAM YAPISINA ETKİLERİ

Günümüzde, ulusal ekonomilerin özel sektöre dayalı sürdürülebilir büyüme hedefini gerçekleştirebilmelerinin, ulusal kaynaklarını harekete geçirebilmeleri kadar, hızla artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekebilme ve bu yatırımların sağladığı kaynaklardan azami ölçüde istifade edebilme kapasitelerine de bağlı olduğu görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, sürdürülebilir büyümeye sağladığı katkının yanında, ulusal ekonomilere borç yükünü artırmayan dış kaynak, yeni istihdam ve ihracat imkanları, vergi geliri ile geliştirme maliyeti oldukça yüksek olan ileri teknoloji ve işletmecilik teknikleri sağlayabilme potansiyeline sahip olması da bu yatırımların cezp edilmesini ülkeler açısından önemli bir hedef haline getirmektedir. Sayılan tüm bu faydaların teorik bir bulgu olmanın ötesinde, pek çok gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerde gözlenen gerçeklikler olması sebebiyle, doğrudan yabancı yatırımların cezp edilmesi hususu, tüm ekonomik kalkınma politikalarında anahtar rol oynayan stratejik bir araç haline gelmiştir.

Türkiye'nin son dönemde yakaladığı güçlü ve istikrarlı makroekonomik performansın, uluslararası yatırımcılar için oldukça büyük önem taşıyan öngörülebilirlik ve büyüme potansiyeli ölçütleri bakımından cazibesini arttırdığı söylemek mümkündür. Uluslararası yatırımcıların artan bu ilgisinin, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili göstergelere de yansıdığı görülmektedir. 2002 yılında 5626 olan Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin sayısı 2005 yılında 11.685'e ulaşmıştır. 1995-2004 döneminde yıllık ortalama 1,4 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişleri, 2005 yılında 9,6 milyar dolar, 2006 yılının ilk on bir aylık döneminde de 17.2 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme

performansındaki bu artışı sürekli kılmak ve ülkeye ulusal ekonomik kalkınma hedeflerinin gerektirdiği nitelikte doğrudan yabancı yatırım girişi sağlamak açısından Türkiye'nin diğer ülkelerle bu alandaki yarışta rekabet gücünün artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, bu rakamların Türk şirketlerine olan ilgiyi göstermesi açısından çok çarpıcı olduğu söylenebilir. Ancak, söz konusu sermaye girişi daha çok mevcut şirketlerin satın alınması yoluyla gerçekleştirilmiştir. 2006 yılının Ocak-Kasım dönemine ilişkin veriler incelendiği zaman, doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde giren sermayenin önemli bir kısmının bankacılık sektörüne geldiği görülmektedir. Asıl arzu edilen yatırım şekli ise yabancı şirketlerin Türkiye'ye gelerek burada yeni yatırımlar yapmaları, yeni şirketler kurmaları ve bu yolla hem ekonomik büyümeye, hem de istihdama daha çok katkıda bulunmalarıdır.²¹⁶ Şu an karşı karşıya olduğumuz tablo bize böyle olmadığını göstermektedir. Arzu edilen yatırımların gerçekleşebilmesi için ekonomik stabilizasyonun devam etmesi ve gerekli reformların yapılması şarttır. AB'ye yeni üye olmuş ülkelere baktığımız zaman, müzakerelerin devam ettiği süreçte, bu ülkelerin ciddi bir şekilde yabancı yatırım çektiği görülmektedir. Bu da, koşullar uygun olursa Türkiye'nin de böyle bir doğrudan yabancı sermaye yatırım çekme potansiyeline sahip olduğunun bir göstergesidir.

Bir taraftan sürdürülebilir ekonomik kalkınma parametrelerini kısa sürede gerçekleştirebilmeyi, diğer taraftan da dünya ekonomisiyle kazançlı bir bütünleşmeyi hedefleyen Türkiye ekonomisi için de doğrudan yabancı yatırımların artırılmasından sağlanabilecek birçok potansiyel fayda mevcuttur.²¹⁷

Özellikle son iki yıldır artan doğrudan yabancı sermaye girişleri ve özelleştirme gelirleri ekonomi üzerindeki çok farklı etkiler yaratmıştır. İlk

(216) Suzi APALAÇI DAYAN, **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Ve Yabancı Sermaye Girişleri**, 2005, Erişim adresi www.salom.com.tr 09.02.2007.

(217) <http://basbakanlik.gov.tr>, 09.02.2007.

olarak, yabancı sermaye yatırımları cari açığın finansmanının daha sağlıklı bir şekilde yapılmasına olanak vermektedir. Son yıllarda Türkiye'nin döviz dengelerine baktığımız zaman, yüksek ekonomik büyümenin ülkenin mal ve hizmet ithalatını, dolayısıyla da dış ticaret açığını ve cari işlemler açığını büyüttüğü görülmektedir. Cari açık ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uzun vadeli borçlanma ile finanse edildiği zaman önemli bir sorun yaratmayacaktır. Ancak, kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilmesi önemli bir risk unsuru oluşturacaktır. Bu durumda, kısa vadeli finansal araçlara yatırım yapan yabancı yatırımcılar risk algılamasında en ufak bir artış olduğunda hızla ülkeden kaçacaklardır. Bu da finansal piyasalar ve reel ekonomi üzerinde çok ciddi sorunlara yol açabilecektir. 2005 yılından bu yana baktığımızda Türkiye'de hem doğrudan sermaye yatırımlarının hız kazandığı, hem de dış borçlanmada vadenin uzadığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu da, artan cari açığın yarattığı riski nispeten sınırlamaktadır. İkinci olarak, yurtdışından doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde sermaye girişinin ekonomik büyümeye katkı yaptığı söylenebilir. 2002 yılından bu yana bir yandan ekonominin yılda ortalama %7.5 gibi yüksek bir oranda büyümesinde ve aynı zamanda enflasyonun da tek haneli rakamlara gerilemesinde yabancı sermaye yatırımlarının etkisini göz ardı etmemek gerekir. Üçüncü olarak, yüksek cari açığa rağmen sermaye girişlerinin bu kadar artıyor olması kurlar üzerindeki baskıyı önemli ölçüde azaltmakta ve Türk Lirası'nın aşırı değer kazanmasına neden olmaktadır. Son olarak da, özelleştirmeden elde edilen gelirlerin çok büyük bir kısmının bütçenin finansmanında kullanılması, Hazine'nin borçlanma ihtiyacını azaltmaktadır. 2004 ve 2005 yıllarında iç borç ödemelerinin %90'lık kısmını yeniden borçlanarak karşılayan Hazine, 2006'da iç borcunun sadece %77'lik kısmını yeniden borçlanma yoluyla karşılamıştır. Burada, hem özelleştirme gelirlerinin, hem de IMF programı çerçevesinde uygulanan yüksek faiz dışı fazla politikasının rolü olduğu söylenebilir. Göz ardı edilmemesi gereken

önemli bir unsurda, ülkeye çekilecek yatırımların sektörüne bağlı olarak yan sanayi ile birlikte hareket edeceğidir. (Örneğin: Otomotiv sektörü)²¹⁸

Tablo 22: Türkiye’de İstihdam, İşsizlik ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006/Eylül
İstihdamda Olanlar	21.581.000	21.524.000	21.354.000	21.147.000	21.791.000	22.046.000	23.128.000
İstihdam Oranı (%)	46,7	45,6	44,4	43,2	43,7	43,4	44,6
İstihdam Artış Oranı (%)	-2,12	-0,26	-0,79	-0,97	2,95	-1,15	4,67
İşsiz	1.497.000	1.967.000	2.464.000	2.493.000	2.498.000	2.520.000	2.316.000
İşsizlik Oranı (%)	6,5	8,5	10,3	10,5	10,3	10,3	9,1
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Net (Milyon \$)	982	3.352	1.137	1.752	2.883	9.804	15.804

Kaynak: www.tcmb.gov.tr ve www.tuik.gov.tr verilerinden faydalanarak hazırlanılmıştır

Türkiye’de 2000-2006 yılları arası işsizlik ve doğrudan yabancı yatırımları ile ilgili veriler incelendiği zaman yabancı sermaye girişinin yıllar itibariyle 2002 ve 2003 yılları haricinde sürekli artış gösterdiği halde işsizlik oranında ciddi bir azalış görülmemekte hatta bazen artış görülmektedir (tablo22). Bu durum farklı açılardan değerlendirilebilir. İlk olarak bu verilere göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işsizlik üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığı söylenebilir. Ancak burada yabancı sermaye yatırımlarının ne şekilde geldiği önemlidir. Daha öncede vurgulandığı gibi, Türkiye’ye gelen yabancı sermaye yatırımları sektörler itibariyle incelendiğinde (tablo 19) maalesef üretime yönelik ve istihdamı arttırıcı bir yapıda olmadığı görülmektedir. Daha çok ortaklık şeklinde yada özelleştirme yoluyla bir yabancı sermaye girişi söz konusudur. Ancak bu durum istihdam üzerinde yabancı sermayenin hiçbir etki yaratmadığı anlamına gelmemektedir.

(218) Tahir BÜYÜKHELVACIGİL, **Türkiye Yatırım Promosyon Stratejisi ve TOBB’nin Katkıları**, www.ekometre.com.tr, 09.02.2007.

Örneğin: Deniz Bank'ın satışı yoluyla gelen yabancı sermaye yeni istihdam alanları yaratmasa da mevcut istihdamın korunmasını sağlamış yani istihdam kaybını önlemiştir.

SONUÇ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımların rolü, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ülkelerin ekonomik kalkınma politikaları içinde gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bugün daha belirgin hale gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme konusundaki ülkelerarası rekabetin, 1990'ların başında uygulanmaya başlayan liberal yabancı sermaye yatırım politikalarıyla birlikte dünya ekonomisinin önemli bir gerçeği haline geldiği söylenebilir. Bununla beraber yabancı sermaye yatırımlarının, 1980'lerde olduğu gibi tasarruf açığı bulunan ve dolayısıyla yatırımların finansmanı için kaynak sıkıntısı çeken ülkelerin kalkınma politikalarına katkı sağlayan bir araç olmaktan çok, küresel bazdaki üretim yapılanmalarına dahil olabilmenin etkili bir yöntemi olarak kabul edilir hale geldiği görülmektedir. Günümüzde ülkeler arasında yaygınlık kazanan anlayış budur. Bu bağlamda ülkeler, 1990'ların başından itibaren ulusal ekonomilerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sağlayacağı faydayı artırmaya yönelik yeni strateji arayışlarına girmişlerdir. Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda başarılı olan pek çok ülke, uluslararası ekonomik konjonktürdeki gelişmelere paralel olarak hızla değişen yatırımları yönlendirici faktörleri yakından takip ederek, farklılaşan ekonomik ve toplumsal dinamiklerinin sağlayabildiği rekabet avantajlarına dayalı yeni politika ve stratejiler geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. Bu tür politika ve stratejilerin en temel uygulama aracı, belirli bir kurumsal kapasite vasıtasıyla yürütülen yatırım destek ve tanıtım faaliyetleridir. Yatırım destek ve tanıtım faaliyetleri, yatırımcıların bir ülkeye veya bölgeye yatırım yapma konusunda karar verme sürecinde etkili olabilecek tüm konularda, söz konusu kararın ülkede veya bölgede yatırım yapılması doğrultusunda şekillenmesini sağlayabilecek her türlü girişimin başlatılması ve sürdürülmesi şeklinde tanımlanabilir.

Günümüzde, ulusal ekonomilerin özel sektöre dayalı sürdürülebilir büyüme hedefini gerçekleştirebilmelerinin, ulusal kaynaklarını harekete geçirebilmeleri kadar, hızla artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekebilme ve bu yatırımların sağladığı kaynaklardan azami ölçüde istifade edebilme kapasitelerinede bağlı olduğu görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, sürdürülebilir büyümeye sağladığı katkının yanında, ulusal ekonomilere borç yükünü artırmayan dış kaynak, yeni istihdam ve ihracat imkanları, vergi geliri ile geliştirme maliyeti oldukça yüksek olan ileri teknoloji ve işletmecilik teknikleri sağlayabilme potansiyeline sahip olması da bu yatırımların cezbedilmesini ülkeler açısından önemli bir hedef haline getirmektedir. Sayılan tüm bu faydaların teorik bir bulgu olmanın ötesinde, pek çok gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkede gözlenen gerçeklikler olması sebebiyle, doğrudan yabancı yatırımların cezbedilmesi hususu, tüm ekonomik kalkınma politikalarında anahtar rol oynayan stratejik bir araç haline gelmiştir.

Türkiye'nin son dönemde yakaladığı güçlü ve istikrarlı makroekonomik performansın, uluslararası yatırımcılar için oldukça büyük önem taşıyan öngörülebilirlik ve büyüme potansiyeli ölçütleri bakımından cazibesini arttırdığı söylemek mümkündür. Uluslararası yatırımcıların artan bu ilgisinin, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili göstergelerede yansıdığı görülmektedir. 2002 yılında 5626 olan Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin sayısı 2005 yılında 11.685'e ulaşmıştır. 1995-2004 döneminde yıllık ortalama 1,4 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişleri, 2005 yılında 9,6 milyar dolar, 2006 yılının ilk onbir aylık döneminde de 17.2 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme performansındaki bu artışı sürekli kılmak ve ülkeye ulusal ekonomik kalkınma hedeflerinin gerektirdiği nitelikte doğrudan yabancı yatırım girişi sağlamak açısından Türkiye'nin diğer ülkelerle bu alandaki yarışta rekabet gücünün artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, bu rakamların Türk

şirketlerine olan ilgiyi göstermesi açısından çok çarpıcı olduğu söylenebilir. Ancak, söz konusu sermaye girişi daha çok mevcut şirketlerin satın alınması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Asıl arzu edilen yatırım şekli ise yabancı şirketlerin Türkiye'ye gelerek burada yeni yatırımlar yapmaları, yeni şirketler kurmaları ve bu yolla hem ekonomik büyümeye, hem de istihdama daha çok katkıda bulunmalarıdır. Şu an karşı karşıya olunan tablo durumun böyle olmadığını göstermektedir. Arzu edilen yatırımların gerçekleşebilmesi için ekonomik stabilizasyonun devam etmesi ve gerekli reformların yapılması şarttır. AB'ye yeni üye olmuş ülkelere bakıldığı zaman, müzakerelerin devam ettiği süreçte, bu ülkelerin ciddi bir şekilde yabancı yatırım çektiği görülmektedir. Bu da, koşullar uygun olursa Türkiye'nin de böyle bir doğrudan yabancı sermaye yatırım çekme potansiyeline sahip olduğunun bir göstergesidir.

2006 yılının Ocak-Kasım dönemine ilişkin veriler incelendiği zaman, doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde giren sermayenin önemli bir kısmının bankacılık sektörüne geldiği görülmektedir. Örneğin, Finansbank'ın National Bank of Greece'e satışından 2.8 milyar dolar, Denizbank'ın Dexia Bank'a satışından 2.4 milyar dolar sermaye girişi olmuştur. Özelleştirme kanalıyla gelen yabancı sermayeye baktığımızda da 2006 yılında iki önemli kalem dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, Telsim'in Vodafone'a satışından elde edilen 3.8 milyar dolar, diğeri ise Türk Telekom'un Oger Telecom'a satışının ilk taksidi için yapılan 1.4 milyar dolarlık ödemedir.

Tarihsel sürece baktığımız zaman, Türkiye'deki özelleştirme çalışmalarının 1984 yılında başladığı görülmektedir. 1998 yılına kadar en fazla 500 milyon dolar tutarına ulaşan özelleştirme işlemleri ancak 1998 yılında 1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2001 krizi özelleştirme çabalarına önemli bir darbe vurmuştur. 2004 yılına kadar önemli bir özelleştirme gerçekleştirilememiştir. 2004 yılından itibaren ise, özellikle 2005 ve 2006'da Türkiye'nin çok önemli özelleştirme çalışmalarına imza attığı ve özelleştirme

gelirlerinin rekor yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir. 2005 yılında yapılan özelleştirme işlemleri 8.2 milyar dolara, 2006 yılında ise 8.1 milyar dolara ulaşmıştır. 1985 yılından bugüne kadar yapılan toplam özelleştirme tutarının 26 milyar dolar düzeyinde olduğu dikkate alınırsa, son iki yılda kaydedilen başarı daha açık bir şekilde görülebilir. Türkiye'nin en önemli özelleştirme kalemlerine bakıldığında 6.55 milyar dolarlık Türk Telekom, 4.14 milyar dolarlık Tüpraş, 2.8 milyar dolarlık Erdemir özelleştirmelerini dikkat çekmektedir.

Özellikle son iki yıldır artan doğrudan yabancı sermaye girişleri ve özelleştirme gelirleri ekonomi üzerindeki çok farklı etkiler yaratmıştır. İlk olarak, yabancı sermaye yatırımları cari açığın finansmanının daha sağlıklı bir şekilde yapılmasına olanak vermektedir. Son yıllarda Türkiye'nin döviz dengelerine baktığımız zaman, yüksek ekonomik büyümenin ülkenin mal ve hizmet ithalatını, dolayısıyla da dış ticaret açığını ve cari işlemler açığını büyüttüğü görülmektedir. Cari açık ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uzun vadeli borçlanma ile finanse edildiği zaman önemli bir sorun yaratmayacaktır. Ancak, kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilmesi önemli bir risk unsuru oluşturacaktır. Bu durumda, kısa vadeli finansal araçlara yatırım yapan yabancı yatırımcılar risk algılamasında en ufak bir artış olduğunda hızla ülkeden kaçacaklardır. Bu da finansal piyasalar ve reel ekonomi üzerinde çok ciddi sorunlara yol açabilecektir. 2005 yılından bu yana baktığımızda Türkiye'de hem doğrudan sermaye yatırımlarının hız kazandığı, hem de dış borçlanmada vadenin uzadığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu da, artan cari açığın yarattığı riski nispeten sınırlamaktadır. İkinci olarak, yurtdışından doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde sermaye girişinin ekonomik büyümeye katkı yaptığı söylenebilir. 2002 yılından bu yana ekonominin yılda ortalama %7.5 gibi yüksek bir oranda büyümesinde ve aynı zamanda enflasyonun da tek haneli rakamlara gerilemesinde yabancı sermaye yatırımlarının etkisini göz ardı etmemek gerekir. Üçüncü olarak, yüksek cari açığa rağmen sermaye girişlerinin bu

kadar artıyor olması kurlar üzerindeki baskıyı önemli ölçüde azaltmakta ve Türk Lirası'nın aşırı değer kazanmasına neden olmaktadır. Son olarak da, özelleştirmeden elde edilen gelirlerin çok büyük bir kısmının bütçenin finansmanında kullanılması, Hazine'nin borçlanma ihtiyacını azaltmaktadır. 2004 ve 2005 yıllarında iç borç ödemelerinin %90'lık kısmını yeniden borçlanarak karşılayan Hazine, 2006'da iç borcunun sadece %77'lik kısmını yeniden borçlanma yoluyla karşılamıştır. Burada, hem özelleştirme gelirlerinin, hem de IMF programı çerçevesinde uygulanan yüksek faiz dışı fazla politikasının rolü olduğu söylenebilir. Hazine'nin borçlanma ihtiyacının azalması, doğal olarak, faizlerin de gerilemesine neden olmaktadır. İncelendiğinde, son yıllarda Türkiye'de reel faizlerin önemli oranda gerilediği görülmektedir. Bunlara bağlı olarak da, son birkaç yılda Türkiye'nin borç dinamiklerinin de hızla iyileştiği söylenebilir. 2001 yılında Türkiye'nin iç borç stoku milli gelirin %69'u seviyesindeyken, bu oran 2006 yılında %45'e gerilemiştir.

Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda geç kaldığı söylenebilir. Bu bağlamda, "Ülkede ekonomik ve politik istikrar ortamı sağlandığı söylenebilir ve AB ile üyelik müzakerelerinin başlamasının olumlu olduğu, ancak bunlar tek başına yeterli değildir. Ülkede yürütülen reform çalışmaları yerindedir, ancak daha fazla DYY çekilmesi için yetersiz kalmıştır." denilebilir. Yabancı yatırımcı çekme performansının önemli kriterlerinden birisi olan doğrudan yabancı sermaye stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı geçen yıl Türkiye'de yüzde 10 iken, Polonya'da yüzde 26, Çek Cumhuriyeti'nde yüzde 53, Macaristan'da yüzde 60 dır.

Dünyada 2004 yılında 9 bin 800 yeni yatırımın 5 bin 800'ü gelişmekte olan ve geçiş dönemi ülkelerine gitti. Yeni projelerde aslan payını 1529 adetle Çin almıştır. Hindistan'da 685, Rusya'da 377, Brezilya'da 258, Singapur'da 173, Birleşik Arap Emirlikleri'nde 156, Meksika'da 154, Malezya'da 125, Hong Kong'da 122, Tayland'da 121, Kore'de 100 yeni proje gerçekleştirilirken,

Türkiye'de bu sayı 64 olmuştur. Türkiye'nin yabancı sermaye çekme konusundaki zayıf noktaları, "eğitim, beşeri sermaye altyapısının zayıflığı teknoloji ve İnternet altyapısına yapılan yatırımların yetersizliği, AR-GE yatırımlarının düşüklüğü" şeklinde sıralanabilir.

Sonuç olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımları; Türkiye'de sanayinin tüketim malları sektörüne, turizme, bankacılığa, sigortacılığa yani üretken olmayan, istihdamı daha karlı alanlarına gelmektedir. Ülkemizde doğrudan yabancı sermaye yatırımları yeni yatırımlar olmayıp daha çok mevcut firmaların çok uluslu şirketler tarafından satın alınması şeklinde karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik yapı üzerinde bazı olumlu etkiler yaratsa da istihdama, büyümeye ve yatırımın artırılması konusunda olumlu bir etkisinin olmadığı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

AKTÜRK, Faik.

- 1999 "Türkiye'de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik", Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi, Nisan-Haziran, Sayı:3, Yıl:2, Ankara, 186-187.

ALGAN, N. ve M. ILDIRAR.

- 2003 "Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları", TİSK Yayınları, Yayın No:236, Eylül, Ankara, 58.

ALGAN, Neşe.

- 2004 Türkiye'de Kayıt Dışı Sektör: Boyutları, Etkisi Ve Kayıt Dışı Sektörü Küçültme Konusunda Öneriler, İşveren Dergisi, Ağustos.

ALPAR, Cem.

- 1980 Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 159.

ALTER, Rolf.

- "Foreign investment: Engine For employment?, The OECD Observer", Paris; Oct/Nov, No:190. <http://www.findarticles.com> (Erişim Tarihi 15.01.2007).

ANDERSEN, P.S, P.HAINAUT,

- 1998 Foreign Direct Investment And Employment In The Industrial Countries, Bis Working Papers, No:61, November.

ASİEDU, Elizabeth.

- 2004 The Determinants Of Employment Of Affiliates Of Us Multinational Enterprises In Africa, Development Policy Review, Cilt:22,373.

ASLANTEPE, Gülay.

- 2005 "Dünyada ve Türkiye'de İşsizlik", İşveren Dergisi, Cilt: 43, Sayı:11, TİSK Yayınları, Ankara.

AYTAÇ, S. ve A. KESER.

- 2004 İşsizliğin Çalışan Birey Üzerindeki Etkisi: İşsizlik Kaygısı, İş Gücü Dergisi, cilt 4 sayı 2.

BAŞESGİOĞLU, Murat.

- 2005 İşsizlik Kişisel Bir Kusur Değil, Toplumsal Ve Çözümü Zor Bir Sorundur, İşveren Dergisi, Ağustos 2005.

BAYRAKTAR, Fulya.

- 2003 Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye kalkınma bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, GA/03-1-1, Ankara, Ocak, 14.

BERBEROĞLU, Nejat.

- 1996 Makro Ekonomi Teorisi, Birlik Ofset, Eskişehir, 148.

BERKSOY, T. ve B. SALTOĞLU.

- 1998 Türk Ekonomisinde Sermaye Hareketleri, İstanbul Ticaret Odası, No:58, İstanbul, 20.

BİÇERLİ, M.Kemal.

2005 Çalışma Ekonomisi, Beta Yayınları, 3. Baskı, Şubat
556-558.

BLOMSTRÖM, M, R.E.LİPSEY and G. FORS,

1997 Foreign Direct Investment And Its Employment, NBER
Working Paper No.6205, October.

BÜYÜKHELVACIGİL, Tahir.

Türkiye Yatırım Promosyon Stratejisi ve TOBB'nin
Katkıları, www.ekometre.com.tr, 09.02.2007.

CEYLAN A, Berrin.

1999 İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikasının Temel
Prensipleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Mart,
Ankara, 92.

ÇALIŞMA ve SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI,

2004 Türkiye'de İşsizliğin Önlenmesi ve İstihdamın
Arttırılması, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,
Genel Yayın No: 117, Ankara, 26-42.

ÇETİNKAYA, Murat.

"Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye
Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi" Doktora
Tezi, Selçuk Üniversitesi.

ÇOLAK, Ö. Faruk.

2005 İşsizliğin Dinamikleri, İşveren Dergisi, Ağustos 2005.

DAYAN, Suzi Apalaçi.

- 2005 Türkiye’de özelleştirme uygulamaları ve yabancı sermaye girişleri,2005,Erişim adresi www.salom.com.tr 09.02.2007

DPT,

- 2000 Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,DPD:2514-ÖİK:532, Ankara,Mayıs,8.
- 2001 VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı. “Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: DPT:2556-ÖİK:572, Ankara,7.

EKİN, Nusret.

- 2000 Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları,İstanbul Ticaret Odası, İstanbul,374.

EMİL, Dilek.

- 2003 “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları”, Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Hazine Müsteşarlığı Matbaası,Ankara,114.

EREN, Aslan.

- 2002 Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar,Muğla Üniversitesi Yayınları: 11, İ.İ.B.F. Yayınları: 02, Muğla Üniversitesi Basımevi, 5. Baskı,Muğla,Ekim,12-13.

EROL, Ahmet.

- 2000 “Yabancı Sermaye I”,Mükellefin Dergisi,sayı:93,75-76.

EYÜBOĞLU, Dilek

2003 2001 Kriz Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları, Milli
Prodüktivite Yayınları No:674, Mert Matbaası, 109.

GERMAIN, R.D.

1997 The International Organization of Credit: States and Global
Finance in the World Economy, Cambridge University Press,
Cambridge.

GOLEJEWSKA, Anna.

2002 Foreign Direct Investment And Its Employment Effects In
Polish Manufacturing During Transition, Analizy i
Opracowania Keie Ug Nr 4.

GÖK, Mehmet.

2004 İşgücü Piyasası ve Kobiler, Roma Yayınları No: 12, 1.
Baskı, Eylül, Ankara, 25.

GÖRGÜL, Tuğrul.

2004 Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi
Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal
Yapılanmaları, (Uzmanlık Tezi) DTM, İGEME, Ankara, 4.

GÜLOĞLU, Tuncay.

2005 The Reality of Informal Employment in Turkey, Cornell
University,

GÜNDOĞAN, Naci.

2001 Genç İşsizliği, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları,
Eskişehir, 125-126.

GÜRSEL, S. ve V.ULUSOY.

1999 Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam,1.Baskı,İstanbul,Yapı Kredi Yayınları,16.

HACALOĞLU,Tuncay.

1983 “Yabancı Sermaye ve Türkiye’ de Yabancı Sermaye Uygulaması”,Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Ankara,3.

<http://basbakanlik.gov.tr>

<http://www.harb-is.org.tr>

http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/Saban%20Erdikler_75-82pdf (Erişim tarihi :28.12.2006)

<http://ideas.repec.org/a/oup/cambje/v27y2003ip419-431html> (Erişim Tarihi: 10.01.2007).

<http://link.jstor.org/> (Erişim Tarihi:20.01.07).

<http://ncl.ac.uk/nubstrescarch/publications/22648>(Erişim Tarihi: 07.01.2007).

<http://www.fz-juelich.de/zam/docs/autoren2000/knoedler>(Erişim Tarihi: 25.01.2007).

<http://www.iskur.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15.01.2007).

<http://www.nber.org./papers/w.6205> (Erişim Tarihi: 06.01.2007).

<http://gnu.univ.gda.pl/> (Erişim Tarihi: 05.01.2007).

<http://ekonomik.tripod.com/ekonomik8.html>.(Erişim Tarihi:19.01.2007).

<http://www.basakekonomi.com.tr> (Erişim Tarihi: 07.01.2007).

<http://www.basbakanlik.gov.tr/bakanlarkurulu/58/program.html>(Erişim Tarihi: 04.01.2007)

<http://www.iskur.gov.tr/mydocu/3genel%20kurul/%20raporu.doc>(Erişim Tarihi: 17.01.2007).

<http://www.turkis.org.tr/icerik/makaleistihdamveissizlik.htm>.(Erişim Tarihi:12.01.2007).

ILO,

2002 “Every Child Counts New Global Estimates on Child Labour”.
April, Geneva, 8.

2005 Küresel İstihdam Eğilimleri Modeli.

IMF,

2004 Dünya Ekonomisine Bakış.

İMKB,

1994 Uluslar arası Sermaye hareketlerinde Portföy Yatırımları ve
Türkiye, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Araştırma
yayınları No:3, İstanbul, 24-27.

J.BOONE, J.O. OURS,

2004 Effective Active Labor Market Policies, IZA Discussion Paper
Series, No 1335, Bonn, Germany, 2-3.

KADIBEŞEGİL, Salim.

- 2005 Yabancı Sermayenin "Yatırımın Dışındaki"
Yatırımları, İşveren Dergisi, Aralık.

KARAYALI, Hüseyin.

- 1995 Makro İktisat, Bilgehan Basımevi, İzmir, 232.

KARLUK, S.Rıdvan.

- 2001 "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik
Büyümeye Katkısı", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve yabancı
Sermaye Semineri, Der.Ali TARHAN, (Ankara: Türkiye
Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan kaynakları Genel
Müdürlüğü, 100.
- 2002 Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal
Değişim, Beta Yayıncılık 7. Basım, İstanbul, 22.
- 2003 Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 527.
- 2005 Türkiye Ekonomisinde Yapısal
Dönüşüm, Beta Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 547.

KEPENEK, Y. ve N. YENTÜRK.

- 2005 Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitapevi İstanbul, 18. Basım, 11

KEPENEK, Yakup.

- 2005 Türkiye Ekonomisi, Ankara, 20-28.

KILIÇBAY, Ahmet.

- 1992 Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
296.

KİMBERLY Evans,

2002 "Foreign Portfolio Direct Investment" Global Forum
International Investment, December.

KOCACIK, Faruk.

2000 Çalışma Sosyolojisi, Dilek Ofset Matbaacılık,72.

KORAY, Meryem.

1992 Günümüzde İşgücü Piyasasının Özellikleri,Sorunları ve
İstihdam Politikaları, II.İstihdam haftası
Tebliğleri,İ.İ.B.K.Yayın No:276,Ankara,348.

KUDATGOBİLİK, Tuğrul.

2005 Ulusal İstihdam Stratejisi Gerekli,İşveren Dergisi,Ağustos
2005

KUMAŞ, Handan.

2001 "İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin
Değerler Üzerindeki Etkileri",Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi.Cilt: 3, Sayı: 4, İzmir,Ekim-Kasım-
Aralık,34-35.

KUTAL, Gülten.

1982 Endüstri İlişkileri Açısından Çok Uluslu Şirketler,Gür Ay
Matbaası,İstanbul,94-99.

L. CALFORMS,

1995 What Can We Expect From Active Labor Market
Policy?,Konjunkturpolitik43,15-25.

LALL, Sanjaya.

- 1980 The Employment Impact Of Globalisation İn Developing Countries, Queen Elizabeth House Working Paper, No:93, s.15. Ludwig Von Mises The Freeman: Ideas on Liberty, April.

LORDOĞLU. K, N.ÖZKAPLAN,

- 2003 **Çalışma İktisadı**, Der Yayınları No:358, İstanbul, 461.

MICKIEWICZ, T. S. RADOSEVIĆ and U. VARBLANE,

- 2000 The Value of Diversity: Foreign Direct Investment and Employment in Central Europe During Economic Recovery, Working Paper 05.

OECD,

- 2005 Employment Outlook 2005 (LFPR 15-64)

OKSAY, Suna.

- 1998 "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi" Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, Ocak, sayı 8, www.hazine.gov.tr, (Erişim Tarihi: 12.12.2006).

OKTAY, Ertan.

- 2002 Makro İktisat Teorisi ve Politikası, Maltepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları No:2,3 Baskı, Ege Reklam Basım Sanatları Ltd. Şti., Eylül, İstanbul, 312.

ONGUN, Tuba.

- 2001 "Yabancı Sermaye ve Borçlar" Türkiye Ekonomisi, İmaj Yayınevi, Ankara, 324.

ÖCAL, Tezer.

2007 Makro İktisat, Arıkan Yayıncılık,17. Baskı,Ocak,8.

ÖKÇÜN, Gündüz.

1971 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, SBF Yayınları, Ankara.

ÖZGÜLER, Verda Canbey.

Enflasyon, www.yeniekonomi.com, (Erişim Tarihi:20.01.2007).

ÖZYILDIZ, R.Hakan.

1998 “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, Hazine Dergisi, sayı:11, 69-70.

PARASIZ, İlker.

1998 Para Politikası, Türkiye Uygulaması, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1.

2003 İktisada Giriş, Ezgi Kitabevi, Göz. geç. 7. Baskı, Bursa, 602.

PAYA, M. Merih.

1997 Makro İktisat, Filiz Kitabevi, İstanbul, 29.

Quynh, Pham Diem, Nguyen Thi Hong ve Bui Quang Tuan.

2002 A Study Of Trade, Foreign Direct Investment and Labour in Vietnam, (Edi.: Adam McCarty ve Tran Thi Ngoc Diep), Mekong Economics, Hanoi, 44.

Richard E. BALDWIN Philippe MARTIN.

1999 “Two Waves of Globalization Superficial Fundamental Differences”, NBER Working Paper No 6907.

SAVAŞ,Vural.

2004 İktisat Tarihi,İmaj Yayınları,Ankara,320.

SEYİDOĞLU, Halil.

1999 Ekonomik Terimler Sözlüğü,Güzem Can Yayınları,İstanbul.

2001 Uluslararası Finans,3.Baskı, Güzem Yayınları No:16,İstanbul,397.

2003 Uluslar arası İktisat,Güzem Yayınları,İstanbul,760-768

2006 İktisat Biliminin Temelleri,Güzem Can Yayınları No:21,İstanbul,661.

ŞAHİN, Hüseyin.

2002 İktisada Giriş, Ezgi Yayınları, 6.baskı,300.

2006 Makro İktisat,Ezgi Kitap evi Yayınları,Ekim,367.

2006 Türkiye Ekonomisi,Bursa,Ezgi Kitapevi 8.Baskı,1.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı,

2005 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu,Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Mayıs.

T.C.M.B,

2006 www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi: 05.01.2007)

2006 Ödemeler Dengesi Metodolojisi ve Türkiye Uygulaması, www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/odemeler_dengesi,(Erişim Tarihi:02.01.2007).

TUNALI, İnsan.

Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması, Türkiye İş Kurumu.

TÜİK,

2000 yılı Genel Nüfusu Sayımı Kesin Sonuçları

TÜİK,

www.tuik.gov.tr

TÜRKAN,Ercan.

2005 "Türkiye'de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı",TCMB,19 Ocak.

TÜSİAD,

2002 Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik,Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12- 354, Aralık,İstanbul,107.

2004 Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik,Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/381,İstanbul, Aralık,29.

UNCTAD,

2005 World Investment Report 2005.

United Nation,

1999 "Foreign Portfolio Investment& Foreign Direct Investment:Characteristics, Similarities,Complementarities and Differences, Policy Implications and Development Impact" June.

URAS, Güngör.

1979 Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları,İktisadi Yayınlar, İstanbul.

UZUNOĞLU, Sadi.

1998 Yeni Finansman Teknikleri, 2. Baskı, İstanbul, 101.

ÜNSAL, M. Erdal.

2005 Uluslar arası İktisat, İmaj Yayıncılık, Ankara, 282.

YETKİNER, Erkan.

2001 “Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçme Nedenleri”, Vergi Dünyası Yıl: 2001, Sayı: 235, 92.

YILDIRIM, K. ve D. KARAMAN.

2001 Makro Ekonomi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı .2 Basım, yayın No: 145, Eskişehir, 581.

YILDIRIM, K., D. KARAMAN ve M. TAŞDEMİR.

2006 Makroekonomi, Seçkin Yayıncılık, 5. baskı, Haziran, 19.

YILMAZ, Gaye.

Marx'ın Yedek İşgücü Ordusu Kavramına, Günümüz Kapitalimi Tarafından Getirilen “Bilimsel” Gerekçe: Nairu, TTB/Toplum ve Hekim Dergisi Cilt: 21 Sayı: 2.

YÜKSEL, İhsan.

2003 İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi, Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 22-23.

YÜKSELER, Zafer.

2005 Doğrudan yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi, TCMB, 26 Aralık, 4.

World Investment Report 1994,

- 1994 TNCs, Employment and the Workplace, (New York and Geneva: United Nations), United Nation Publication 1994.
World Investment Report 1994, TNCs, employment and the workplace, UNCTAD.

www.oecd.org

www.unctad.org

www.yased.org.tr

ZAlM, Sebehattin.

- 1997 Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitabevi 10. Baskı, İstanbul, 170.

2003. Economic Determinants of German Foreign Direct Investment in Turkey,

- 2003 International Economics Working Paper, 2003-02, Universität Potsdam.